

FRANE ADAM • GAŠPER BLAŽIČ

MANCA ERZETIČ • ANDREJ FINK • STANE GRANDA

DEAN KOMEL • JOŽE KONDA • IGOR KOVAČ • ALEŠ MAVER

SPOPRIJEM Z RAZMERAMI IN RAZMERJI V SLOVENIJI

MARKO NOČ • DARKA PODMENIK • IVAN J. ŠTUHEC

MATEVŽ TOMŠIČ • JOŽE VIŽINTIN • JOŽE WAKOUNIG

TOMAŽ ZALAZNIK • JURE ZUPAN

1.1

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

308(497.4)(082)

SPOPRIJEM z razmerami in razmerji v Sloveniji : 1.1 / Frane Adam ... [et al.]
; [uredniki Frane Adam, Dean Komel, Tomaž Zalaznik]. - Ljubljana : Inštitut Nove
revije, zavod za humanistiko, 2018

ISBN 978-961-7014-10-5

1. Adam, Frane

297366528

**Spoprijem z
razmerami in razmerji
v Sloveniji
1.1**

Uvodne besede	7
Vabilo k razpravi	9
Avtorji zbornika	10
ZGODOVINA, KULTURA, DRŽAVNOST	
Stane Granda: Pasijon slovenske samouresničitve	14
Komentar Frane Adam	14
Odgovor na komentar	15
Dean Komel: Poddržavnost	22
Komentar Frane Adam	22
Odgovor na komentar: I feel Slovenia	23
Jože Wakounig: Mi slovenski Korošci in suverena država Slovenija	28
Komentar Frane Adam	28
Odgovor na komentar: »Danes so dovoljene sanje, jutri je nov dan«	29
Manca Erzetič: Spominska plošča slovenskemu jeziku	34
Komentar Frane Adam	34
Odgovor na komentar: V štirih točkah	35
Gašper Blažič: Zaprášeni temelji slovenske državnosti	38
BREMENA TRANZICIJE	
Matevž Tomšič: Slovenija v razvojni blokadi	52
Komentar Frane Adam	52
Odgovor na komentar	53
Ivan J. Štuhec: Premislek o slovenski sedanjosti in prihodnosti	58
Komentar Frane Adam	58
Odgovor na komentar: Ideološki ostanki totalitarizma in njihova nevarnost za demokracijo	59
Marko Noč: Slovensko zdravstvo – pogled iz baze	64
Jože Konda: Kritično stanje v slovenskem vojaškoobrambnem sistemu in predlogi za izboljšanje	72
Komentar Frane Adam	72
Odgovor na komentar: Kaj storiti s Slovensko vojsko?	75

Tomaž Zalaznik: Soočenje, spoprijem z realnostjo!	80
Komentar Frane Adam	80
Odgovor na komentar	81
PLURALIZEM, DRUGAČNOST IN DIALOG	
Aleš Maver: Nujnost vrnitve politične in družbene alternative	90
Komentar Frane Adam	90
Odgovor na komentar: Družbena in politična alternativa po volitvah	92
Frane Adam: Komunikacijska blokada in kultura intelektualne diskusije	100
Komentar Dean Komel	100
Odgovor na komentar: Komunikacijska blokada in kultura intelektualne diskusije – recepcija in vpliv raziskav v humanistiki in družboslovju	101
Igor Kovač: Slovenski realizem	108
Komentar Frane Adam	108
Odgovor na komentar: Slovenski realizem 2	109
Andrej Fink: Braniti pluralizem s pravo vsebino	120
Komentar Frane Adam	120
Odgovor na komentar	121
ZNANJE IN RAZVOJ	
Darka Podmenik: Anomija (slovenskega) univerzitetnega izobraževanja	128
Komentar Frane Adam	128
Odgovor na komentar: (Pod)sistemske disfunkcije slovenske družbe	129
Jure Zupan: Razmerje med znanostjo in njeno tehnološko uporabnostjo	140
Komentar Frane Adam	140
Odgovor na komentar: Nekaj misli na komentar prof. Adama k mojemu prispevku o razmerju med znanostjo in univerzo	142
Jože Vižintin: Zakaj nismo napredovali v pogledu inovativnega razvoja, predvsem ko gre za povezovanje raziskovalnih in gospodarskih dejavnosti?	150
Komentar Frane Adam	150
Odgovor na komentar	152

Uvodne besede

Pred nami je nov zbornik *Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji*. Nastal je na nekoliko nenavaden, toda poučen način. Intenca zbornika je bila preseči zgolj avtorski, individualni pogled na glavne družbene silnice in politične trende.

Ocenili smo, da ima prvi zbornik dobre strani, pa tudi pomanjkljivosti. Prišli smo do nekaterih rezultatov, zlasti v smislu celovitejše analize/refleksije slovenske družbe oziroma posameznih podsistemov, vendar smo kmalu o(b)stali na pol poti. Zato se je oblikovalo stališče, da bi nadaljevanje razprav moralo bazirati na bolj dinamičnem, interaktivnem in dialoškem pristopu in principu. Avtorji smo vsak zase odprli in tudi pojasnili nekaj relevantnih vprašanj, vendar je ostalo mnogo še nedorečenega, kontroverznega in neusklajenega. Preiti bi morali iz monologa v dialog in intersubjektivno preverjanje že napisanega, saj na tej osnovi lahko gradimo bolj izpopolnjene in bolj utemeljene analize.

Glavni problem družboslovja in humanistike je ravno v tem, da se premalo poslužujeta timskega dela in izmenjave stališč v okviru širše diskusije. Pri tem bi se morali bolj zgledovati po naravoslovju, sicer se bosta obe vedi popolnoma marginalizirali. Individualni pristop je nujen, ni pa zadosten. Kompleksnosti sistema, kot tudi (majhnih) življenjskih svetov, ne moremo biti kos z individualističnim, monološkim ter (tudi) monodisciplinarnim pristopom. Po drugi strani moramo upoštevati pluralizem mnenj in interpretacij, vendar v tem smislu, da je vedno mogoče neko preverjanje oz. to, kar je K. Popper imenoval falsifikacija hipotez. Tako ostanejo tiste hipoteze (razlage), ki zdržijo kritično presojo. In tega v družboslovju ter humanistiki manjka. Komunikacija je šibka tako znotraj znanstvenih ved in disciplin kot tudi med njimi in družbo oz. zainteresirano javnostjo.

Tudi ne bi smeli imeti pred očmi le slovenskih razmer, morali bi jih ocenjevati v luči mednarodnih in globalnih trendov. Sploh bi bilo treba več pozornosti posvetiti mednarodnim (globalnim) primerjavam.

Cilj teh novih razmislekov naj bi bil anticipacija sedanjih trendov in oris bodočega razvoja oziroma razvojnih pasti in padca v družbeno anomijo in vrednostni relativizem pod vplivom lastne ignorance ter globalnih

trendov. Zlasti so nas zanimale strategije (tako mišljenjske kot politične), ki vzpodbujajo razvoj v smeri pluralistične demokracije (ta je prav gotovo v krizi, ogrožata jo populistično poenostavljanje, privlačnost »močnih osebnosti«, neučinkovitost dosedanjih politik na nacionalni ravni in ravni EU) ter meritokratske družbe v smislu preseganja klientelistične družbe. To so bile predpostavke, ki smo jih poskušali vključiti v nova razmišljanja. Koliko smo v tem uspeli, bodo pokazale diskusije ob predstavitvi novega zbornika.

Frane Adam

Vabilo k razpravi

Spoštovani!

Na predstavitvi zbornika *Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji* konec novembra prejšnjega leta so se pojavili predlogi, da bi nadaljevali z delom in bi spoznanja v zborniku nadgradili na podlagi intenzivnejše diskusije. Če povemo drugače: zaznati je bilo idejo, da bi z pretežno avtorskega in monološkega pristopa prešli v dialoško polemični način komunikacije. Kot prvi korak v tej smeri so nastali krajši komentarji k posameznim prispevkom v zborniku. Avtor teh komentarjev je Frane Adam (komentar na njegov prispevek je napisal Dean Komel), ki najprej povzame poanto prispevka, nato pa poda kritične observacije in sugestije za dopolnitev ali prenovno teksta.

Zamisel je, da ta komentar proučite, se nanj odzovete in ga smiselno uporabite pri pisanju novega teksta v zastavljenem tematskem okvirju. Ni mišljeno, da bi se morali strinjati s komentarjem, lahko ga zavrnete, vendar na osnovi argumentov. Poudarek je na tem, da vas (nas) komentar spodbudi k novim premislekom in k iskanju alternativnih interpretacij. Veseli bomo, če nam v naslednjih dneh (do konca tedna) sporočite svojo pripravljenost za nadaljevanje analize in sodelovanje. Rok za oddajo novih tekstov (v približno enakem obsegu, torej 5–6 strani) je 20. marec.

Lep pozdrav,
Dean Komel,
Tomaž Zalaznik,
Frane Adam

AVTORJI ZBORNIKA

dr. Frane Adam, redni univ. profesor, sociolog, direktor Inštituta za razvojne in strateške analize (IRSA)

Gašper Blažič, univ. dipl. teolog, novinar tednika *Demokracija* in publicist

dr. Manca Erzetič, slovenistka, literarna komparativistka in filozofinja, raziskovalka na Inštitutu Nove revije, zavodu za humanistiko

dr. Andrej Fink, upokojeni redni profesor za mednarodno pravo, mednarodne odnose in politologijo, zaslužni profesor Papeške katoliške univerze v Buenos Airesu (Argentina), profesor na Katoliškem inštitutu v Ljubljani

dr. Stane Granda, redni profesor za kulturno zgodovino Univerze v Novi Gorici, zaslužni profesor Univerze v Novi Gorici, zaslužni raziskovalec ZRC SAZU

dr. Dean Komel, redni profesor za sodobno filozofijo in filozofijo kulture na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in vodja raziskovalnih dejavnosti na Inštitutu Nove revije

Jože Konda, upokojeni generalštabni častnik Slovenske vojske

Igor Kovač, raziskovalec mednarodnih odnosov na Institute for Security and Conflict Studies, George Washington University

dr. Aleš Maver, docent za zgodovino srednjega veka na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru

dr. Marko Noč, redni profesor na Medicinski fakulteti v Ljubljani, predstojnik Centra za intenzivno interno medicino v Univerzitetnem kliničnem centru Ljubljana in izredni član SAZU

dr. Darka Podmenik, sociologinja, višja znanstvena sodelavka na Inštitutu za razvojne in strateške analize (IRSA)

dr. Ivan J. Štuhec, izredni profesor za moralno teologijo in družbeni nauk Cerkve na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani

dr. Matevž Tomšič, redni univ. profesor za področje sociologije na Fakulteti za uporabne družbene študije v Novi Gorici

dr. Jože Vižintin, član Inženirske akademije Slovenije, upokojeni redni univ. profesor za tribologijo, mehanske pogone in gonila, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani

mag. Jože Wakounig, upokojeni profesor grščine in latinščine, upokojeni ravnatelj Slovenske gimnazije v Celovcu, nekdanji predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev

Tomaž Zalaznik, direktor Inštituta Nove revije, zavoda za humanistiko

dr. Jure Zupan, redni profesor, zaslužni raziskovalec na Kemijskem inštitutu v Ljubljani

**ZGODOVINA,
KULTURA,
DRŽAVNOST**

Stane Granda

Pasijon slovenske samouresničitve

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

Avtor je pri ocenjevanju duhovnega in političnega stanja pri nas precej pesimističen. Zdi se, da ta pesimizem utemeljuje na recidivih polpretekle zgodovine. Izrecno poudarja dogajanje med 2. svetovno vojno oz. revolucijo. Po drugi strani pa naj bi se »nepojmljivo balkanizirali«. Zelo jasno sicer pove, da za to niso krivi »Balkanci«, temveč mi sami. Vendar kot eno od negativnih, celo zelo negativnih, osebnosti v politiki navaja ljubljanskega župana. Tu se zastavlja (med drugim) primerjava s češkim vodilnim politikom A. Babišem, ki je v politiko vstopil kot tajkun.

Avtor naredi sklep, da bo normalizacija nastopila, ko se bodo ljudje bolj spraševali (in ločevali) glede vprašanj prihodnosti kot glede polpretekle zgodovine. Toda, ali ni mainstream zlasti v mlajši generaciji naravnan na moto, da preteklost ni važna, ukvarjajmo se s prihodnostjo?

Frane Adam

Odgovor na komentar

I.

Globoko nezadovoljstvo, celo strah pred prihodnostjo samostojne, mednarodno priznane Republike Slovenije, ki preveva številne slovenske državljane, je globoko utemeljen. Svoj najvišji izraz je dobil v vprašanju, ali se je slovenska osamosvojitve ponesrečila. Razkorak med upi in pričakovanji je prevelik in preglobok, da bi ga bilo mogoče ignorirati. Pravzaprav ni področja, pa naj bo to sociala ali stanje demokracije, najhuje je s sodstvom ali točneje pravno državo, ki bi dajala upanje na bližnje izboljšanje razmer. Še navidezen gospodarski razcvet je po mnenju ekonomistov bolj posledica mednarodnih ekonomskih razmer kot pa rezultat zavestnih in dolgoročno premišljenih nujnih gospodarskih ukrepov. Skoraj bi se lahko vprašali s prvakom naših pesnikov:

*»Kdo zna
noč temno razjasnit, ki tare duha!«*

Pogled zgodovinarja in državljana, ne nazadnje tudi udeleženca vojne za Slovenijo 1991. leta, ki je praktično svojo večdesetletno raziskovalno energijo posvetil vidikom nacionalne osamosvojitve in afirmacije, glede na njene dosežke v dobrem četrtsotletju njenega obstoja, ne more biti načelno pesimističen, ampak lahko le kritičen. Zavračanje obupa, občutka nemoči in upanja v boljše čase narekujejo tako izrazito slovenske kot mednarodne primerjave. Slovenska zgodovina ni in ne more biti zgodovina »jamranja«. Nasprotno, na videz bolj ali manj izgubljena prihodnost v prvi polovici 19. stoletja; spomnimo se Prešernovih verzov:

*»Deutsch sprechen in der Regel hier zu Lande
die Herrinnen und Herren, die befehlen,
slowenisch die, so von dem Dienerstande«;*

daje močno upanje v boljše čase in normalno prihodnost, ki pa ne bo, tako kot ni bila preteklost, nikoli idealna. Položaj Slovencev in njihove kulture je bil v prvi polovici 19. stoletja resnično zastrašujoč. K tako negotovim razmeram je svoje pridodal še ilirizem. Seveda je v ozadju teh pojavov, ne sam po sebi. Ampak na podlagi zavestnega dela posameznikov (od takratnih »slovenskih« škofov na čelu z goriškim škofom in nadškofom, ilirskim metropolitom Jožefom Wallandom, tudi Balantom, ki je po zatrjevanju Antona Martina Slomška, ki je bil tudi sam ena ključnih oseb tega procesa, dopovedal dunajskim oblastem, da se Slovencev ne da potujčiti, da jim je treba pomagati s slovenskim ljudskim šolstvom, do pripadnikov mlade inteligence iz krogov na Dunaju in v Gradcu študirajoče mladine) so se razmere začele izboljševati. K temu so veliko pripomogli tudi številni, danes bolj ali manj prezrti posamezniki, od Janeza Nepomuka Primica, preko Franca Serafina Metelka, ki je slovenskemu jeziku utiral pot na upravno in pravno področje, Urbana Jarnika, ki je širil glas o Slovencih in njihovem položaju v takratni nemški kulturni prostor, Matije Majarja, Jožefa Muršca, katerega delo se je izkristaliziralo 1848. leta v znameniti zahtevi po Združeni Sloveniji oziroma slovenskem nacionalnem (!) programu. Pri znameniti jezikovni zahtevi je običajno prezrt dodatek, da ga bodo uresničili v primernem trenutku, ki ga bodo sami določili. S tem so jasno priznali, da taki zahtevi še ni dorasel. Pa vendar je po tem letu začel izhajati, sicer krajši čas, Avstrijski uradni list v slovenskem jeziku. Preko literarne dejavnosti, ki sta ji dajala F. Prešeren in Anton Janežič ter še nekateri drugi, evropske, danes bi rekli svetovne dimenzije, so brez konkretnejše pomoči države, brez nekih osrednjih narodno-političnih in finančnih ustanov dosegli stanje, da je bila leta 1919 ustanovljena slovenska univerza. Okupacijo in razkosanje slovenskega ozemlja 1941. leta s trajnim ciljem izničenja slovenskega naroda, njegovega največjega dotedanjega dosežka, večinskega upravnega združenja in slovenščine kot uradnega jezika (tega danes številni zgodovinarji in celo »osamosvojitveni« politiki ne dojemajo in pripisujejo iskalcem premostitvene rešitve filonacistična nagnjenja) so številni razumeli kot konec slovenskih upov. Eni so jih iskali v obnovi stare Jugoslavije, drugi v mednarodnem komunističnem gibanju, le Lambert Ehrlich in še nekateri maloštevilni so jih videli v samoslovenstvu: samostojni, mednarodno priznani slovenski državi. Žal njegov antikomunizem nekatere tako moti, RTVS trdi, da je njegovo omenjanje razdiralno, da ga ne smejo ni omenjati. Konec unitaristične Jugoslavije, katere dolgoročni cilj je bila srbizacija – jugoslovenizacija Slovencev, je bil nedvomno pomembni mejnik

v zgodovini slovenstva. Žal je njeno dediščino prevzela JLA, jo varovala in njene cilje trajno zasledovala. Položaj slovenskih vojakov je bil v obeh Jugoslavijah v nacionalnem oziru slabši kot v nekdanji Avstro-Ogrski. Ni slučaj, da je njen konec povezan s slovensko osamosvojitvijo, ki jo je hotela kot četrta najmočnejša armada v Evropi, tudi, ali celo predvsem, s slovenskim denarjem kupljenim orožjem in ob aktivni pomoči slovenskih generalov, med njimi ni bilo »Rudolfa Maistra«, uničiti. Ignoriranje mednarodnih razmer, ki so na eni strani to slovensko potezo omogočile, na drugi strani pa popolno razvitje jugoslovanskega vojaškega potenciala onemogočile, je samo dokaz popolne nesposobnosti predvidevanja in upoštevanja realnosti, ki sta temelj vsake vojaške in politične strategije. Takratno vojaško in politično vodstvo je bilo v vseh ozirih omejeno, predvsem pa ni imelo vpogleda v mednarodne dimenzije dogajanja. V nekem smislu je padlo tam, kot velik del slovenskega meščanskega tabora 1941. leta. Danes prežemajo ideje (post) titovskega političnega in vojaškega vodstva pristaši slavljenja 50-letnice TO Jugoslavije, ki je bila namenjena zgolj in samo zunanje- in notranjepolitični zaščiti takratnega režima in neposrednih oblastnikov, v nobenem primeru pa začetek poti v slovensko samostojnost.

O težavni poti v lastno državo nam veliko govorijo primeri zgodovine Nemčije in Italije. Zadnja se še danes srečuje s sredobežnimi silami med severom in jugom, prva, kljub skoraj tričetrletnemu skupnemu življenju, ne more dokončno premostiti težav njene združitve prve dni oktobra 1990. leta. O porodnih bolečinah rojevanja in izoblikovanja notranje demokracije nam govori tudi zgodovina nekdanjih evropskih komunističnih držav, ki tava iz ene v drugo skrajnost. Sodobna Slovenija ima regionalna nasprotja, ki pa jih ni mogoče enačiti s sredobežnimi prizadevanji v nekdanji BiH ali Makedoniji. Referendum 23. decembra 1990. leta je bil najveličastnejši trenutek slovenske zgodovine. Velika, gotovo pretirana pričakovanja so se naglo razblinila in danes je povsem legitimno razpravljanje, ali se je slovenska država ponesrečila. Soočamo se z agresivnim antidemokratizmom, njegovim povampirjenjem. Je to bolj objektivno ali subjektivno dejstvo?

Dobra stran sicer naporenega hrvaškega sosedstva je dejstvo, da je kakršnakoli oblika Jugoslavije za njih nesprijemljiva. Dokazali so, da so kot narod veliko zrelejši. Mogoče je to tudi posledica zgodovinskega prava, na katerem sloni njihova država. Naravno pravo, ki je temelj slovenskih političnih in kulturnih prizadevanj, je bolj individualistično, če že ne

naravno-anarhično. Ne slovenska samozavest ne samoslovenstvo, ki ga večinsko ni, Hrvatje so ob vseh svojih minusih in plusih največja ovira želji nekaterih, da bi Jugoslavijo obudili in bi Slovenci za vedno izginili iz zgodovine. Kljub organiziranju prireditev *Retour en Yougoslavie* sredi Ljubljane je to zaenkrat bližje znanstveni fantastiki kot pa realni prihodnosti. Hvala, Hrvatje! Vsekakor so trenutno veliko bolj pod vprašajem stanje in perspektive demokracije. Slovenska zgodovina od začetka 19. stoletja je glede nacionalne emancipacije enkratna in daje upanje na boljše čase. Vprašanje je, če ima zgodovina to moč.

II.

Ljubljanski župan uteleša vse tisto, kar naj bi bilo preseženo s slovensko osamosvojitvijo. Je njeno politično in moralno zanikanje. V prvi vrsti gre za odnos do slovenske kulture, slovenske zgodovine in slovenske prihodnosti. Da o demokraciji, varstvu človekovih pravic niti ne govorimo. Svoje naklonjenosti komunističnemu totalitarizmu niti ne skriva. Slovenija se je ustrašila svojega izjemnega zgodovinskega uspeha in zapadla v neke vrste »kontrarevolucijo«. Demos ni znal državi navdihniti neke identitete, ji določiti socialne in nacionalne cilje. Dokler je bil na čelu slovenske politike Janez Drnovšek, ki je intelektualno nadvladoval Kučana, ki mu, tudi zaradi lastnega ega, ni nikoli nasedel in ni podlegel niti Gregorju Golobiču, ki je bil Prekmurčev eksponent, je bila dolgoročna praznina Slovenije prikrita. Po njegovem odhodu s političnega odra pa se je mož, ki mu samostojna slovenska država ni nikoli bila intimna opcija, vsilil tej kot osrednji problem. Sistematično se ponižujejo in odpravljajo vse vrednote slovenske osamosvojitve. Prizadevanje za lepšo in boljšo prihodnost je zamenjal boj za preteklost, ki jo »nekdanji« spreminjajo do nespoznanja. Ljubljanski župan, ki po svojem ravnanju in delovanju bolj spominja na hišnega upravnika dementnih hišnih stanovalcev, kot pa na prvega moža glavnega mesta države, dejansko ni problem. Ko bi padla moč političnega ozadja, ki ga je instaliralo in ga, kot kažejo policijske preiskave, nadvse uspešno ščiti, ga ne bi bilo več. Je Jugosloven v najslabšem smislu te besede. Janković ni Hribar. Po tajkunstvu in ekonomski morali imata verjetno določene sorodne poteze, vendar je bil simbol popotresne Ljubljane Srednjeevropjec. Siceršnja pomanjkljivo formalno izobrazbo je nadomestil z osebno inteligenco.

III.

Slovenija je brez vizij prihodnosti. Vlada ji mentalna gerontokracija, ki pripušča mlade, kolikor se ji uklanjajo. Prevladuje negativna selekcija, ki je dojemljiva za vse ideološke manipulacije. Za vodilne državnike večine sodobnih evropskih držav je značilno, da se z njimi identificirajo. Pri nas se aktualni predsednik Borut Pahor, ki je tudi ujetnik preteklosti, svojih korenin in svojih »tovarišev« pač ne more zabrisati, izrazito trudi v tej smeri. Dejansko želi biti odgovoren predsednik vseh državljanov in je, tudi in predvsem zato, stalna tarča posmehov in žalitev. Če bi večino slovenskih politikov njegove provenience prosili, naj se opredelijo med Titovo Slovenijo in slovensko državo, bi bili zelo nesrečni. Mogoče bi ravnali, kot so ob referendumu, toda njihova identiteta je v lažni preteklosti. Nedavna proslava ponovne združitve velikega dela Primorske s Slovenijo je v tem pogledu več kot zgovorna. Tega ne gre podcenjevati, ker to reže korenine slovenski prihodnosti. V ozadju je ključna Zveza borcev, edina preostala nekdanja DPO prejšnjega, totalitarističnega družbenega sistema, ki jo država močno financira. S tem destabilizira sama sebe, saj jo organizacija v bistvu stalno zanika. Z mitologijo zlagane zgodovine, podpihovanjem duha državljanske vojne, predvsem pa z lažnim prikazovanjem družbenih in ekonomskih razmer v »socializmu s človeškim obrazom« pritegne številne mlajše in mlade. Laž oziroma širjenje polresnic je bilo najbolj učinkovito orožje naše polpreteklosti. Zelo so aktivni tudi nekateri zgodovinarji, ki na eni strani zanikajo starost slovenskega naroda, na drugi pa dajejo političnemu vodstvu slovenske protirevolucije fašistoidno naravo. Gre za dve sredstvi tlakovanja poti do istega cilja: zaničevanja Slovencev in njihove preteklosti. Konstrukt je naravnost neverjeten. Ob okupaciji Slovenije, ko je bila razkosana med tri, nekoliko kasneje celo štiri okupatorje, je meščanski tabor želel ohraniti Slovence pod enim okupatorjem. Tako bi se lažje spopadli z raznarodovanjem, o katerem ni nihče dvomil. Ker so izhajali iz nekdanje Avstro-Ogrske, so se trudili, da bi v okvirih okupacije zaščitili in ohranili dotedanji največji politični dosežek Slovencev, ukinitev dežel in slovenski jezik kot uradni. Dravska banovina je bila v vsakem primeru amputirana Slovenija, toda okupatorsko razkosanje Slovenije je njene pripadnike vrnilo v stanje, ki je bilo bistveno slabše kot v nekdanji »črno-žolti« državi.

Takratnemu legalnemu političnemu vodstvu Slovencev lahko pripišemo številne pomanjkljivosti in napake, tudi oni so bili v mnogem ujetniki lastne preteklosti, toda zakaj jim je že ob siceršnjih »grehih« treba nalagati vedno nove? Namesto da bi iz tega potegnili sklep, da so z napor, da bi Slovence ohranili pod eno okupatorsko oblastjo, dokazali, da ne verjamejo v njeno trajnost, da so prepričani v nove, za Slovence ugodnejše čase v prihodnosti, ta prizadevanja označujejo kot filonacistična.

Niti enega dokaza ni, da so zagovarjali nacistične ali fašistične ideje, njihova prizadevanja v nobenem primeru ni mogoče primerjati s paktom »Hitler-Stalin«, ki so ga podpirali slovenski komunisti. Najbolj tragično pa je, da je to posledica nekritičnega in na predsodkih slonečega branja dnevniških zapiskov uglednega starojugoslovanskega vojvodinskega politika, ki je kot Jugoslovenar in prostožidar sovražil vse, kar je bilo slovenskega in katoliškega Antona Korošca, dodatno tudi zato, ker svojega odnosa do prostožidarjev in komunistov nikoli ni skrival. Pokojni dr. Pleterski, ki je to problematiko dobro poznal in jo imel med večino slovenskih zgodovinarjev najbolj poglobljeno raziskano, si kljub sovraštvu do vsega katoliškega in preziru narave slovenske osamosvojitve takih škodoželjnih in pristranskih zaključkov ni upal izpeljati. Še bolj tragično je, da sta temu izvotljevanju slovenstva in demokracije oziroma največjemu navdušencu nad temi odkritji, zagovorniku *Retour en Yougoslavie*, nasedla tudi dr. Rupel in Bavčar. Cilj teh in podobnih naporov je jasen. Slovenski antitotalitarizem je treba zatreti v kali. In slovenske upe po demokraciji tudi. Predvsem pa samoslovenstvo, samostojno pot Slovencev v prihodnost. Nedavna proslava ob 50-letnici TO na Gospodarskem razstavišču je to jasno potrdila. Razgalila je tudi stranko, ki je glavni pobudnik, katalizator in profiter teh prizadevanj.

IV.

Trditev, da je mainstream mlajše generacije naravnan na moto, da preteklost ni važna, je nasedanje manipulacijam določenih krogov, skreganih z resnico in demokracijo. Kako je številne pretresla Huda jama! Razglašanje trditve o ignorantskem odnosu do preteklosti je samo sredstvo, da se mladi ne bi zanimali za zgodovino, ki ne podpira »zgodovine« kot politike za nazaj. Zgodovinske resnice je Zvezo borcev strah. Tipičen je primer nedavnega demonstranta pred RTV proti dr. Jožetu Možini, ki je izrabil intervju z dr. Dežmanom za zahtevo po takojšnji ukinitvi oddaje *Pričevanja*, čeprav je po lastnem zatrjevanju ni še nikoli gledal. Še bolj v nebo vpijoče je že omenjeno proslavljanje 50-letnice »slovenske« TO.

Kje je rešitev? Vložiti je treba vse sile, da bo Slovenija pravna in socialna država. To mora biti moto slovenskega bitja in žitja. Vsaka družba ima svojo specifično, lastni zgodovinski tradiciji prilagojeno pot v prihodnost. Po tem se ločijo Nemci od Francozov, Avstrijci od Nemcev ... V Sloveniji moramo živeti danes in v prihodnosti po slovensko!

Najbližja rešitev začetkov ukinjanja ideološke praznine slovenske družbe je na videz najbolj enostavna. Ukiniti je treba proračunsko financiranje ZB. Tolerirati je treba Združeno levico, ki bo s svojim zavzemanjem za socialno pravičnejšo državo, pustimo ob strani njeno demagoško naravo, vedno pritegnila del mladih. Kot kaže eden najbolj svetlih primerov njihove politične uspešnosti v osebi mariborskega župana Fištravca, dolgoročno z njihovo oblastjo ni računati. So edina politična sila, ki lahko onemogoči in pošlje na smetišče zgodovine uradno levico starih političnih sil. Te živijo le iz in za lažno preteklost, ki mladih dejansko ne pritegne. Prihodnost vidijo le v oligarhiji. Njihov cilj je materialno okoriščenje z oblastjo. »Prihvatizacija«, bančni luknji, prodaja medicinske opreme in sedaj zakon o obdavčenju nepremičnin so neizpodbitni dokazi njihove resnične politike. Le moderna levica jim je na eni strani ideološko konkurenčna, na drugi pa s svojo skrajnostjo lahko vzpodbudi reakcijo v obliki nastanka resnične slovenske krščanskosocialne demokracije in klasičnih slovenskih liberalcev. Oboji nam manjkajo kot Sahari dež. Sloveniji ne manjka enotnosti, po kateri mnogi tako hrepenijo, ampak normalnost, demokratična pluralnost.

Dean Komel

Poddržavnost

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

Avtor želi povedati, da Slovenija ne deluje kot civilizirana država, temveč se izčrpava v nenehnih politikantskih spopadih. To pa tvori plodna tla za najrazličnejše lobijske in napol mafijske skupine, ki v bistvu »regirajo« to deželo. Vendar intenca ni v opisu paradržave ali t. i. globoke države, ampak opozarjanje na nesposobnost kompetentnega in demokratičnega upravljanja z javnimi zadevami. Takole pravi: »Poddržavnost‘ tako označuje neurejanje in neizpolnjevanje državnosti, ki se ne izvršuje kot drža, marveč se prepušča stanju, podlega družbenim spopadom in ni zmožno spoprijema z družbenimi razmerami in razmerji« (str. 36).

Gre za neko vrsto defektne države oz. njenih upravljalcev, pa tudi stanja državljanske zavesti. Na kratko, za odsotnost državotvorne mentalitete (če si dovolim malo poenostavitve). Ali se da stanje pripisati članstvu v EU? Avtor pravi, da ne, saj naj bi EU predpostavljala državnost v dejavni drži. Vendar so tu dileme oz. ostaja odprto, kaj bi ta aktivna državnost pomenila. Morda bi avtor o tem povedal kaj več. Primer, ki se nanaša na predlog zakona o rabi slovenščine v znanosti in izobraževanju, se mi ne zdi najbolj posrečen, ker je vpet v notranja kulturno-politična razmerja. Ali pa je mogoče sklepati, da članstvo v EU implicira zmanjšanje pomena slovenščine? Verjetno ne. Ali se je pomen slovenščine kot atributa dejavne države v zadnjih letih zmanjšal ali povečal (tudi v okviru nastopanja na zasedanjih teles odločanja v EU)?

Še eno vprašanje: tako z leve kot desne (pa bolj z leve) slišimo, da se predstavniki Slovenije »hlapčevsko« obnašajo napram EU ali drugim mednarodnim dejavnikom. Kaj avtor meni o tem? Kako v genuino državnost inkorporirati nacionalni interes? Ali o tem ni bilo že nekaj debate? Torej, kakšno je razmerje med poddržavnostjo in neupoštevanjem nacionalnih interesov? Ali je tu enačaj? Ali obstaja kakšna majhna država, ki izkazuje višjo stopnjo državotvornega vedenja (tako v smislu obnašanja kot znanja).

Frane Adam

Odgovor na komentar

I feel Slovenia

Ob pisanju teksta *Poddržavnost* za zbornik *Spoprijem z razmerami in razmerji na Slovenskem*, pa tudi že ob sooblikovanju programskih smernic za sam zbornik, so se mi nekako po filmsko nanizale scene, v katerih se odvija razvoj slovenske državnosti, ki lahko zavije v brezperspektivno trajanje s potečenim rokom. Kot nekaka zvočna spremljava mi je odzvanjal, se tako rekoč promoviral slogan *I feel Slovenia*. Kar mi po svoje pojasni, zakaj me je tako odbijal, že ko je bil prvič posredovan v uporabo: naznanjal je z ljubkostjo obdano ljudskost, ki naj bi jo čutili *od* Slovenije; ne več samo *do* »moje dežele« »na sončni strani Alp«, marveč globalno, *worldwide*, pod sateliti, na vseh družabnih omrežjih, promocija & emocija, Slovenija oživljena, gremo, gremo. Saj vsakdo, ki ga povprašajo o Sloveniji, pove, kako je lepa, razen tega pa bore kaj. In odjek »*Slovenija, od kod lepote tvoje*« iz jugoslovanskih časov lepo paše v kontekst. In če si pred zasluženim oddihom na prečudovitem – hrvaškem – Jadranu skupaj z Nušo Derenda, 2. 3. 2018, v Stožicah, zapojemo še šlager *Srebrnih kril Da te ne volim*, smo skoraj pri parlamentarnih volitvah 3. 6. 2018. Smo že nestrpni, kak full dober koncert bo prirejen za lokalne volitve, 18. 11. 2018, ozračje se že magnificira.

No, kar zadeva »slovensko državnost«, se je že pred državnozborskimi (!) volitvami 2018, posebej pa po njih, izpričala kot *nebodijetreba, ki nam ob siceršnjih stiskah in tegobah predstoji*. Za ne preveč dobro zapisano (prejšnjo) vlado se je izkazalo, kako je najbolje, da predčasno odstopi, ker sicer morda ne bo pravočasno prišla na povolilni sprejem. V predvolilnih »soočanjih« je vprašanje kakršnekoli razvojne tematike izostalo, sicer pa spričo vsesplošnega samozadovoljstva z »opravljenim delom« ni bilo razlogov za razvijanje česarkoli. Pravzaprav ni (bilo) niti razlogov za volitve. To je neposredno potrdila tudi volilna udeležba s sicer preslišanim in prezrtim sporočilom, da precejšen del državljanov in državljanek Slovenije noče biti soudeležen pri nečem, kar vzpostavlja javnost in sosledno demokracijo. V

nasledku samo prihodnost, ki si jo izvolimo ali pa ne. Ali pa zastanemo v paralelni *po*-javnosti in samo malo *po*-jamramo. *Po*-hanje pa ima sploh tradicijo v teh krajih. Po razglasitvi volilnih rezultatov je postalo bolj ali manj jasno, da se bo uglasitev parlamentarne večine odvila za nazaj in da volitve res niso bile potrebne. Nekateri so si oddahnili: lahko si damo duška s serviranjem zelo pametnih, po lastnem prepričanju celo premetenih komentarjev ne *pod črto*, marveč *izpod nivoja*. In bo državni zbor spet, sicer kot malo razglašeni pevski zbor, zajamral *I feel Slovenia*.

Glede na to, da imamo volilni sistem, ki omogoča široko razpolaganje z volilnimi izidi, da se ti kot po načrtu preložijo v sedeže vladne pozicije in parlamentarne opozicije, bi bilo nadvse primerno uvesti še politično-parlamentarni koncept *kompozicije*, namesto premiera, prvega ministra ali predsednika vlade pa naj nastopi *kompozitor*. No, prav slovensko je *komponist*, kar bi lahko bil minister za kulturo. *Državni zbor* bi se lahko preimenoval v *kompost*. Pa vsi roke gor ... *I feel Slovenia*.

Seveda je to samo fikcija, ki pa ima svojo fiksno ceno v okviru politične razprodaje na račun slovenske državnosti. Ne bo narod nasrkal, saj ga skoraj nikjer več ni, marveč država, v nasledku državljan in državljanke, ravno po svoji temeljni državljanski pravici in politični svobodi, ki niso kar »narod«, »ljudstvo«, »množica« ali »skupek«. Pa da čuti Slovenijo in se počuti kot doma v njej, še posebej če to dokazuje s kanaliziranjem negativnih občutkov in čustev do vsiljivega *tujstva*, kogarkoli od priseljenih že pod to in nekam tja uvrščamo, ker ne »feel Slovenia«. Pa še *made in Europe* ni, tako kot smo mi.

A za Slovenijo, Evropo in svet nam je oziroma bi nam moralo biti mar, ker smo to *mi sami* ne, mar ne? Take marnosti ne tvori zgolj počutje in občutje, marveč predvsem to, kar *moramo*, *moremo* in *zmoremo*. V slednjem pogledu pa se oni *extra-feeling* v *slow-motion* nemara izkaže prav nemaren. Ključna nemarnost, ki je pustila vnemar slovensko državnost, se je po mojem gledanju pripetila po letošnjih volitvah. Primerjamo jo lahko z zamujeno priložnostjo, ki se je Sloveniji »pripetila« na začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja in jo je »nadoknadila«, kolikor jo seveda je, šele z osamosvojitvijo in vključitvijo v Evropsko skupnost. In tudi takrat se je zaslužne za razvoj razglasilo za navadne zaslužkarje in izkoriščevalske sovražnike ljudstva.

Zamujena je povolilna priložnost, da stopijo skupaj vplivne politične strukture ter kljub različnim naziranjem uresničijo poglobitve razvojne

cilje in smotre, ki zadevajo življenjske možnosti državljanek in državljanov v Sloveniji, kakor tudi mednarodno pozicioniranost Slovenije kot evropske države v času, ko se Evropska skupnost prelamlja na ključnih vprašanjih svojega nadaljnjega obstoja. Namesto tega se gradi na razpihovanju sovraštva, tako da ozračje ob vse slabše delujočih prezračevalnih napravah medijev, samooklicanih »varuhov demokracije«, postaja nadvse zadušljivo. *But I feel Slovenia*. Partija je postala patrija. Privajati ljudi na odvisnost in manjšati občutek osebne svobode. Si na ta način zagotoviti ne le oblast, pač pa tudi vladavino. Razpihovanje sovraštva bo (p)ostalo tudi prevladujoča značilnost »varnostne politike«. Kdo deluje v ozadju, kaj so dejanski nameni – lahko preiskujejo in raziskujejo za to kvalificirani, ki pa se na žalost v veliki večini izkazujejo zgolj za ideološko klasificirane. Nelagodje v kulturi se podžiga zgolj zato, da se obdrži lagodni poziciji na levem in desnem bregu slovenske reke, ki grozi s poplavami, čeprav njena struga zgleda skoraj posušena. Boj za preteklost je dosegel in presegel samega sebe, tako da nas je premagala preteklost, pokazatelj tega pa je, da se osamosvojitve ne jemlje več kot izhodišča za pot naprej. Čeprav zgodovino večinoma pišejo zmagovalci (in jo je zato potrebno brati med vrsticami), nad preteklostjo ni mogoče zmagati. Sicer pa se lahko zlahka uveljavi stališče agencije *Slovenistan*, da zgodovine ne pišemo, marveč jo predpisujemo. Bili smo priča prvemu zastavičarskemu protestu proti samostojnosti Slovenije v Sloveniji. Brez zastav in proslav pa se v isti sapi – vsi zasopljani od siceršnjih borb – odpovedujemo slovenskemu jeziku v korist izobrazbenega, znanstvenega in kulturnega kapitalizma. Kateri pragmatizem je tu na delu – potem ko je prav delo zgubilo čast in oblast?

Na predstavitvi zbornika *Spoprijem ...* je bilo sicer podano rahlo vzvišeno stališče, češ, dovolj je analiziranj in teoretiziranj, potrebni so praktični ukrepi in sploh pragmatika. Lepo slišat, vendar ravnanje in ukrepanje brez presoje kaj kmalu »krepa«, čemur smo ravno danes priče. Na podlagi česa se oblikuje presoja? Gotovo ne zgolj iz tistega, o čemer se presoja in terja delovanje, marveč na podlagi vrednostne izbire, ki normira stanje do te mere, da ga pripoznamo kot situacijo in v njej uvidevno ravnamo ter postopamo. V Sloveniji prestajamo neko družbeno stanje, ne da bi se bili postavili v situacijo. To bo trajalo (*»šola bo dolga«*, kakor je Bedanec dejal Rožletu) vse dokler ne postane jasno, da je potrebno *upravljati z državo*, sicer vedno globlje in globlje drsimo

v poddržavnost, z njo pa v brezsituacijskost celotnega družbenega prostora, kjer tudi ni mesta za svobodo in postaje za pravičnost.

Problemi, s katerimi se znotraj razmer in razmerij v Sloveniji spoprijemamo, zato niso le pragmatično, marveč tudi in predvsem vrednostno *opredeljeni*. Vendar to ni kar kaka kriza vrednot, o kateri je sicer slišati, marveč prav stvar opredelitve. Vrednosti kot take tičijo v stvareh, ki nas zadevajo in prizadevajo, so tako zadeve, s katerimi imamo opraviti. Vrednosti lahko pričnemo zadevno sprejemati, kolikor nehamo pačiti realnost, ki nam spričo tega kaže obraz spake.

Še enkrat naj poudarim, da stanje poddržavnosti ne pomeni le »nevzdrževanih cest«, »slabo opremljene vojske in policije«, »rušenja zdravstvenega sistema«, »kršenja fiskalne politike«, »zanemarjanja kulturne dediščine in ustvarjalnosti«, »nedelovanja pravne države«, »nesposobne zunanje politike«, »nekonkurenčnega gospodarstva«, »globoke države« itn. To so vnANJI pokazatelji, s katerimi je v bitki za oblast vedno mogoče tudi manipulirati. Manipulativno stanje poddržavnosti pa se oblikuje ob *predpostavki oblasti kot oblastništva*, »oblastovanja«, ki oblast vidi samo še v lastni *lasti*. Učinki poddržavnosti ne zadevajo le trojne delitve oblasti, ki vzdržuje demokratični red, marveč sežejo v *deljenje in podeljevanje oblasti* kot take, kolikor se konkretizira z razdeljevanjem pozicij, ki naj se obdržijo, držijo in vzdržujejo. Kar seveda tudi demokratični red preuredi v nered, v katerem lepo uspeva *novi razred*. V deželici tej, juhej.

Jože Wakounig

Mi slovenski Korošci in suverena država Slovenija

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

Avtor pravi, da se čudi Bruslju, ki ne vidi, da imamo v Sloveniji še »komunistično diktaturo« (preganja pa Poljsko in Madžarsko). Tu bi bilo postavljeno naslednje vprašanje. Kateri avstrijski mediji (ali analitiki) ocenjujejo, da imamo pri nas opravka s komunistično diktaturo? Kakšno je prevladujoče gledanje na Slovenijo v Avstriji?

Drugo, ali je (Kraljevina) Jugoslavija nastala s prevaro? V Šentjakobskem oz. Lutkovnem gledališču v Ljubljani si lahko ogledamo spominsko ploščo, posvečeno prepородovcem, ki (da) so se pred prvo svetovno vojno borili za Slovenijo v okviru Jugoslavije, oni in še marsikdo je videl edini izhod za narodno preživetje edinole v navezi z ostalimi Južnimi Slovani. To je zgodovinsko dejstvo. Drugo pa so razočarani mnogih (ne vseh!) po Vidovdanski in oktroirani ustavi.

Frane Adam

Odgovor na komentar

»Danes so dovoljene sanje, jutri je nov dan«

To je najbolj nevarna grožnja, ki sem jo čul pa bral na račun novorojene Republike Slovenije. To je najbolj nevarna grožnja, zabrušena neodvisnosti, samostojnosti, suverenosti, svobodi države slovenskega naroda. To je najbolj nevarna grožnja, naperjena slovenskemu narodu.

Republika Slovenija, ki je dolgo veljala za »odličnjakinjo« med državami, ki so desetletja trpele pod komunističnim nasiljem, je vse bolj zapadla v uničujoče kolesje komunistične dediščine. Vzrok je, da ni bilo prepotrebne lustracije. Grozi, da se bo uresničil rek, da tisto, kar krvavo pride, tudi gre krvavo. Slovenijo ta dediščina duši, mori. Da se bo le rešila iz zank teh uničujočih vezi ter vrvi!

Mimo so časi, ko smo brali v časopisju pa čuli v radijskih ter televizijskih novicah pohvale Sloveniji. Čezdalje kruteje se je začela režati izza ozadja srhljiva pošast vse odurneje se porajajočega komunizma. Začelo se je s padcem DEMOS-ove vlade aprila 1992. Začutili so na očitno vse več moči, oblasti, kateri se v resnici niso odrekli nikoli. Napovedani »sestop z oblasti« je bil seveda laž in huda prevara. Bil je sredstvo, da spet zberejo moči, uredijo vrste, da si napravijo v Evropi, s pomočjo Socialistične internacionale, prijateljev, o katerih so bili upravičeno trdno prepričani, da jih bojo podprli pri vseh njihovih manipulacijah. In mnogi v Evropi so verjeli, pa še danes verjamejo to laž. »Laž je nesmrtna duša komunizma,« je zapisal Poljak Leszek Kołakowski (1927–2009), nekdanji komunist in pozneje oporečnik. Zapustiti je moral Poljsko. Na zahodu je prosto zadihal. Umrli je v angleškem Oxfordu. Na Poljsko se je vrnil mrtev, v žari.

Avstrijski časnikar in politični analitik Hans Winkler je v uglednem dunajskem dnevniku *Die Presse* (29. 5. 2018, str. 22) pisal o levaški zaslepljenosti bruseljskih krogov pri pogledu na države iz nekdanjega komunizma ter o hotenju, da bi ukazovali, kake vlade naj si ljudje volijo. Med drugim pravi: »/.../ Konservativne in nacionalne vsekakor ne smejo

biti. Zato sankcionirajo Ogrsko pa Poljsko, medtem ko pri kršenjih načel pravne države v Romuniji in v Sloveniji gledajo stran. Tam sta pač na delu levi vladi, take pa seveda ne kršijo nobenih evropskih vrednot. V Sloveniji niso pretrgali s komunistično preteklostjo. Stare naveze obvladujejo gospodarstvo, medije in politiko. Prave reforme pravosodja ni bilo; le-to se pojmuje še zmerom kot instrument politike. /.../ Proti prejšnjemu konservativnemu ministrskemu predsedniku Janezu Janši so vodili kratko pred nekimi volitvami prozoren kazenski postopek. Sodbo so pozneje razveljavili, zaželeni učinek, da bi politika diskreditirali, pa so dosegli.»

Bolj jasnih besed ni treba. Kritični oblikovalci in opazovalci javnega mnenja – kateri niso podlegli splošni bolezni klanjanja neki levičarski politični korektnosti in pohlevnega ponavljanja ter trobljenja pa poveličevanja vsega, kar priduhlja iz levih kotlin in votlin – z jasnim pogledom pa prav tako jasnimi besedami opozarjajo na vse očitnejše obnavljanje totalitarizma pod krvavo zvezdo v državah nekdanjega komunističnega bloka v Evropi. Takih jasnih in nepreslišnih glasov je čezdalje več.

Tu se moram resno pobarati, odkod taka nevednost ali celo ignorantnost v Bruslju. Bruselj je sicer daleč proč od Ljubljane ter od Slovenije (Ljubljana je koj del Slovenije, kot glavno mesto mora služiti Republiki Sloveniji, državi slovenskega naroda, pa če ji je ljubo ali ne.). V Bruslju je nekaj evropskih poslancev iz Slovenije. Niso vsi od levega bloka, od tistega bloka, kateremu svirajo po volji Junckerji pa Verhofstadti ter Timmermans in drugi, ki sicer imajo oblast, pravega pojma pa niti ne preveč. Pa se moram še bolj glasno pobarati, kaj delajo tisti, ki niso od levega bloka, ki se prištevajo (bolj ali manj) skupini Evropske ljudske stranke. Ali ne odprejo svojih ust, takrat ko bi morali kaj povedati, kaj resničnega? Resnica in resničnost pa sta skrajno zaskrbljivi za Slovenijo ter za vse Slovence.

Smo pri slovenskih politikih. Slovenija leži geopolitično usodno zanimivo. Tu peljejo najbližje kopenske poti od jugovzhoda do jugozahoda, že nekda jo je prečkala jantarjeva pot od severovzhoda, od Baltika v jadranski prostor. Taka lega vabi nevarnosti. Vsak trezen človek si misli, da bo vlada take države z vsemi silami poskrbela za varnost. Največja varnost so zadovoljni, samozavestni, ponosni, politično

zavedni, za obrambo pripravljeni državljani. Vsaka normalna vlada najprej poskrbi za to, za svoje ljudi. Večino let od oklica samostojne države 26. 6. 1991 in od mednarodnega priznanja januarja 1992 vladajo levičarske vlade. Izjema je le Peterletova vlada 1990–1992 in pa Janševa vlada (I: 2004–2008, II: 2012–2013).

Probleme, ki tlačijo ter morijo Slovenijo, je nasula levica. Problemi se zadnje čase vse bolj kopičijo. Slovenska zunanja politika je od leta 1990 dalje živa katastrofa, zdaj bolj, drugič še bolj, da ne govorimo o zadnjih letih. Takih groznih napak, kakršne so producirali oblikovalci zunanje politike v razmerju do Hrvaške, še najmilejši amaterčki, ki imajo le količkaj zdravega zrnja v glavi, niso sposobni. Neizobraženost, narodna nezavednost, ignorantnost nekih vodilnih politikov je škandalозна. Skoraj že meji na veleizdajstvo.

»Diploma kumrovške univerze« pač mednarodno nima nikjer prav nobene veljave. Tudi razni profesorji, ki jih je postavilo visoko v politiko, zaradi svoje idejne zabitosti ter ignorantovske zadrčnosti na dobrih univerzah po Evropi strokovno in človeško ne bi bili usposobljeni niti za pomožne asistente ne. Naj prizadeti malo prisluhnejo, kaj se širi o njih ter pravi balkansko postopaški ošabnosti.

Jugoslovanska dediščina je za Slovenijo obupna. Jugoslavija ni šla iz Slovenije. Je kakor strupeni klop. Levičarska klika ga dan na dan nasilneje vrta v slovenski narod. Tu so ji pri roki vsa sredstva; klakerji, ki so po suženjsko odvisni od botrov, bojo naredili vse, da jim bo le trebuh poln, postelja pa mehko postлана. Ves šolski sistem, to pa gre v najvišje vrhe, uničuje narodni ponos, narodno zavest in samozavest. Ivan Cankar je pred 100 leti prerokoval: »*Ujedinjenje po srbsko bo imelo za Slovence katastrofalne posledice.*« 100 let po Cankarjevi smrti bo že skrajno, da izvemo pravo resnico o njegovem nasilnem koncu.

Namesto da bi Slovenija iskala kar se da tesne, dobre stike s Čehi, Slovaki pa Poljaki, z državami na zahodu, kamor Slovenija že vedno spada, saj je vseskozi del katoliške Evrope, silijo na Balkan, kamor so Slovenijo »ujedinili« leta 1918. 100 let tega kotla mora biti dosti. Državo in ljudi bo treba razbalkaniti. Razbalkaniti pa bo treba tudi našo predrago, našo ljubo slovenščino. Tak jezikovni balkanski vdornik je npr. vsepočezna, topoumna raba pa zloraba glagola »graditi« (= delati,

postavljati plot, ograjo, omejevati), ki dosledno ter z najvišjo pomočjo iz(pod)riva kar več domačih besed, ki tiho na tiho tonejo v pozabo. Takih ostudnih balkanizmov je na kupe, vsak je preveč. Cinik je dejal, če bo tujčenje slovenščine rinilo tako grozno naprej, bo edina jezikovna razlika samo še »kaj« namesto »šta, što«.

Skreganost slovenske družbe je obupna. Komunisti in njihovi izrodki od nje ter zanjo živijo, zato jo nenehno netijo pa podžigajo. Komunizem je ob drugih dveh socialističnih totalitarizmih fašizmu in nacionalnem socializmu smrtni sovražnik Slovencev in slovenstva. Vsi trije so se spravili složno čez nas. Vsi trije se tudi ujemajo z novim totalitarizmom, ki ogroža nas vse, z islamizmom.

Škandal je, da na ljubljanskem gradu ne sme vihrati slovenski državni prapor. Temu se čudijo tudi tujci, ki prihajajo v Ljubljano. Na goriškem gradu vihra italijanski. Na Norveškem, na Danskem povsod vidiš tamkajšnja državna prapora. V Ljubljani pa, kakor bi se ga neki župan bal, sramoval, kakor da bi ga sovražil.

Pa kaj se temu čuditi, saj je Milan Kučan, trikrat izvoljeni slovenski predsednik, podučil ljudi, *»da slovenske identitete, naj si še tako domišljamo, da je, v Evropi in svetu ni, vsaj ne kot del nečesa avtonomnega in do kraja razpoznavnega. Je predvsem identiteta Jugoslavije ali celo Balkana.«* Za ta poduk je zlorabil govor na Prešernovi proslavi 8.2.1989. Kaj si je kaj mislil naš France Prešeren, eden najbolj odločnih in hvala Bogu uspešnih branilcev slovenščine proti iliristični blaznosti v prvi polovici 19. stoletja? Prešerna so tudi odrli pa cenzurirali s sklepom, naj bo slovenska himna koj sedma, predzadnja (tudi predružačena, kakor druge, npr. prva) kitica *Zdravice*. Opeva menda internacionalizem. Jaz sem za »Naprej, zastava Slave« Simona ter Davorina Jenka.

»Danes so dovoljene sanje, jutri je nov dan.« To je izustil Milan Kučan ob oklicu samostojne Slovenije 26. 6. 1991. Čez Ljubljano so že bučala letala t. i. Jugoslovanske ljudske armade.

Jutri dan je JLA masivno napadla Slovenijo. Častniki in vojaki so vsi nosili rdečo zvezdo.

Hvala Bogu so Slovenci premagali napadalce, agresorje, ki so nosili rdečo zvezdo. Sloveniji, državi slovenskega naroda, želim vse najboljše.

Naj bo uspešna. Naj se združi, proti vsem sovragom, v slogi, ljubezni, v medsebojnem spoštovanju, medsebojnem podpiranju.

Jože Wakounig

(napisano in odposlano v soboto, 2. rožnika l. G. 2018, na večer pred državnoborskiimi volitvami v RS; popravljeno in dopolnjeno 13. listopada l. G. 2018)

Manca Erzetič

Spominska plošča slovenskemu jeziku

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

Avtorica obelodanja in rekonstruira odzive na novelo zakona o rabi slovenščine na univerzah, ki ga je lani v razpravo predložilo pristojno ministrstvo. Njen pogled je zelo kritičen, saj ugotavlja, da gre ta novela (ki predpostavlja, da se določena predavanja odvijajo v angleščini) v smeri ukinjanja slovenščine kot identitetnega in uradnega jezika na teritoriju Slovenije. Bilo pa bi smotrno obdelati nekaj primerjalnih informacij ali vsaj naznačiti naslednje dileme:

Kako imajo v tem oziru urejeno tozadevno zakonodajo in/ali prakso v drugih majhnih državah, kot so Finska, baltiške države ali malo večje kot Madžarska. V teh državah/nacijah ima nacionalni jezik podoben status in podobno zgodovinsko vlogo kot pri nas. Še več: v teh primerih celo govorijo jezike, ki ne spadajo v nobeno od treh glavnih jezikovnih skupin v Evropi. Pogledati bi bilo treba tudi na Slovaško, Hrvaško in morda še kam.

Ali se bogatenje in razvijanje pojmovnih zmožnosti slovenskega jezika v znanstveni sferi in raba drugih jezikov oz. angleščine res medsebojno izključujeta?

Koliko k zanemarjanju slovenščine, zlasti v mlajši populaciji, prispevajo nove informacijsko-komunikacijske tehnologije, zlasti internet?

Kakšna je vloga EU glede jezikovne politike oz. kako bi jo lahko ocenili z vidika rabe slovenščine in drugih majhnih jezikov, ki imajo majhno število govorcev?

Frane Adam

Odgovor na komentar

V štirih točkah

1. Primerjave glede vloge in pomena nacionalnega jezika v različnih državah EU so seveda zaželeni, na voljo je tudi precej virov, v prvi vrsti pa bi jih morale opraviti pristojne službe na državni ravni. Vendar *ne z vnaprejšnjo postavko*, da se na tej podlagi lahko zmanjša ali celo povsem izniči vloga slovenščine v visokem šolstvu in znanosti, in da se je že vnaprej branimo označiti kot nacionalnega jezika. Najprej je potrebno oblikovati konkretna vodila in smernice (ne pa strategij, načrtov, programov, ki so ponujeni od izbranih supervizorskih in ekstrasvizionarskih skupin) pozitivnega razvoja slovenskega jezika na vseh ravneh, še zlasti pa seveda na visokošolski in znanstveni, seveda ob upoštevanju specifik posameznih znanstvenih področij. To bi zahtevalo tudi njihovo sodelovanje in usklajevanje, ki ga ni. Naj kot (samo en) primer navedem izdajanje znanstvenih revij, kjer se ne »subvencionirajo« prevodi izvirnih znanstvenih tekstov, ki naj bi bili prvič objavljeni slovenščini, kar ne zadeva le humanistike in družboslovja.
2. Slovenščina in angleščina se medsebojno ne izključujeta, dokler ne prevzame nekdo vloge izključevalca/ke in diktira svoje stališče, recimo pod zastavo »internacionalizacije«. Njena široko razprostranjena in izdatno finančno podprta propagandna glasila skušajo ustvariti videz, kot da študentje, znanstveniki, kulturniki, gospodarstveniki idr. prej niso bili v stiku z mednarodnim okoljem, kar seveda ni res. Zakaj bi zmanjševali vlogo angleščine in drugih jezikov, kar se tiče znanstvene, pedagoške in kulturne komunikacije – kvečjemu jo velja vzpodbujati, še zlasti na področju humanističnih ved. A to ne nadomesti razvijanja rabe

slovenščine – predvsem v humanistiki! Na primer, na angleško Wikipedijo skočim, ker je bogatejša s podatki, ne zato, ker je angleška. Če me zanima Schleiermacher, bom seveda raje šla na nemško, če Pier Paolo Passolini na italijansko, za Kocbeka, recimo, pa je problem iti na slovensko, ker je tam najti bore malo podatkov o njem, kot pri skoraj večini gesel. Se nam pač enostavno noče. Dvomim, da bi informacijsko-komunikacijske tehnologije imele zgolj negativen vpliv glede rabe slovenščine; seveda imajo pozitivnega, če je interes in konkretna podpora vodena v tej smeri. Pod konkretno podporo menim, da se ustrezno obravnava tudi nujno raziskovalno delo, ki je potrebno za nadaljnje tehnološke aplikacije. Glede uporabe najrazličnejših »igric« in podobnih zadevščin pa imamo zakonodajo o javni rabi slovenščine, ki to ureja. Kolikor se tega ne ureja, se je treba obrniti na urejevalce in urejevalke, ki so verjetno podrobno seznanjeni z zakonodajo in njeno uporabo. Ali pa se jo je pomešalo z navodili za ravnanje s pesticidi?

3. EU je v pogledu jezikovne politike v podobnih zagatah kot na drugih področjih. Po eni strani podpira in vzpodbuja rabo nacionalnih jezikov in večjezikovnost, po drugi strani pa glede tega ostaja nedorečena glede svojih »pristojnosti«. Slovenščina je z vstopom Slovenije v EU dobila najvišjo potrditev, hkrati pa je njen »ugled« v lastni državi dosegel raven, da v slovenščini ni kaj »več videti«, če sledimo napotkom, ki jih redno dobivamo od pristojnih dostojanstvenikov in dostojanstvenic v državnih in drugih organih ter organizacijah. »Nacionalističnih izgrediv« ne moremo vzeti resno in pravzaprav podpirajo zatečeno stanje glede rabe slovenščine, kolikor jim dejansko ne gre za to, da k problemu pristopimo z državne in institucionalne ravni. Zadeva se seveda takoj spremeni, če se v slovenščini »zavoha« dodatni zaslužek. Moj članek v *Spoprijemu* sem nasloвила »Spominska plošča slovenskemu jeziku«, kmalu za tem je nekdanji minister za kulturo razglasil namero o postavitvi muzeja slovenščini v Štanjelu, ki bo prispeval k tamkajšnji turistični ponudbi. Očitno »sprevideno« na-ključ-je ...
4. Skratka, slovenščina kot tržna vrednost ja, kot vrednota pa ne, ker vrednote spadajo nekam v pretekla stoletja, v katerih tudi Slovenci in

Slovenke niso nikamor spadali, marveč se večinoma podrejali. Zgleda, da je danes naša edina evropska skrb, kako se bomo čim bolj pridno podredili, ne da bi nam bilo ob tem potrebno urediti zadeve pri sebi.

Sicer več na <http://www.zagovor-slovenscine.si/prireditve/>

Gašper Blažič

Zaprašeni temelji slovenske državnosti

Sredi vročega poletja jubilejnega leta Gospodovega 2000 je v slovensko politično-medijsko močvirje iz smeri severno od Karavank pljusnil val, ki je močno razburil tedaj že tako napeto slovensko politično javnost. Zdelo se je, kot da bi nekdo v nekem hipu v ribnik z lenimi krapami spustil agresivno ščuko. In kaj se je zgodilo? Sedaj že pokojni dr. Jörg Haider, izkušeni koroški deželni glavar, obenem pa takrat tudi predsednik avstrijskih, po imenu liberalnih, po vsebini pa nacionalističnih svobodnjakov, se je odločil, da bo problem menda zatajene nemške manjšine v novonastalih državah Srednje Evrope reševal mimo uradnega Dunaja. Zato je na Slovenijo in Češko naslovil nenavadni zahtevi: Češka naj se odpove Beneševim dekretom, Slovenija pa avnojskim sklepom.

Reakcije na to zahtevo so bile precej različne. Najbolj zagreti častilci rdeče polpreteklosti so zagnali vik in krik, nekateri so samo zamahnili z roko, del publicistov se je ob petelinjenju »kneza« iz Celovca samo grenko nasmihal, zgodovinarji, ki nekoliko bolje poznajo urejanje razmerij s sosednjimi državami v času po drugi svetovni vojni, pa so se ob tovrstnem populističnem rogoviljenju držali za glavo. To vprašanje je vendar že rešila Avstrijska državna pogodba, torej dokument, na katerem temelji sodobna Avstrija! Pustimo ob strani dejstvo, da je ta sporazum, ki so ga podpisali zunanji ministri tedanjih velesil (Velike Britanije, ZDA, Sovjetske zveze in Francije), desetletje po koncu druge svetovne vojne prinesel odhod tujih vojsk iz Avstrije, kar je bil zagotovo tudi sad močnih molitvenih verig, ki jih je severno od Karavank gradil skromni frančiškanski pater Petrus Paulitschek. Pustimo tudi ob strani dejstvo, da v odnosu do slovenske manjšine na Koroškem, zgodovinske zibelke slovenstva, ta pogodba nikoli ni bila zares spoštovana, pač pa so se na plečih tamkajšnjih Slovencev lomila politična kopja. Tudi po zaslugi Haiderja, saj je nasprotoval slovenskemu nasledstvu avstrijske državne pogodbe in dal prestaviti knežji kamen, simbol, ki so ga avstrijski Korošci ljubosumno čuvali pred morebitno »zlorabo« za razkrivanje prakorenin slovenske državnosti, v preddverje (lobby) koroškega parlamenta.

Hrepenenje po napol mitološkem kralju Matjažu, v resnici vodi enega od kmečkih uporov, ni nikoli pojenjalo, tudi v času Haiderjeve vladavine ne. Nihče, razen morda uradnih koroških jugoslovansko usmerjenih slovenskih predstavnikov, verjetno tudi tistega leta 2000 ni kaj dosti razmišljal o avnojskih sklepih, pač pa predvsem o tem, kako kot Slovenec preživeti v državi, v kateri so sicer avtohtoni prebivalci, a z drugačnim, za marsikoga manjvrednim jezikom. Nič čudnega torej, da so nekateri slovenski mladi zanesenjaki iz podmladka ene od političnih strank Haiderja z ironijo vključili v nenavadne dvojezične napise na majicah. Pri čemer so Haiderja poimenovali (po češko) Jiří Hajduška.

Ni skrivnost, da je bila dopustniška provokacija iz Celovca v prvi vrsti namenjena vrhu slovenske politike. In to ravno v najbolj primernem času, ko so vrhovi avstrijske politike povsem jasno zaznavali ne samo bližino volitev, pač pa tudi zaničevanje, ki ga je do tedanjega predsednika slovenske vlade, močno zaničevanega *ksenosa*, sicer pa doktorja ekonomskih znanosti iz Berkleya Andreja Bajuka kazal ne samo tedanji medijski konglomerat ter civilnodružbeni podaljšek tranzicijske levice, pač pa tudi sam predsednik republike, slučajno tudi poslednji šef slovenskega *cekaja*, kot se ta nekdaj razvpiti organ odločanja imenuje v partijskem novoreku. Prav ta isti predsednik je namreč v odgovoru na rogoviljenje iz Celovca dejal, da so avnojski sklepi del povojne zavezniške ureditve (torej na Haiderjevo žalost tudi povojne Avstrije), s tem pa na nek način tudi *temelj* slovenske državnosti. Obenem pa je z vprašanjem predsedniku vlade dr. Bajuku nastavil zanko – vlada naj se do avnojskih sklepov opredeli, ali veljajo ali ne.

Le kakšen zelo neizkušen politik ne bi prepoznal spretno nastavljene pasti, ki se je skrivala v tej zahtevi. Spominjala je na starodavno vprašanje, ki so ga Jezusu postavili nasprotniki: Ali se sme plačevati cesarju davek ali ne? Če bi rekel ne, bi ga zatožili Rimljanom, če bi odgovoril da, bi se proti njemu obrnili sikariji in zeloti, ki so se krčevito upirali rimski nadvladi v Judeji, Galileji in ostalih pokrajinah Svete dežele. Razplet te zgodbe je znan:

Jezus pa je spoznal njihovo hudobijo in rekel: »Kaj me preizkušate, hinavci? Pokažite mi davčni novec!« Dali so mu denarij. Nato jim je rekel: »Čigava sta ta podoba in napis?« Dejali so mu: »Cesarjeva.« Tedaj jim je rekel: »Dajte torej cesarju, kar je cesarjevega, in Bogu, kar je Božjega.« Ko so to slišali, so se začudili, ga pustili in odšli. (Mt 22, 18-22)

Kdo ve, kako bi se končala slovenska avnojska zgodba, če ne bi nek drug politik, ki je bil takrat tudi slučajno član vlade, javno povedal, da avnojskih sklepov Slovenija ne more razveljaviti, saj niso del njenega pravnega reda. Bili so ukinjeni leta 1991 s sprejemom Temeljne ustavne listine, medtem ko so tanki JLA branili avnojsko Jugoslavijo. A hkrati je spomnil, da so nekaterim v Sloveniji »avnojski sklepi oziroma revolucionarni dekreti, kar ti sklepi po svoji obliki in vsebini dejansko so, bolj sveti od slovenske ustave«. In epilog zgodbe? Po izrečenih besedah, ki sem jih citiral, je afera, ki je, vsaj na videz, v naš prostor vdrla preko karavanškega predora, iz slovenskega prostora odšla vsaj tako hitro, kot je tudi prišla.

Ob nekem izsiljenem škandalu, ki je izgubil veter v jadrih, pa je v slovenskem prostoru spet obviselo vprašanje: kje so sploh tisti pravi temelji Slovenije kot države? Ali še nekoliko drugače: zakaj Slovenke in Slovenci sploh *smo* država?

Vprašanje se na prvi pogled zdi retorično, a je v resnici še kako aktualno tudi danes, več kot četrto stoletje po epohalnih dogodkih slovenske zgodovine, ko smo Slovenci, kot je na plebiscitni večer dejal tedanji predsednik parlamenta dr. France Bučar, postali »*nacija, ki bo zahtevala svoj prostor pod soncem*«. To so bili časi, ko je tudi med ljudmi vrelo, ko so že razmere v tedanji razpadajoči skupni državi južnih Slovanov klicale po spremembah, ali bolje rečeno, po ločitvi od državne tvorbe, v kateri je, če si sposodim nekoliko vulgarnejšo metaforo, že *dišalo po cipresah*. Danes, po skoraj treh desetletjih od tistih prelomnih dogodkov, spomin nanje ohranja le še peščica domoljubov, preostala bolj ali manj glasna večina pa se prepušča sedanosti, ki je za ene manj, za druge bolj kruta; skuša slediti življenju z danes na jutri, in obuja spomin na čase pred letom 1990, ko je bilo menda vsega dovolj. Nikjer več tistega zanosa in vztrajnosti, ki smo ju videli ali na plebiscitni večer na ulicah mest ali pa šest mesecev kasneje, ko je bila nova država razglašena pred očmi celega sveta in so bili mnogi prepričani, da bo to samo kratka epizoda, češ, saj bo armada naredila red in Jugoslavija bo živela naprej. Pa temu ni bilo tako. Konec leta 1991 je morala svetovna javnost sprejeti dejstvo, ki ga je objavila Badinterjeva arbitražna komisija in ga je že leto dni prej na plebiscitni večer objavil dr. Jože Pučnik: »*Jugoslavije ni več. Gre za Slovenijo.*«

Plebiscit 1990

Danes vemo, da v tistih dneh, tednih in mesecih ni šlo vsem za Slovenijo. Le da svojih nagnjenj k *egiptovskim loncem mesa* niso javno objavljali. Javnomnenjski tok je bil enostavno premočan. Rezultati plebiscita so govorili sami zase. Še nekaj mesecev prej, denimo septembra 1990, plebiscita nihče ni niti slutil. Omenjal ga je sicer podmladek Pučnikove Socialdemokratske stranke, a Demos je najprej svojo namero in zavezo k izpolnitvi temeljne zahteve Majniške deklaracije – *»Hočemo živeti v suvereni državi slovenskega naroda«* – institucionaliziral z deklaracijo o suverenosti, ki je bila v časopisih prvič objavljena natanko leto dni pred osamosvojitvijo, sprejeta pa, po težkih proceduralnih zapletih, 2. julija 1990. Zdelo se je, da je prinesla vsaj nekaj svečanega občutja, podobno kot tri četrta leta prej še v socialistični republiški skupščini, ko so delegati navkljub močnemu nasprotovanju Beograda in v dramatičnih razmerah sprejeli dopolnila k republiški ustavi – seveda v navzočnosti tedanjega predsednika jugoslovanskega predsedstva dr. Janeza Drnovška, ki se je predčasno vrnil z obiska v ZDA in svoje letalo namesto v Beograd preusmeril v Ljubljano. Kdo bi si mislil, da se je prava bitka šele začejala. Oktobra 1990 so nato z idejo o plebiscitu prišli na dan opozicijski socialisti, nedolgo zatem pa je tudi v samem jedru Demosa padla odločitev: gremo na plebiscit. Zagotovo je bila to najprej politična odločitev, torej odločitev, za katero so stranke vladajoče koalicije morale prevzeti vso moralno in politično odgovornost. Malce nerodno je bilo le to, da odločitev o plebiscitu ni bila sprejeta najprej v parlamentu, pač pa na internem sestanku v Poljčah. In še isti večer je Slovenija izvedela nekaj, kar še ni bilo dogovorjeno med političnimi akterji, namreč da plebiscit bo in to tik pred božičem, na četrto adventno nedeljo, 23. decembra 1990. Ta datum je tudi obveljal, čeprav za visoko ceno – Demos je moral privoliti v pogoje, ki so se na dan pogajanj zdeli kot nočna mora, namreč da mora za veljavnost in uspeh plebiscita glasovati večina vseh glasovalnih upravičencev. Torej ne samo tistih, ki pridejo na volišča, pač pa vseh. Kar je bila konec koncev tudi posledica dejstva, da je odločitev o plebiscitu padla *»prezgodaj«* in še to na nekem medstrankarskem forumu, česar zagotovo ni bil vaje tedanji predsednik predsedstva, da, že spet isti zadnji šef *cekaja*, ki osamosvojitve *»svoje«* republike ni zaznaval kot intimne opcije. A je bil navajen vsaj tega, da so vse pomembne odločitve

sprejemali v istem *cekaju*, preden jih je potrjevala skupščina in izvršni svet. In ko so bili izidi plebiscita znani, je moral prvi mož Republike Slovenije priznati, da poti nazaj ni več, pa čeprav je še naprej hodil na sestanke z ostalimi predsedniki jugoslovanskih republik. V zraku je že zvenel stavek, ki ga je jeseni 1918 vodilni slovenski politični predstavnik dr. Anton Korošec izrekel prestrašenemu mlademu avstrijskemu cesarju: *Vaše veličanstvo, prepozno je! V nemščini se to sliši celo poetično: Seine Majestät, es ist zu spät!*

A kaj je pravzaprav pomenil ta usodni in epohalni slovenski plebiscit?

Beseda »plebiscit« je bila v slovenski zgodovinski zavesti že od nekdaj neprijetna beseda. Ne toliko zaradi izvirnega pomena (lat. *plebis scitum* – ljudski sklep), pač pa zaradi grenke zgodovinske izkušnje s koroškim plebiscitom leta 1920, kjer so Korošci v dilemi, ali ostati pod večinsko nemško govorečo Avstrijo kot naslednico habsburškega imperija ali sprejeti novo državo, Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, za katero je bilo že znano, da je dejansko le razširjena kraljevina Srbija, izbrali prvo možnost, ki se je v tistem trenutku zdela manj slaba. Istega leta si je tudi kraljevina Italija po poprejšnjem tajnem dogovoru z zahodnimi zavezniki vzela svoj kos slovenskega ozemlja. Ko so bile nove meje postavljene, dileme ni bilo več: ideja Zedinjene Slovenije iz sredine 19. stoletja, da, prav iz časa pomladi narodov, je bila izdana in poteptana, slovenski narod, ki se je še pred dvema letoma veselil nastanka Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, je bil nenadoma razkosan med tri države. Dandanes lahko slišimo celo mnenja, da je tudi general Rudolf Maister, ki je branil Slomškovo pridobitev, namreč pripadnost Maribora slovenstvu, naredil napako, ker je Maribor po njegovi zaslugi padel na balkansko stran severne meje. Konec druge svetovne vojne je sicer prinesel vrnitev večine Primorske k matični domovini, a brez Trsta in Gorice, Koroška – vsaj njen večinski del – pa je ostala tam, kjer je bila – v Avstriji. Slovensko ozemlje se je kasneje še nekoliko skrčilo, saj je ostalo brez Štrigove ter dela severne Istre, ki je bil po kdo ve kakšnih kravjih kupčijah dodeljen sosednji Hrvaški.

Je torej možno, da se je slovenska politika, bolje rečeno nasledstvo demokratične opozicije, v tistem epohalnem trenutku morda celo bala plebiscita, torej preprostega ljudskega izrekanja o določeni preprosti,

vendar zgodovinski dilemi, in raje računala na sprejem nove ustave, ki bi bila potrjena z referendumom?

Da in ne.

Po prvih demokratičnih volitvah, ko je Demos dobil sicer rahlo večino glasov, si je s tem naložil tudi odgovornost in dolžnost, da svojo zavezo o Sloveniji kot »suvereni državi slovenskega naroda« tudi uresniči. S tem mu je bila naložena ogromna zgodovinska odgovornost in dolžnost uresničitve, tudi za ceno lastnega življenja. In to v času, ki ga je prvi demokratični predsednik vlade Lojze Peterle v svoji značilni retoriki poimenoval *nasmeh zgodovine*. Dandanes si publicisti in zgodovinarji to sintagmo razlagajo kot dejstvo, da so bile tedanje mednarodne razmere močno naklonjene osamosvajanju Slovenije. Vendar ni bilo tako. Zahod je sicer podpiral demokratizacijo držav vzhodnega bloka, vključno z Jugoslavijo, ki sicer uradno ni sodila vanj, to pa je bilo tudi vse. Evropske države so zaradi širjenja Evropske unije (takrat smo ji še rekli Evropska skupnost) težile k integraciji in združevanju, vsaj en del slovenske politike pa je težil k dezintegraciji oz. odhodu iz Jugoslavije, kar je v očeh zahodnega sveta veljalo zgolj za separatizem in secesionizem, torej za držo, ki je v očeh slehernega zahodnjaka veljala za nekaj, kar je zelo blizu terorizmu in uničevanju (pa naj bo to baskovska ETA, severnoirska IRA ali kaj podobnega). Z izjemo nekaterih konservativnih državnikov, kot sta denimo nemški kancler Helmut Kohl ali avstrijski zunanji minister Alois Mock, je zahodna Evropa na projekt osamosvojitve gledala najmanj s skepsjo, če že ne z neodobravanjem. Še z manj odobravanja so na osamosvojitve gledali Američani – kot da bi vmes pozabili besede, ki jih je praktično takoj po padcu berlinskega zidu na srečanju z ameriškim predsednikom Georgeom Bushem izrekel sovjetski voditelj Mihail Gorbačov – *nove Jalte ne bo, narodi bodo o svoji prihodnosti odločali sami*. Normalno, politika ZDA, ki velja za talilni lonec narodov, je še bistveno težje razumela slovensko osamosvajanje kot pa zahodnoevropske, večinoma nacionalne države. Pa četudi je znano zamisel o pravici narodov do samoodločbe pred stoletjem izumil nihče drug kot Američan. Natančneje, tedanji ameriški predsednik Woodrow Wilson.

Da smo Slovenci v svojem osamosvojiteljskem zanosu na mednarodnem parketu ostali sami in da ne bomo dočakali kralja Matjaža, ki bi vstal kot branilec malih narodov, je postalo jasno že vsaj novembra 1990, ko so člani Demosovih strank, od ministrov do poslancev, sprejeli odločitev o

plebiscitu. In vse do začetka leta 1992 se stališče mednarodne politične javnosti prektično ni spremenilo. Ne vem, zakaj se mi v zvezi s tem pojavlja pesem o kralju Matjažu, da, prav o tem imaginarnem mesijanskem mitološkem bitju, za katerega se ne ve, ali predstavlja znanega voditelja kmečkega upora na Koroškem ali pa ogrskega kralja Matijo. Hrepenenje po njem je v popkulturi ubesedil primorski tekstopisec Drago Mislej:

*Nekoč se zbudil bo zaspani junak,
pobasal bo sabljo, poklical vojščake.*

A že nekaj desetletij pred njim veliko bolj pesimistično o tem piše Karel Destovnik - Kajuh:

*Matjaž ne bo nikoli vstal,
ne more, ker ga ni!
Matjaž sem jaz,
Matjaž si ti,
smo mi in ste vi vsi,
kar nas malih je, zatiranih ljudi.*

Ne vem, zakaj imam vtis, da ti verzi sicer revolucionarno navdahnjenega mladega pesnika, ki je padel kot partizan in zapustil tudi pesmi, v katerih bolj kot revolucionarni elan prevladuje lirika, v zgodbi o samostojni Sloveniji dobivajo nov pomen. Ko danes berem in poslušam sramežljivo priznanje Čehov in Slovakov, kakšno napako so naredili leta 1968 s svojo gandijevsko pasivnostjo ob vdoru sovjetskih tankov, se sprašujem, kaj bi ostalo od Slovenije, če bi se povsem podredila avtorjem deklaracije, ki je nekaj mesecev pred dokončnim odhodom iz Jugoslavije narisala zelo črn scenarij slovenske poti v samostojnost: vsak oborožen spopad na našem ozemlju bi bil katastrofa. Deklaracijo je podpisal tudi predsednik predsedstva, da, zadnji šef *cekaja*, in še trije od štirih članov predsedstva, seveda poleg mnogih tedanjih politikov, ki so še malo pred tem pogumno orali ledino v ZSMS. Kot da bi se ustrašili samih sebe, češ zdaj gre pa zares. Da, tudi strojevodje, ki so dolga leta trpeli krivice in poniževanja, so bili konec leta 1988, v letu procesa proti četverici prvi, ki so si upali

vnaprej napovedati stavko. In jo tudi izvedli, čeprav so vedeli, v kako tvegano avanturo se podajajo, saj so tvegali tudi lastna življenja. Ironija pa je, da so s svojim pogumom, ko so morali kelih tveganja izpiti do konca, naredili pomemben premik v času slovenske pomladi, pa čeprav so mnogi zgodovinarji in kronisti na njihov pogum povsem pozabili.

Da, izguba poguma leta 1991 je povsem postavila na glavo dotedanje priseganje sodobnih mladih revolucionarjev na pogum prvih partizanov, ki se niso obotavljali ob napadu okupatorja. *Naglo puške smo zgrabili in v gozdove z doma šli, ko sovražnik naš je hotel, da bi sužnji bili mi.* Ko pa se je okupator leta 1991 pojavil z drugo simboliko, z rdečo zvezdo na kapi, je »partizanski« pogum kar naenkrat upadel. Prav obramba plebiscitne odločitve – in to z orožjem – je veliko pripomogla k preobratu v svetovnem javnem mnenju. Zagotovo je k temu veliko pripomogla tudi propagandna akcija, številna pisma in telefonski klici, apeli pomembnim osebam, naj vplivajo na vlade v svojih državah, a bistveno je bilo, ko je cel svet na televizijskih ekranih uzrl reprizo Prage 1968, vendar s pomembno razliko: nasproti tankom so stali sicer slabo oboroženi borci, ki pa so vztrajali, da bodo odločitev, sprejeto na plebiscitu, branili do zadnje kaplje krvi. To je bilo dovolj močno sporočilo tudi za do tedaj trmaste zahodnjake, ki so vztrajali pri svoji surovi realpolitiki, češ Jugoslavija mora o(b)stati – že julija 1991 je Slovenija, še brez mednarodnega priznanja, prvič postala partner v mednarodnem sporazumu. To je bila Brionska deklaracija, ki je za tri mesece odložila izvajanje slovenske samostojnosti. Kralj Matjaž je z osamosvojitvijo čisto zares vstal – v nas samih, v odločnosti Slovencev. In v tem času ni bilo več prostora za defetizem, ki ga izraža verz Simona Jenka, meni znan še iz osnovnošolskih časov: *Bridka žalost me prešine, / Ko se spomnim domovine, / Vsemu svetu nepoznane, / Od nikogar spoštovane.*

Ponižani in razžaljeni

A če bi hoteli najti globlje psihološke razloge za slovensko samoizločitev iz Jugoslavije, bi morali nemara poseči po primarnem človeškem občutku – prikrajšanosti in nezadovoljstvu. To dvojce se je namreč v osemdesetih letih, ko so se ljudje v notranjem spopadu med strahom in pogumom končno

začeli zavedati, da nimajo kaj izgubiti, artikuliralo v pogonsko energijo, ki je poganjala vsa prizadevanja za demokratizacijo, osamosvojitve in navsezadnje tudi za spremembo gospodarskega sistema, ki je takrat temeljil na neučinkoviti dogovorni ekonomiji ter samoupravljanju.

Poglejmo, kako je tovrstne občutke pred več kot stoletjem izrazil eden največjih velikanov slovenske literature Ivan Cankar:

»Jaz, bratje, pa vem za domovino in mi vsi jo slutimo. Kar so nam siloma vzeli, za kar so nas ogoljufali in opeharili, bomo dobili povrnjeno in poplačano s stoterimi obrestmi! Naša domovina je boj in prihodnost; ta domovina je vredna najžlahtnejše krvi in najboljšega življenja.«

V tem sestavku, ki naj bi bil domnevno del Cankarjevega odmevnega predavanja iz leta 1913 – in s tem predavanjem si je prislužil celo kazenski pregon in enotedenski zapor –, bomo zaman iskali jeremijade (ali po domače: jamranje) in neko splošno razočaranost, pač pa predvsem odločnost. Cankar je bil zelo zavzet za slovensko socialno vprašanje, podobno kot Janez Evangelist Krek, zagotovo je bil sprva tudi zagovornik politične povezave južnih Slovanov, a nikoli na račun izgube slovenske identitete. A le malo pred smrtjo se je zavedel nevarnosti, ki so pretile Slovencem iz nove državne skupnosti. Umrl je le deset dni po ustanovitvi Kraljevine SHS, kot uradni razlog njegove smrti zgodovinarji omenjajo pljučnico, ki naj bi nastala zaradi podhladitve ob padcu po stopnicah, ki so ga pripisovali predvsem Cankarjevemu popivanju. Po navedbah nekaterih virov pa naj bi bil za literarnega velikana slovenske moderne v resnicikriv udarec s kovinskim predmetom po glavi, storilec pa naj bi bil nekdo izmed tistih, ki so močno podpirali *pridružitve* Slovenije h kraljevini Srbiji. Ne združitev, pač pa *pridružitve*!

Ne vem, zakaj mi prav nerazjasnjene okoliščine pisateljeve smrti dajejo misliti v povezavi z nekim drugim dogodkom – ko so namreč sredi vročega poletja 1988 po končanem sojenju na vojaškem sodišču protestniki, ki so vsak dan vztrajali na Roški, z bučno dobrodošlico sprejeli četverico obtožencev, bolj znano pod kratico JBTZ, je eden od četverice, podoficir JLA Ivan Borštner, javno izrekel prav znameniti Cankarjev stavek *»Jaz bratje, pa vem za domovino«*. Le kdor je dobro poznal kontekst Cankarjeve izjave ter osebno zgodbo praporščaka (zastavnika) JLA, ki je leto prej izstopil iz partije in se vse bolj zavedal prepada med svojo nacionalno zavestjo ter monolitnostjo srbsko

govoreče JLA, ki ji je služil, je lahko zares razumel te besede, ki so vključno z znanim stavkom Narod si bo sodil sam tako dobile nov, drugačen pomen. Slovenija, do takrat jugoslovanska gubernija, ki ji je zadnja jugoslovanska ustava sicer naklonila nekaj državotvornih funkcij (od predsedstva do skupščine z izvršnim svetom), je začela postajati država. Nezadovoljstvo s tedanjimi razmerami, pa naj bo to strahovita inflacija, ki je ves čas požirala vrednost domače valute, odsotnost *prostosti duha*, kot bi dejal filozof dr. Tine Hribar, permanentna grožnja z nasilnim omejevanjem svobode izražanja ter represija s strani jugoslovanske tajne politične policije – vse to se je v teh viharjih letih artikuliralo v novo močno politično alternativo in navsezadnje tudi v projekt plebiscita. To nezadovoljstvo se je kuhalo že zelo dolgo, toda vedno je prevladal strah in bojazen pred oblastniško totalitarno brutalnostjo. A vendar, kot je nekoč že zapisal pesnik Dane Zajc, *pride čas, ko ni več časa*. In sredi leta 1991, ko so tanki že teptali naša tla, je v duhu slovenstva odmeval glas, ki so ga šele pet let kasneje ubesedili ustvarjalci filma *Dan neodvisnosti*, ko je (filmski) ameriški predsednik Thomas Whitmore pred epsko bitko, ki je odločila o prihodnosti človeštva, vzkliknil: »*Ne bomo odšli tiho v noč! Ne bomo izginiili brez boja! Živeli bomo. In preživeli!*«

A to nezadovoljstvo bi se lahko izrazilo tudi drugače, kar nam je iz novejše zgodovine dobro znano. Ne samo zaradi osebne maščevalnosti, ki je skozi komunistično revolucijo sprožila še hujše prelivanje krvi kot sicer. Leta 1986 je namreč srbski režimski tisk objavil povzetek šokantne vsebine *Memoranduma* Srbske akademije znanosti in umetnosti, ki je sprva doživel široko partijsko obsodbo, a je hkrati že postal del programa povzpetniškega partijskega aparatčika Slobodana Miloševića. Zagotovo je mogoče razumeti jezo Srbov, ki so bili v primerjavi z obdobjem pred letom 1941 v povsem drugačnem položaju: leta 1953 je Tito najprej odstranil Milovana Đilasa, trinajst let kasneje še Aleksandra Rankovića, kar je pomenilo dokončno zmago Kardeljeve vizije federalizma in udarec srbskim tenzijam k centralizmu. Leta 1974 pa je bila sprejeta še zadnja jugoslovanska ustava, ki je Srbe dokončno razkosala v več federalnih enot. Nezadovoljstvo Srbov se ni artikuliralo v kakšno moderno nacionalno gibanje, pač pa v mitsko zaslepljenost, ki je mnoge pripadnike tega naroda poklicala k orožju, v borbo zoper »zatiralce«, novodobne razredne sovražnike, ki so tičali praktično povsod okoli njih. Zgodilo se je Kosovo, zgodila se je jogurtna revolucija, nato še Knin in SAO Krajina, krvava velika noč pri Plitvicah,

krvavi prvomajski prazniki v Borovem selu, in še in še bi lahko naštevali – vse od krvave vojne na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini z vsemi elementi etničnega čiščenja, pa spet na Kosovem. Ves čas pa je bilo v ozadju mogoče slutiti tožbo o neznosnem zatiranju srbskega naroda, o novem ustaštvu, ki grozi z iztrebljenjem Srbov, o strahotni zaroti svetovne javnosti proti Srbom, od Nemčije, Vatikana, pa vse do ZDA. Pa čeprav je ameriška politika vse do bridkega konca vztrajala pri ohranjanju enotne Jugoslavije.

»Današnje družbe ne more več voditi tista energija, ki jo je /državo/ pomagala vzpostaviti, namreč energija iz zanikanja, energija proti nekomu, ampak energija iz ustvarjalnosti, ki je prav tako navzoča v vsem slovenskem dvajsetem stoletju in je odločitev za nekaj,« je v eseju *Slovinci v dvajsetem stoletju* zapisal Drago Jančar. Zagotovo je tudi v današnjem času veliko ponižanih in razžaljenih – vendar pa je energija, ki je konec osemdesetih let privedla do nastanka nove države, tokrat obtičala na ravni nergaštva in pripombarstva, kar je dejansko ekvivalent miselne inercije, da ne rečem mentalne lenobe, ki nas zadržuje v tranzicijskem močvirju. Ta miselna lenoba se v vsakdanjih političnih debatah še posebno v zadnjem času največkrat izkazuje v obliki *vsegliharstva* – v obliki vzklika: »Vsi so isti!« Ne da bi kdo pogledal, kdo je v resnici vrgel črevesno vsebino v ventilator, če v politiki slučajno vsi neprijetno zaudarjajo. *Vsegliharstvo* je tako postalo nekakšen izgovor za apatijo in splošno pljuvanje po politiki nasploh. Nič več ni prostora za državništvo, niti za moralo, ostaja le še pljuvanje, brez resne volje po neki resni argumentirani debati ter do civilnega upora.

Narodna pomiritev

A v slovenski metafiziki že *dolga desetletja visi čisto poseben problem – problem, ki ga danes mnogi publicisti pomotoma imenujejo »sprava«, vendar bi mu veliko bolj pristajal naziv narodna pomiritev*. Namreč, sprava je predvsem osebni proces, zahteva odločitev celotnega človeka v vsem svojem bitju, zato je ne moremo sploščiti in zožiti na nekakšno »kolektivno spravo«, ki jo je sredi poletja 1990 v javni prostor – seveda le na videz – ponesel dogodek v Kočevskem Rogu. Ki je bil predvsem krščanski pogreb žrtev povojnih pobojev na tistem območju. Mnogi mediji so iz dogodka naredili »spravno slovesnost«

in kot dokaz prikazovali rokovanje med tedanjim predsednikom predsedstva (ter zadnjim šefom partije) Milanom Kučanom ter tedanjim ljubljanskim nadškofom dr. Alojzijem Šuštarjem. Skoraj tri desetletja po tem dogodku se zdi, da se vmes ni zgodilo nič. Stare sovražnosti ostajajo, uresničilo se ni niti pričakovanje, da bo *narodna sprava* nastopila z odhodom vseh neposrednih udeležencev bratomornega spopada. Kar pa se ni zgodilo. Še več, zdi se, da se je sovraštvo preselilo na mlajše generacije. Zadnjih nekaj let lahko opazujem groteskno podobo mladcev, okrašenih z rdečimi zvezdami, srpi in kladivi, in to celo v parlamentarnih klopeh. Še vedno jih slišim, kako poveljujejo Tita, Kardelja, Stalina, pa tudi jugoslovansko vojsko, ki da je bila »častna« – ne glede na to, kaj je počela leta 1991 na slovenskih tleh in kaj je njen preostanek počel na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini.

In prav takšni ekscesi so povod za to, da do narodne pomiritve ne pride. Prav nasprotno – od nje se vedno bolj oddaljujemo!

Bilo bi zgrešeno, če bi o teh ekscesih govoril kot o razlogih za nezmožnost narodne pomiritve. Gre vendarle za simptome, ki kažejo na globljo obolenost slovenske družbe, ali, kot bi dejal profesor Justin Stanovnik, za *totalitarno poškodovanost*. In tu ne moremo govoriti o simetriji, o dveh enako krvoločnih straneh, ki se med seboj koljeta, kaj šele o elementu narodne izdaje, ki še vedno služi kot nekakšno opravičilo za zločine komunizma na slovenskih tleh. Si predstavljate, da bi dandanes nekdo v Nemčiji na podoben način opravičeval nacistične zločine z nekakšno kolektivno krivdo narodne izdaje, kakršne koli že, Judov ter ostalih sovražnikov arijske rase?

Kajti nekaj je jasno: pobiti domobranci predstavljajo samo del vseh žrtev, ki so prelile svojo kri po koncu vojne. Tega Zločina ne moremo opravičiti z nikakršno krivdo pobitih. In ne moremo kot nekaj povsem vsakdanjega sprejeti dejstva, da na primer velik del tretjega največjega slovenskega mesta, to je Celja, danes stoji dobesedno na kosteh pobitih. Na posmrtnih ostankih pomorjenih so se zgradile šole, bolnišnice, stanovanja. Storilci Zločina pa so še vedno *neznani*. Zagotovo bo kdo rekel, češ ne moremo sedaj zaradi pobitih izničiti borbe proti okupatorju ter boja naroda za nacionalno preživetje. Toda na plebiscitu leta 1990 se je slovenski narod poenotil ne samo v tem, da želi Slovenijo kot samostojno državo, pač pa tudi v tem, da sprejema boj proti okupatorju kot del svoje zgodovine, hkrati pa zavrača komunistični režim, ki je kršil človekove pravice in

teptal dostojanstvo človeka kot osebe. Navsezadnje je slovenski narod to poenotenje izpričal tudi junija 1991, ko se je po razglašeni neodvisnosti enotno uprl komunistični armadi, ki je rušila in uničevala.

Skratka, slovenska državnost ima zagotovo svoj *raison d'être*, ki ni zgolj posledica nekih kapric določene skupine ljudi, pač pa nacionalna dozorelost, poenotenje ter sprejem odgovornosti za svoja dejanja. Zdi se, da ta dozorelost leta 1991 še ni bila dopolnjena. A poglobitni cilj – slovenska država – je bil dosežen, čeprav nam do resnične demokracije manjka še veliko. Imamo državo, a zdi se, da nam je odveč. In da so nam odveč tudi njeni temelji, ki se jih sramujemo. Na njih se nabira prah, ki ga nočemo obrisati, da bi bila čim bolj zabrisana razlika med tistimi, ki so državo hoteli, in onimi drugimi, ki so se ji že vnaprej odpovedali, a so danes *kljub vsemu* del te države. In to celo tisti del, ki nam vlada. Zato lahko pritrdimo temu, kar je ob deseti obletnici slovenske samostojnosti zapisal pesnik Tone Kuntner, ki se je spraševal, kdo je zmagal, ko so zmagale sanje. *Ko so zmagale sanje, smo zmagali vsi! Skupaj s sramotno poraženimi.*

BREMENA TRANZICIJE

Matevž Tomšič

Slovenija v razvojni blokadi

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

Avtor poudarja, da Slovenija zaostaja v družbenoekonomskem razvoju in da v državi prevladuje nezadovoljstvo z obstoječimi razmerami. To nezadovoljstvo kažejo skupine različnih ideoloških orientacij. Zaostajanje naj bi se kazalo tudi v primerjavi z ostalimi postsocialističnimi državami, Češka je že v prednosti (vsaj glede na BDP v smislu kupne moči).

Razloge za zaostajanje in nezadovoljstvo avtor vidi v reprodukciji elit oz. v prevladi starih elit in modelu t. i. tovarišijskega kapitalizma. Najbolj problematično naj bi bilo pravosodje, ki ga obvladujejo kadri iz prejšnjega režima ali njihovi potomci (str. 82). Takole pravi: »Posledica monopolov etatizma, hiperregulacije in ekskluzivizma je klima, ki duši razvoj ustvarjalnih potencialov družbe.« Tudi pomladne stranke se niso izkazale oz. ponudile neke konkretne alternative.

Avtor zaključuje, da so spremembe možne le, če pride do preloma z dediščino bivšega režima. To pa naj bi izvedle politične sile, ki so zavezane evropskim vrednotam (str. 83). Tu se odpira več vprašanj. Kot prvo, mar avtor ne pretirava s splošnim zaostajanjem, čeprav gospodarski kazalci kažejo drugače (rast BDP je več kot 4-odstotna). Mednarodne primerjave kažejo na bolj pisano in ambivalentno sliko, vendar niso omenjene (razen World competitiveness report). Glavno pa je naslednje: kaj so to evropske vrednote? Zakaj EU potemtakem ne opozarja Slovenije oz. njenega establišmenta, da ne izvaja reform ali da ima avtoritarne težnje (tako kot opozarja Poljsko in Madžarsko)?

Frane Adam

Odgovor na komentar

Več kot četrto stoletje po osamosvojitvi Slovenije je stanje v državi vse prej kot optimistično. Nezadovoljstvo preveča ljudi ne glede na njihove politično-ideološke orientacije. A ne gre zgolj za subjektivne zaznave. Tudi nekateri »objektivni« kazalci kažejo, da Slovenija vztrajno izgublja prednost, ki jo je imela pred drugimi nekdanjimi komunističnimi državami. Še več, v določenih zelo pomembnih ozirih za nekaterimi od njih celo že zaostaja. Tako jo je glede bruto družbenega proizvoda na prebivalca (tistega, ki se meri glede na kupno moč) prehitela Češka, medtem ko se ji nekatere druge države iz regije, kot so Slovaška, Litva, Estonija pa tudi Poljska, vztrajno približujejo. Na lestvicah konkurenčnosti (denimo *World Competitiveness Yearbook*) in stanja ekonomske svobode (denimo *Index of Economic Freedom*) zaostaja za večino članic Evropske unije iz prostora vzhodne in srednje Evrope.

Gospodarski kazalci so v zadnjem času sicer relativno dobri, celo med boljšimi v Evropi. Vendar ima vladajoča politika za to kaj malo zaslug. Prej bi lahko rekli, da je do teh pozitivnih rezultatov prišlo ne zaradi vlade, ampak navkljub njej. So posledica sposobnosti, iznajdljivosti in delavnosti slovenske podjetniške sfere, predvsem tistega njenega dela, ki je orientiran na tuja tržišča in se ne zanaša na svoje politične povezave.

Globalna gospodarska kriza, ki je nastopila l. 2008, je dodobra razgalila slabosti gradualističnega razvojnega modela socio-ekonomske regulacije, kakršen se je vzpostavil v začetku tranzicijskega obdobja in ki je privedel do nastanka slovenske variante »tovarišijskega kapitalizma«, za katerega je značilna »zlizanost« politične, poslovne in ostalih elit. Kot takšen je povezan s konfiguracijo elit, tj. razmerji med posameznimi njihovimi segmenti. Za situacijo v Sloveniji je značilna visoka stopnja t. i. reprodukcije elit (bistveno višja kot v primerljivih državah iz regije), kar pomeni, da na mnogih strateško pomembnih področjih še več igrajo ključno vlogo ljudje s koreninami v strukturah nekdanjega komunističnega režima. O kontinuiteti lahko govorimo tudi v primeru tistih, ki sicer tedaj niso zasedali pomembnejših pozicij, vendar so bodisi sorodstveno, klanovsko ali ideološko vezani na te strukture. Najbolj očitno je to v pravosodju, ki ga

obvladujejo kadri iz bivšega režima – celo takšni, ki so osumljeni kršitev človekovih pravic – oz. njihovi potomci (tj. sinovi in hčere sodnikov, tožilcev, partijskih funkcionarjev, oficirjev JLA itd.). Številni ekscesi in škandalozne rabsodbe, kjer je primer Patria najbolj eklatanten, nikakor pa ne edini primer, so tako zgolj izraz takšne kadrovske sestave in stanja duha, ki veje iz nje. Ali kot je dejal nekdanji ustavni sodnik Jan Zobec: *»V slovenskem pravosodju še vedno prevladuje avtoritarna mentaliteta.«* Tudi na nekaterih drugih področjih, denimo v medijih, ni situacija nič kaj dosti boljša. Ne samo da je medijski prostor izrazito nepluralen, saj večina osrednjih javnih glasil odkrito favorizira t. i. tranzicijsko levico, ampak je v njem pogosto zaslediti skrajno levičarstvo, povečevanje bivšega nedemokratskega režima, opravičevanje islamskega terorizma, antiamerikanizem in antievropejstvo; skratka gre za propagiranje idej, ki ne sodijo v evropski civilizacijski kontekst.

Posledica monopolov, etatizma, hiperregulacije in ekskluzivizma je klima, ki duši razvoj ustvarjalnih potencialov družbe. Tako ni presenetljivo, da vedno več slovenskih državljanov, predvsem mladih in visoko izobraženih, vidi svojo poklicno in siceršnjo prihodnost izven meja svoje domovine.

Zanimivo je, da tuji opazovalci Slovenije ne smatrajo za kaj posebej problematično državo. Tukaj je velika razlika v primerjavi z Madžarsko in Poljsko, ki se ju v zadnjem času pogosto postavlja na nekakšen »evropski pranger« zaradi domnevnega oživljanja avtoritarnih praks, kot so spodkopavanje institucij pravne države, uvajanje nadzora nad mediji, oviranje delovanja do vlade kritičnih civilnodružbenih organizacij itd. Seveda so določene poteze desnokonservativnih oblasti v teh dveh državah problematične in kot takšne upravičeno deležne kritike. Vendar pa niso glede tega slovenski levičarski oblastniki prav nič boljši. Prej nasprotno. Ne na Madžarskem ne na Poljskem namreč niso zaprli nobenega izmed političnih nasprotnikov obstoječih oblastnikov. V Sloveniji temu ni bilo tako, kar dokazuje omenjena zadeva Partia, kjer je šlo za montiran proces, na podlagi katerega je bil vodja največje opozicijske stranke Janez Janša, skupaj s še dvema sodelavcema, obsojen brez kakšnih koli resnih dokazov in tik pred volitvami l. 2014 poslan na prestajanje zaporne kazni. Tudi medijska pluralnost je denimo na Madžarskem večja kot v Sloveniji. Tam je namreč kar nekaj pomembnih medijev v tuji lasti, kar pomeni, da niso

odvisni od oblasti. Poleg tega se je nekdanj eden najtesnejših Orbanovih sodelavcev in njegov glavni »medijski tajkun« Lajos Simicska pred leti obrnil proti madžarskega premierju, čemur so sledili tudi njegovi mediji. Kaj podobnega se v Sloveniji ne dogaja (zamislimo si, da bi se denimo lastnik Dnevnika Bojan Petan obrnil proti Gregorju Golobiču). Zato na Madžarskem obstaja več medijev, ki so kritični do Orbana in njegovih, kot pa je v Sloveniji medijev, ki so kritični do omrežja tranzicijske leveice (kdo izmed tega omrežja je v danem trenutku na formalnih pozicijah oblasti, je pravzaprav precej drugega pomena).

Eden od razlogov za takšna dvojna merila, ki jih prakticirajo evropske institucije, je v teži obravnavanih držav. Madžarska in Poljska sta nedvomno pomembnejši, zato so tudi njune notranje razmere bolj pod drobnogledom. Poleg tega so se oblastniki teh dveh držav s svojimi stališči in ravnanji, predvsem z odločno protimigrantsko usmeritvijo, močno zamerili multikulturno usmerjenim levičarskim krogom, ki imajo zelo velik vpliv na evropske medije, civilno družbo in tudi politične odločevalce. In prav evropska levica je tista, ki je sprožila kampanjo zoper ti dve srednjeevropski državi. Vladajoča slovenska levica je seveda na isti »valovni dolžini« z njo.

Ključne ukrepe za presekanje začaranega kroga lahko sprejmejo zgolj politični odločevalci. In tu pridemo do problema. Slovenske politične elite so se do sedaj izkazale za precej nesposobne pri reševanju problemov, s katerimi se sooča Slovenija. Prva in druga Janševa vlada sta sicer zasnovali določene ukrepe, ki so šli v smer spremembe razvojnega modela, vendar zaradi notranje raznorodnosti in nezmožnosti oblikovanja neke širše reformne koalicije, ki bi združevala akterje s ključnih družbenih področij, večina od njih ni bila udejanjenih. Pozneje pa je reformni zagon pri pomladnih strankah, predvsem pri največji med njimi, tj. Slovenski demokratski stranki, precej popustil. Nova Slovenija je pred zadnjimi volitvami sicer oblikovala program s poudarjenimi elementi ekonomskega liberalizma, vendar je izrazito prešibka za to, da bi z njimi prodrli v odločevalske procese. Levica pa tako ali tako nastopa kot branilka *statusa quo* in kot takšna nasprotuje kakršnimkoli korenitejšim spremembam. Še več, na nekaterih področjih, denimo v visokem šolstvu, obstajajo očitne težnje po krepitvi monopola državnih univerz in izločanju konkurence v obliki zasebnih visokošolskih zavodov (zadnji takšen primer je diskriminatorna ureditev sofinanciranja doktorskega študija, kjer je le-to omejeno zgolj na državne univerze). Poleg tega so vse zadnje vlade leveice

izkazale visoko stopnjo nekompetentnosti in operativne neučinkovitosti. Tudi upoštevanje evropskih usmeritev poteka zgolj na deklarativni ravni, kar najbolj nazorno ilustrira izogibanje privatizaciji ključnih podjetij (čeprav je bila to javna obljuba, dana Evropski komisiji). Tako tudi od aktualne vlade težko pričakujemo kakšne pozitivne reformne premike.

Vendar pa nezmožnost odzivanja na krizo ni značilna samo za politično elito, ampak tudi za ostale segmente nacionalne elite. Velik del poslovne elite je še vedno močno vezan na posle z državo in s tem odvisen od politike, s pomočjo katere štiti svoj monopolni položaj; medtem ko je tisti del poslovne sfere, ki je internacionaliziran in kot takšen odvisen zgolj od lastne konkurenčnosti, prešibek, saj je njegov vpliv v javnosti premajhen. Tudi velik del ostalih »strateških elit« še vedno sodeluje pri vzdrževanju obstoječega razvojnega modela. Od obsežnega javnega sektorja in monopolov v ključnih družbenih podsistemih so odvisne njihove uradniške, novinarske in akademske kariere, položaji mnenjskih voditeljev ter s tem povezan vpliv v družbi.

Da bi Slovenija lahko dosegla razvojni preboj, so potrebne korenite reforme na vseh ključnih področjih družbe, od gospodarstva in financ prek zdravstva in šolstva do pravosodja. Da pa bodo le-te sploh izvedljive, je potreben korenit prelom z dediščino bivšega režima; pa tudi sprememba mednarodne usmeritve države, saj je v zadnjih letih vladajoča levica s svojo prorusko politiko povzročila odtujitev države od zahodnih zavezništev.

Te spremembe so zmožne udejanjiti zgolj tiste politične sile, ki so trdno zavezane evropskim vrednotam. Vendar so t. i. pomladne stranke, za katere naj bi to načeloma veljalo, za kaj takšnega prešibke. Ponavljajoče se napetosti in konflikti, ki so v zadnjem času prerasli v osebna obračunavanja med nekaterimi vodilnimi politikami, so pahnili velik del njihovih nekdanih privržencev v volilno abstinenco. V načinu delovanja teh strank je tako potrebno marsikaj spremeniti, če želijo spet kdaj zmagati na volitvah. Za volilni uspeh te opcije je nujno potrebna »diverzifikacija politične ponudbe«. Postati mora sposobna prepričljivo nagovarjati različne »cilje javnosti«, se pravi različne segmente volilnega telesa. To lahko vključuje tudi nastanek novih strank, ki bi lahko zapolnile določene vrzeli – v primeru, da obstoječe tega ne bodo zmožne. Za izvedbo potrebnih sistemskih sprememb bo namreč potrebna široka koalicija prozahodno in prodemokratsko usmerjenih sil, ki bodo delovale sistematično in usklajeno.

Ivan J. Štuhec

Premislek o slovenski sedanjosti in prihodnosti

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

Vaš prispevek načenja več tem, med drugim tudi zanimivo analizo družbene (dis)komunikacije. Prav gotovo se lahko strinjamo z vašo oceno o izjemno šibki komunikaciji in politični kulturi. Vendar pa je vaš poudarek na zadnjem odstavku, v katerem pravite: »Slovenija je navidezno demokratična država, v resnici pa do vseh postulatov demokracije ostaja globoko v totalitarni miselnosti. Od te in do novega totalitarnega družbenega sistema pa je lahko hiter in nepričakovan zdrs, še posebej, če so za to ugodne mednarodne okoliščine« (str. 113). Verjetno z mednarodnimi okoliščinami mislite na razpad EU? Po drugi strani pa taista EU ne prepozna Slovenije kot problematične v nobenem eksplicitnem oziru, zlasti ne z vidika demokracije. Kako je to mogoče? Kot vemo, ukor zaradi odmikov od pravne države in demokracije (mediji) sta dobili Madžarska pod Orbanom in sedaj Poljska. Slovenija ne!

Ali menite, da je razlika med totalitarizmom in avtokracijo/oligarhijo? Je Rusija (ali Turčija) danes totalitarna ali avtokratsko vodena? Ali je možno reči, da se je socialistična Jugoslavija modernizirala do neke meje in se v 70.–80. letih (oz po padcu Rankovića) počasi preoblikovala v avtoritarno vladavino (ki je politološko gledano različna od totalitaristčne družbe). Kaj pa je danes? V primerjavi z Avstrijo, Hrvaško, Madžarsko in Italijo?

Frane Adam

Odgovor na komentar

Ideološki ostanki totalitarizma in njihova nevarnost za demokracijo

Pojem totalitarizem se danes običajno razume kot tisto politično delovanje, ki je v celoti prežeto z določeno ideologijo in ki to ideologijo uresničuje s silo ali nasiljem. Takšen način političnega delovanja v celoti prežema politični sistem in deformira družbene in življenjske razmere, vse do uničenja in teroriziranja celotnih družbenih skupin, ki so opredeljene kot objektivni sovražnik. Običajna asociacija, ki se pri tej opredelitvi prebudi, je spomin na nemški nacionalsocializem in sovjetski komunizem. Ta dva sistema sta postala »arhetipa« totalitarnih sistemov (prim., Sollner, 113).

Upoštevač zgornjo opredelitev totalitarizma lahko zaključimo, da v Sloveniji seveda ne gre za totalitarni sistem v polnem pomenu besede, gre pa za poizkus restavracije tega sistema na ideološki ravni in prav to dejstvo je vredno vse pozornosti, ker je zdrs iz ideološkega v praktično politično sfero vedno in v posebnih političnih okoliščinah možen. Poglejmo nekaj ključnih vidikov, ki kažejo na ostanke totalitarne miselnosti in na možnost njene revitalizacije.

Najprej je tu vprašanje razumevanja države in njene vloge. V demokratičnem družbenem sistemu je vedno državljan izhodišče in temelj vseh sistemov, tudi državnega. Če temu ne bi bilo tako, bi na mesto človekovih pravic morali razglasiti pravice države. Država kot politična entiteta je nastala zaradi ljudi/državljanov in ne obratno. Vse države se bile konstrukt svobodnih državljanov. Kot politični sistem z vsemi svojimi podsistemi živi od ljudi in njihovega dela ter znanja, oziroma od davkoplačevalskega denarja. Politične stranke, ki upravljajo z državo niso njene lastnice, ampak, in zgolj, upravljavke, ki upravljajo s tujo lastnino in premoženjem. V totalitarnih sistemih pa se je zgodil prevrat/revolucija, ki je to razmerje postavila na glavo. Določena politična skupina je državo in njene podsisteme prevzela v vodenje po lastnih ideoloških konceptih. Olastninila si je tujo, ljudsko,

državljansko entiteto in jo uporabila za svoje ideološke interese. Za to pa je potrebno ukiniti večstrankarski sistem, predvsem pa opozicijo, ki nadzoruje upravljanje države. Pri vsem pa imajo ključno vlogo sredstva družbenega obveščanja, ki so ali branitelji državljskih pravic ali pa zagovorniki političnega etatizma. Vse partije, ki so uvedle enopartijski sistem, so ukinile politične stranke in prevzele oblast nad propagandnim aparatom. Tako so si zagotovile moč in oblast kot orodje za doseganje svojih ideoloških družbenih konceptov. Tako je delovala tudi Titova komunistična Jugoslavija in Slovenija v njej. V upravljanju z državo ni bilo nobene razlike med sovjetskim in jugoslovanskim komunizmom. S to razliko, da je Titu uspelo prevarati velik del domače javnosti in tako rekoč ves svet z Vatikanom vred, da je njegov komunizem drugačen, manj krut.

Kardeljev samoupradni socializem je bil ideološki poizkus, kako ohraniti enopartijski sistem in pod njim ustvariti vtis demokratičnega soodločanja. Še vedno pa je ohranjal eno samo stranko in njeno vodilno vlogo, kakor tudi t. i. družbeno lastnino in družbeno koristnost, ki je predpostavljala načelo, da je državljan v službi države in ne obratno.

Ostanki te politične ideologije so v slovenskem družbenem prostoru močno zakoreninjeni in cela vrsta pojavov govori v prid teze, da smo še vedno globoko v totalitarni miselnosti. Iz naslova bivših partijskih funkcionarjev največkrat slišimo kritiko političnih strank, ki so po njihovem krive za vse, kar gre na robe v državi. V političnem sistemu so ti isti partijski ideologi vgradili mehanizme razgradnje političnih strank z omogočanjem ustanavljanja in financiranja strank in strančič, ki pogosto ostanejo stranka enega človeka. Ta politična razpršenost je eden od ključnih demotivatorjev volilnega telesa, ki se mu dopoveduje po propagandni poti predvsem dvoje: vsi so isti in samo za lastno korist jim gre. Sistemski in komunikacijski vidik se dopolnjujeta s ciljem, da ustvarita javno mnenje, ki je negativno razpoloženo do strank in strankarskega organiziranja, kar ima za posledico, da so politične stranke vedno bolj intelektualno in kadrovske podhranjene. Zaključek je kot na dlani, boljše je bilo v preteklosti, ko je bila ena stranka in ni bilo teh preprirov in kreganja, kot je v demokratičnem parlamentu. Vsakdanja politična govorica poponoma ustreza sistemskim rešitvam.

Poleg te, na nek način protistrankarske, ideologije pa prav protagonisti etatistične in totalitarne dediščine strankarstvo izkoriščajo v svoj prid,

ko ustvarjajo njegovo sistemsko neučinkovitost, kar naravnost kliče po močni, odločni, odrešiteljski vlogi novega političnega obraza. Vsi liderji novih političnih strank v Sloveniji, od leta 2008 naprej, so uspeli na ozadju te miselnosti in njene propagande. To pa je natančno to, kar se zgodi v totalitarni državi, da pride na oblast »Führer«, ki bo s čarobno palico populističnih fraz spremenil in razrešil vse težave državljanov. Propaganda novih obrazov kliče »Führerja«! Zdrs v totalitarizem je na dlani.

Ideološki pristop k urejanju družbenih razmer, ki se napaja iz totalitarne preteklosti, deformira družbene in življenjske razmere, pravi zgornja opredelitev. Poglejmo, kje vse so znaki te deformacije. Prvi in najbolj usoden je ohranjanje strahu pred avtoritetami glede lastnega političnega mnenja. Ko ljudje kot svojo najbolj pomembno legitimacijo izrečejo stavek, jaz nisem strankarsko opredeljen ali jaz sem nevtralen, s tem povedo, da so nesvobodni in da si ne upajo biti opredeljeni z razlogom. Ko se ljudje spontano branijo, pred biti strankarski človek, to vse pove o družbenih in življenjskih razmerah, v katerih živijo. Še vedno se misli, da lahko zaradi svoje nazorske opredelitve nastradaš sam ali člani družine.

To velja tako za delovno kakor za šolsko okolje. V šolskem okolje se srečujemo s paradoksom, da je v šolskih prostorih prepovedano politično delovanje, ni pa prepovedano, da vodstveni in drugi šolski delavci delujejo politično aktivno. Kot eklatanten primer političnega delovanja so šolski sindikati, ki to počno brez sramu in z zavestjo, da v tem ni nič spornega. Šola tako ostaja za potrebe določenih strank podsistem, ki se ga uporablja v propagandne in oblastne namene, ne sme pa se v šoli uvajati v demokratično politično kulturo, ki vključuje tudi večstrankarski sistem. Šola, ki je nekoč bila poligon marksistične preobrazbe človeka, je po družbenih spremembah postala poligon liberalno-levičarskega nadaljevanja te preobrazbe, pod krinko nevtralnosti in neopredeljenosti. France Bučar v svoji knjigi *Slovenci in prihodnost glede nevtralnosti* pravi: *»Že pojem vrednostno nevtralen vzbuja pomisleke. Ali je sploh mogoče – in dopustno – biti vrednostno nevtralen? Vrednostna nevtralnost je protisloven pojem. Vsaka človekova dejavnost je utemeljena na nekih vrednostnih izhodiščih, ki so področje njegove osebne presoje ... Posameznik sploh ne more ravnati vrednostno nevtralno, ker se sicer odreče samemu sebi in postane kvečjemu orodje drugih, ki ravnaajo v skladu s svojimi vrednotami«* (327). V tem kontekstu Bučar zaključí svojo misel glede vloge države in pravi:

»Država je prisiljena sprejeti nevtrarno stališče do vseh nosilcev katerega koli vrednostnega sistema ob edini omejitvi, da ne more sprejeti vrednostnih sistemov tistih, ki zagovarjajo družbeni razkroj« (Bučar, 331).

Šolski podsistem je tako tipičen primer družbenih in življenjskih razmer, ki so deformirane, ker določeni postulati totalitarne miselnosti ostajajo kot edini legitimen način delovanja v tem podsistemu. In kot pravi Bučar, kdor ni opredeljen, je predmet lahke manipulacije, je prej ali slej orodje tistih, ki imajo moč in oblast ter to izvajajo v imenu »svojih« vrednot. Prav določena konceptualna in pojmovna nerazjasnjenost v slovenskem družbenem prostoru potrjuje tezo, da smo še globoko v totalitarni miselnosti in da je njena restavracija toliko lažja, koliko več nejasnosti in vrednostne zmede je med državljanji.

Naj še odgovorim na nekaj zastavljenih vprašanj. EU ne prepozna Slovenije kot problematične iz več razlogov. Najprej za to, ker smo skoraj dvajset let uspešno kamuflirali vse svoje stare totalitarne ideološke ostanke. Šele vrnitev levoliberalnih strank na popolno oblast v državi je postopoma razkrila, kaj vse se je dogajalo pod krinko demokratičnih sprememb in kako jih je slovenska politika idealno zakamuflirala. Nekdanji evropski zahod še vedno ne razume, kaj se je in kaj se dogaja v postkomunističnih družbah. Delno tudi zaradi prevladujoče intelektualne nasedlosti raznim neomarksističnim in neoliberalnim filozofskim zablodam. Zahod ne razume, da v naših postkomunističnih okoljih ni medijske pluralnosti, ki bi se lahko postavila ob bok nekdanji totalitarni medijski propagandni tradiciji. EU je prav na enem od ključnih podsistemov, to je šolstvu, prepustila novim članicam veliko ali vso svobodo. Danes pa se čudi, kako to da ni večje evropske pripadnosti. Kako pa bi naj nastala, če ni vrednostno jasne opredelitve, kater so in katere niso evropske vrednote, ki zagotavljajo pravičnost in mir v Evropi. Prav razprava ob Lizbonski listini je pokazala na vso vrednostno zmedo v jedru Evrope. Na takšnih predpostavkah je razumljivo, ni pa opravičeno, da EU-birokracija kritizira Poljsko in Madžarsko, ki se vrednostno ne pustita manipulirati, tako kot to dopušča Slovenija. Za EU ni bil problem tipični politični sodni proces proti opozicijskemu liderju v Sloveniji, je pa problem, če Poljska in Madžarska želita reformirati sodni sistem in iz njega izločiti ostanke totalitarnega pravosodja. Nesporno pa je tudi dejstvo, da zahodni pluralni mediji predstavljajo Poljsko in Madžarsko kot dva grešna kozla v EU. Za

ohranitev miru v Evropi je nujno, da se vzpostavi več močnih protagonistov ravnotežja. To ne moreta biti samo Nemčija in Francija. Njuno prevladujočo vlogo lahko uravnatežijo prav države višegrajske skupine, v katero bi se morala vključiti tudi Slovenija. Prav nekateri vrednostni vidiki, ki prihajajo iz držav te skupine so lahko pomemben korektiv za celotno Evropo. Migrantska kriza je živ primer tega dogajanja. Nemčija in Francija sta najmanj kompetentni državi, da bosta drugim očitali nacionalistične interese. Bivše komunistične države poznajo ideologijo internacionlizma in njene posledice, za to so upravičeno bolj zadržane do multikulturalnosti kot tiste države, ki imajo na sebi hipoteko rasne čistosti. Vse bivše komunistične države so nastale na podlagi patriotizma in vzpostavile nacionalno državo z manjšinami. Kakršen koli novi talilni lonec, ki tega dejstva ne upošteva, bi moral biti apriori zavržen. Vatli, s katerimi se meri v Bruslju, so primerni za tradicionalno demokratične države s kilometrino, ne pa za države, ki prehajajo iz totalitarnega v demokratični sistem. In ta prehod je revolucionaren, ker vrača družbo na tiste postulate, ki so jih revolucionarji zavrgli in na njihovo mesto postavili svoje. Totalitarni sistemi so v družbeno tkivo posegli res radikalno in ga postavili na glavo, za to so spremembe tako počasne, boleče in tudi nevarne. Noben avtoritarni in oligarhični režim ne uspe tako radikalno in dosledno spremeniti družbene koncepte, kot so to naredili totalitarizmi v 20. stoletju. Ti so družbo spreminjali totalno, sistematično in nasilno. Ozdravitev v jedru, v korenini, je dolgotrajen proces, ki pa bi ga morali sistematično razvijati in posredovati v šolstvu. Ker pa te volje ni, je toliko bolj nevarno, da pristanemo v totalitarni državi.

Bučar France, *Slovinci in prihodnost*, Ljubljana 2009: Didakta.

Hartmann Martin u. Claus Offe (izd.,) *Politische Theorie und Politische Philosophie*, Munchen 2011: Verlag Beck.

Marko Noč

Slovensko zdravstvo – pogled iz baze

Zakaj pišem ta članek in tratim dragoceni čas, se sprašujem. Mar bi se raje ukvarjal s stroko, kjer sem odvisen le od svojega znanja in prizadevnosti? Vsekakor, to bi bilo pametneje. A ko človek postaja starejši, razmišlja tudi o tem, kakšno Slovenijo bomo zapustili svojim otrokom. Bo moja hčerka lahko zaživela v razviti in pravični demokratični državi ali bo morala na zahod? Bo moja generacija deležna sodobnega in pravičnega zdravstva, ko bomo to potrebovali? In po več kot 30 letih zdravniškega dela v Centru za intenzivno interno medicino v Kliničnem centru Ljubljana, ki letno sprejme okoli 1100 kritično bolnih odraslih iz vse Slovenije, po 12 letih sočasnega dela v zasebnem srčnem centru Medicor v svojem prostem času, 4 letih študija in dela v ZDA, več kot 8000 interventnih kardioloških posegih ..., čutim dolžnost, da povem svoje mnenje o aktualnem zdravstvenem trenutku v Sloveniji. Morda pa bo to razmišljanje »iz baze« le našlo pot v kakšno koalicijsko pogodbo, čeprav si pretiranih obetov ne delam.

Poznam drobneje sistema. Sredi noči, med vikendi ter prazniki človek vidi stvari, ki so nadrejenim in zlasti politikom skrite. In resnica je drugačna, kot vam jo prikazujejo. Naša zdravstvena politika je namreč zacementirana v svoji samozadostnosti in odličnosti, ne posluša, ne sliši, ne ukrepa in, kar je najhujše, vsak dan zavaja. Dosedanja »samoodstojena koalicija« je polna hvale o javnem zdravstvu, enakosti in vrhunskem nivoju naših storitev za malo denarja. In to vam bodo govorili tisti, ki resničnega slovenskega zdravstva zaradi poznanstev in zvez nikoli niso izkusili. Tisti, ki so morda prebedeli noči brez spanca na kakšni divji zabavi, nikoli pa ne ob življenjsko ogroženem bolniku. Da le ne bi naredil napake, ker sredi noči možgani včasih delujejo počasneje in drugače ... tega občutka ne poznajo. Prav gotovo vam bodo postregli tudi z raznimi lestvicami o neverjetni učinkovitosti in vrhunskosti našega zdravstva. Rdeča nit pa bo nedvomno to, da naše zdravstvo mora ostati javno in samo javno. In pri tem vam sploh ne bodo povedali, kaj sploh javno zdravstvo je, kaj je javni zdravstveni zavod, kaj je zasebnik-koncesionar, kaj je zasebna bolnišnica s koncesijo

in kaj je zasebnik brez koncesije. Prepričan sem, da mnogo politikov tega sploh ne loči. Hujši pa so tisti, ki naivne Slovence zavajajo.

Kaj je torej zasebno in javno?

Zelo preprosto. Zasebno zdravstvo je tisto, ko greste k zdravniku-zasebniku, ki nima pogodbe-koncesije o plačilu s strani Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije (ZZZS), in za storitev plačate iz svojega žepa. Tako dela večina zasebnih zobozdravnikov, vsi lepotni kirurgi, nekateri dermatologi, okulisti ... Javno zdravstvo pa je zdravstvo za javni denar. To je denar, ki ga z mesečnimi prispevki zberemo davkoplačevalci in ga zaupamo državi oziroma ZZZS v upanju, da za ta denar dobimo čimbolj kvalitetno in čim hitrejšo zdravstveno storitev. Javno zdravstvo izvajajo tako javni zavodi (bolnišnice in ambulate) kot tudi zasebni zdravniki in zasebne bolnišnice, ki jih imenujemo koncesionarji, saj imajo z ZZZS sklenjeno pogodbo za plačilo storitev. Dovoljenje za izvajanje določene zdravstvene storitve na podlagi izpolnjevanja pogojev v smislu ustreznih prostorov, kadra in opreme podeli država, storitve pa jim plača ZZZS. In pri njih ni potrebno, kot se pogosto zavaja, iz žepa plačati za storitev kot pri pravem zasebniku brez koncesije.

In kaj so naloge normalne države? Prvič, da na podlagi enakih kriterijev tako javnim zavodom kot zasebnikom podeli dovoljenje za izvajanje storitev. Drugič, da isto storitev plača preko ZZZS po enakih kriterijih in ob tem nadzoruje kvaliteto. In kvaliteta storitve se ne meri z abstraktnimi kazalci, ki jih izumljajo razni »varuhi kakovosti« in »akreditacijski guruji«, pač pa (vsaj na začetku v sistemu brez tradicije za kaj takega, kot je slovenski) na zelo preprost in razumljiv način. Država ali ZZZS sama, oziroma še bolje preko neodvisne strokovne organizacije, bi na primer morala redno spremljati delež uspešnih posegov, zapletov, preživetje po določenem posegu oziroma preživetje pri zdravljenju izbranih bolezni. In če sta zasebnik-koncesionar ali zasebna bolnišnica boljša in celo cenejša kot javni zavod, zakaj ne bi na račun javnega zavoda od ZZZS dobila pogodbe in plačila za še več posegov oziroma zdravljenj? In obratno, zakaj bi ZZZS dajala denar zasebniku-koncesionarju, če je javni zavod boljši in cenejši?

V bistvu gre le za uresničenje tako izrabljene fraze, *»da naj denar sledi bolniku«*. In za to, da se ustvari konkurenca na trgu zdravstvenih storitev, ki bo povečevala kvaliteto in nižala ceno. Od tega bi imeli dolgoročno korist vsi izvajalci, največ pa javni zdravstveni zavodi, saj bi jih konkurenca silila v napredek pri pridobivanju znanja, novih aparatov, medicinskega kadra in k boljši organizaciji. Brezpredmetno je ob tem poudariti, da bi v takem sistemu na koncu največjo korist imeli seveda bolniki.

Sicer pa po dolgih letih dela poznam le dve vrsti medicine. Ne javno in zasebno, pač pa samo dobro in slabo. In veliko je primerov zelo dobre in zelo slabe medicine tako v javnih zavodih kot tudi pri zasebnikih. Ključ do dobre medicine je samo eden: strokoven, human in pošten zdravnik, pa naj dela v javnem zavodu ali pri zasebniku.

Zakaj torej »križarska vojna« proti zasebnikom-koncesionarjem?

Zakaj so torej zasebniki-koncesionarji in zasebne bolnišnice s koncesijo v Sloveniji vedno bolj *»nebodigatreba«* v besednjaku levo usmerjenih strank, od katerih se nekatere sicer proglašajo za sredinske? Poleg tega da zasebniki--koncesionarji praviloma delajo za 30–40 % nižje plačilo s strani ZZZS kot javne in predvsem univerzitetne bolnišnice, ki na dokaj nepregleden način dobivajo dodatna sredstva v obliki tako imenovega terciara, koncesionar vloži svoj denar v prostore, opremo in kader. Na ta način na lastno tveganje v zdravstveni sistem prispeva dodaten, od davkoplačevalcev neodvisen in prepotreben denar. In če gre na primer za zasebnega kirurga ali interventnega kardiologa, ki si pri smučanju zlomi roko, naenkrat usahnejo vsi prihodki. Ostane samo vračanje posojil ... Zakaj si torej normalna država ne bi želela takih zasebnikov-koncesionarjev? Ni ti treba ničesar vložiti, plačaš manj kot javni univerzitetni bolnišnici in, če ima zasebnik izgubo in zaradi tega propade, to ni tvoj problem. Na to vprašanje si nikoli ne bi znal odgovoriti, če ne bi bil od leta 2013 član treh komisij za javne razpise za žilne opornice.

Zgodba o žilnih opornicah mi je odprla oči

Moj kolega dr. Blaž Mrevlje, gospa Jelka Godec, predsednica preiskovalne parlamentarne komisije, in moja malenkost smo z entuziazmom, medsebojnim zaupanjem in usklajenim delom ceno žilnih opornic z okoli 1000 EUR v letu 2013 znižali na sedanjih 160 do 200 EUR. Uspeli smo tudi zaradi pomoči novinarke *Financ*, gospe Andreje Rednak, in novinarjev *Tarče* na RTV SLO pod vodstvom gospe Lidije Hren in Erike Žnidaršič. Samo moja matična bolnišnica je na ta način, po lastnih in ne naših izračunih, prihranila okoli 2 milijona EUR na leto. In to samo pri enem izmed 20.000 artiklov, ki jih nabavlja. Ob tem je pomembno poudariti, da smo to znižanje cen dosegli brez kakršnekoli strokovne škode za bolnike, ki danes v Sloveniji dobijo celo bolj kvalitetne žilne opornice kot leta 2013.

Za »nagrado« so mi v Kliničnem centru na minimum omejili interventne kardiološke posege in mi vmes povsem diskriminatorno prepovedali še delo v Medicorju. Več kot 400 zdravnikov v UKC Ljubljana je to lahko še počelo, meni pa so soglasje zavrnilo, kljub temu da sem izpolnjeval vse pogoje glede na ustrezni pravilnik UKC. Vložiti sem moral tožbo na sodišče in popustili so šele teden pred obravnavo ter mi z muko izdali dovoljenje. V letošnjem letu so zakrožile anonimke, slovenska kardiološka stroka pa me je praktično odstranila z domačih strokovnih srečanj. A osebno zadovoljstvo je kljub temu neizmerno. Poleg tega imam tudi več časa za mednarodno strokovno aktivnost, ki se odvija onstran Karavank in ki res nekaj šteje. Vsaka stvar je za nekaj dobra, si večkrat rečem.

Sem pa v tem procesu boja za normalne zahodnoevropske cene žilnih opornic spoznal tudi »drobovje« in način delovanja sistema javnega naročanja, ki ga žal ne morem imenovati drugače kot »legalizirana kraja davkoplačevalskega denarja«. Ta do skrajnosti sprijen sistem je v svojem bistvu »korupcijska« veriga, ki se žal začinja pri nekaterih mojih kolegih zdravnikih. Ti na javnem razpisu postavijo strokovne kriterije, ki so praviloma pisani na kožo le enemu dobavitelju. Ta je zato v določeni kategoriji monopolist in lahko postavi kakršnokoli ceno, ki se seveda plača iz javnega denarja. Ustvarjen denarni presežek se nato preko slovenskega distributerja prelije do njegovega bolj ali manj skritega podjetja v tujini in od tam potuje na bančne račune »zaslužnih« posameznikov in skupin.

Na bančne račune v državo, znano po dobrem siru in čokoladi Milka, pa tudi v državnice z lepimi plažami. In v primeru žilnih opornic je ta sistem vzdrževal 3- do 4-krat višje cene žilnih opornic kot na primer v Nemčiji ali na Švedskem, ki imata 2- do 3-krat večji družbeni prihodek na prebivalca. Kako to, sem na začetku naivno spraševal na raznih sestankih in seveda mi nihče ni znal pojasniti. Kasneje so izumili izraz »specifičnosti slovenskega trga«, s čimer sem se sicer strinjal. Le iste vrste »specifičnosti« verjetno nismo imeli v mislih ...

A nismo popustili in vse je postalo preveč očitno tudi v javnosti, ki se je, za razliko od organov pregona, ki se praviloma izkažejo le pri preganjanju »kurjih« tatov, le zganila. Osebnostno so me kriminalisti dvakrat obiskali in me pri drugem obisku prosili, če jim lahko še enkrat izročim dokumentacijo o žilnih opornicah, saj naj bi jo prvič izgubili. Halo? Izgubili? In ko sem na oddaji »Tarča« javno povedal, da več ne vem, ali so me obiskovali zato, ker bi želeli od mene res kaj izvedeti, ali zato, da bi izvedeli, kaj jaz vem, med njimi to baje ni bilo prav dobro sprejeto. Enkrat sem kriminalistom celo laično predlagal, naj z imeni in priimki identificirajo korupcijsko verigo tako, da sledijo toku denarja od javnega zavoda, distributerja v Sloveniji, njegovega podjetja v tujini in naprej na skrite račune. Tako bi lahko prvič v slovenski zgodovini identificirali famozne »strice iz ozadja«. Na podlagi modrega prikimavanja in nerodnega spogledovanja mi je bilo takoj jasno, da ne izumljam tople vode, ampak da se to žal »ne sme storiti«. Ustrezno se je ob propadu nacionalnega javnega razpisa »izkazala« tudi državna komisija za odkrivanje morebitnih kartelnih dogovarjanj. V rekordnem času so ugotovili, da je vse v redu, čeprav je bilo že laiku jasno, da so domači distributerji razpis dogovorno bojkotirali s tem, da so se prijavili z usklajenimi cenami, ki so krepko presegale postavljeno zgornjo mejo.

A dobaviteljsko-zdravniški lobi je kljub temu, sicer s cmokom v grlu, postopoma moral popustiti in cene so strmoglavile. In zanimivo, ob tem nihče od dobaviteljev, ki so tako jadikovali nad prenizkimi maržami, s katerimi naj ne bi bilo možno preživeti, ni propadel. Očitno je bilo še kar dovolj »rezerve«. Žal med zdravniki takih »špilferderberjev«, kot smo bili mi, v primeru kolčnih, kolenskih protez, srčnih zaklopk ..., ni. Ni pa zaenkrat tudi nobenega učinka naših bolj ali manj specializiranih kriminalistov, tožilstev in sodišč, kljub temu da bi že z ogledom televizijskih prenosov iz zaslišanj parlamentarne preiskovalne komisije gospe Jelke

Godec lahko napisali vsaj prvo verzijo ovadb. In prijatelj iz zahodne države mi je dejal, da bi pri njih večino zaslišancev že neposredno po televizijskem prenosu aretirali. Res žalostno, da je gospa Godec s parlamentarno komisijo v dobrem letu naredila bistveno več kot vsi organi naše pravne države. Podobno kot gospod Logar v preiskovalni komisiji za bančno luknjo, ki je ob tem slučajno našel še milijardo opranega iranskega denarja. In gospod Hanžek pri TEŠ, ki je bil preplačan za vsaj 700 milijonov EUR. Gre res samo za nesposobnost slovenskih organov pravne države ali za kaj več? Rad bi verjel prvo, ker je manjše zlo. A sem žal prepričan v nasprotno.

In sedaj edina možna razlaga, zakaj so dobri samo javni zavodi ...

In po tej izkušnji z nabavo koronarnih stentov nisem imel nobenega dvoma, zakaj so zasebniki-koncesionarji, zasebne domače in tuje bolnišnice s koncesijo in seveda tudi zasebne zdravstvene zavarovalnice nezaželeni. Obstajala je le ena smiselna in zelo preprosta razlaga. Če se ves davkoplačevalski denar zbira samo na enem mestu v ZZSZ in se porablja samo v javnih zdravstvenih zavodih, lahko korupcijska veriga pri nabavi medicinskega materiala še naprej nemoteno in celo legalno krade preko javnih razpisov. In to vaš denar, ki ste ga zbrali za vaše zdravje. Kako sprijeno! Zasebnik-koncesionar seveda ne bo kradel, saj bi si z jemanjem provizij in posledičnim nakupom dražjega medicinskega materiala denar prelagal iz žepa v žep. Če bi plačeval več, da dobi provizijo, bi njegov zavod zaradi višje cene materiala in aparatur slej ko prej finančno propadel. Zasebnik-koncesionar bo torej vedno zbil ceno medicinskega materiala na najmanjšo možno. Če te cene ne bo dobil od slovenskih distributerjev, bo medicinski material kupil na enotnem evropskem trgu. Mar ravno enotni evropski trg ni ena največjih vrednot EU? S takim ravnanjem pa bi zasebnik vseskozi ustvarjal problem »cenovni politiki« v javnih zavodih. Mediji bi namreč vseskozi raziskovali, zakaj lahko isti material v bistveno manjših količinah zasebnik-koncesionar kupuje ceneje kot javni zavodi. Zoprno, saj bi s tem neprestano vnašali nemir v dobro naoljeno korupcijsko verigo. Zakaj torej tega ne bi zatrli že v kali in kar z zakonom omejili zasebnike-koncesionarje na izumirajočo vrsto?

Moja matična ustanova – Univerzitetni klinični center Ljubljana

Poglejte mojo matično ustanovo. Ta javni zavod je imel, v letu 2016, 25 milijonov izgube, leta 2017 pa še več, 33 milijonov. Potem pa je prišel dobri stari komunistični dedek Mraz v obliki ministrice za zdravje in konec leta 2017 podaril 81 milijonov. Pozor, v zakonu je baje člen, da je ta denar namenjen izključno za poplačilo dolgov dobaviteljem. Da, prav tistim, ki so vseskozi in še sedaj prodajajo medicinski material po nesprejemljivo visokih in neevropskih cenah, kot smo prikazali v primeru žilnih opornic. Od tega denarja torej ne uslužbenci Kliničnega centra, ne dotrajana in nevarna dvigala, ne prostori intenzivnih enot, ki bi morali biti zgrajeni že pred 10 leti – in še bi lahko našteval –, niso dobili niti evra. Vse je šlo za poplačilo korupcijske verige, ki je zaradi plačilnih zamud in posledičnih neizplačil »zaslužnim kadrom« verjetno postajala vse bolj nestrpna. Pa še predvolilna kampanja se je bližala. Neverjeten primer državnega kriminala s strani vlade, ki jo je vodila stranka, ki je ves mandat ob vsaki priložnosti poudarjala ničelno toleranco do korupcije. In katere predsednik je celo univerzitetni profesor ustavnega prava. Groteska, Kafka je bil pravi amater.

Da pa bi bil absurd še večji, je Klinični center Ljubljana dober mesec po opisanem bogatem darilu dedka Mraza dobil nagrado za poslovno odličnost. Ali je bila zgornja meja izgube morda 35 milijonov, sem v šali vprašal na enem izmed sestankov. Ne, nagrado je dobil, ker je poslovno leto uradno zaključil z dobičkom, ki je znašal 81 milijonov s strani dedka Mraza minus 33 milijonov izgube v letu 2017. Ko pa se je poleg opoj noveletnega praznovanja, je tistih 81 milijonov seveda hitro šlo tja, kamor so bili namenjeni. In spet je nastala prej opisana izguba s posledičnimi sanacijskimi ukrepi. Zopet se bo varčevalo na medicinskih sestrah, strežnicah, varnostnikih ..., skratka na kadru, ki ima nesposobna in ponižna lastna vodstva znotraj Kliničnega centra in neučinkovite sindikate. Pa naj razume, kdor more. Je pa seveda možno, da je res šlo za neke vrste poslovno odličnost. A ne pri delu za »javno dobro«, pač pa pri poplačilu korupcijske verige.

Sklep

Zato, dragi Slovenci, razmislite. Primarni namen centralizacije vašega zdravstvenega denarja izključno v javne zdravstvene zavode, ni vaše boljše zdravje. Pravi cilj je nemoteno vzdrževanje korupcijske verige preko javnih razpisov. Tu gre za medicinski material, zdravila, aparature, servisiranja, nikoli končane investicije v domačo pogosto nedelujočo in okorno zdravstveno informacijsko tehnologijo in za gradnjo novih zdravstvenih objektov. In če izvezemo nekaj novih urgentnih centrov, tudi slabo črpanje evropskih sredstev v Sloveniji ni naključje. Če denar pride iz EU, je nadzor zunanji, evropski, in kot vemo iz nemedicinskega primera v bližnji preteklosti, se nerealne cene storitev ali fiktivne porabe sredstev lahko hitro razkrijejo.

V zdravstvu namreč ni nič drugače, kot je bilo pri avtocestnem križu in pri TEŠ in kot bo pri drugem tiru. Vas bodo pa »borci« za monopol javnih zdravstvenih zavodov nedvomno preko nekaterih mojih kolegov, katerih svetovna slava seže predvsem na Balkan in nikakor ne prek Karavank, prepričevali o našem vrhunskem strokovnem nivoju. Nedvomno je res, da imamo nekaj vrhunsko razvitih področij. A ne po zaslugi pravilne in stimulativne zdravstvene politike, ampak zaradi entuziazma posameznih zdravnikov. Povprečje pa je žal sivo. Državljan brez zvez bo v javnem zdravstvu danes z išiasom čakal na magnetno resonanco skoraj leto in potem še kakšno leto na ortopeda. Kje je šele morebitna operacija? Na slikanje koronarnih arterij ali srčno operacijo boste čakali skoraj leto in med čakanjem je letna smrtnost med 5–10 %. Za odstranjevanje žarišča za srčno aritmijo boste čakali več kot leto. Vprašajte, koliko časa boste čakali na operacijo raka prostate? In ko boste življenjsko ogroženi, boste ležali v prenatrpani intenzivni sobi s 5 bolniki in si izmenjevali bolnišnične okužbe, namesto v sosednji prazni sobi – ker ne bo medicinskih sester. Da o vašem razčlovečenju, zabrisani meji med dnevom in nočjo in trpljenju vaših svojcev sploh ne govorim. Tako je na našem intenzivnem oddelku, ki že več kot 10 let čaka na nove prostore. In še bi lahko našteval. In zapomnite si, vrhunska medicina in korupcija nikoli ne gresta z roko v roki, saj vrhunska medicino pogojuje ravno denar, ki ga pokrade korupcijska veriga, ki je mojstrsko vgrajena v večino javnih zdravstvenih zavodov.

Jože Konda

Kritično stanje v slovenskem vojaškoobrambnem sistemu in predlogi za izboljšanje

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

Prispevek govori o kritično poslabšanem stanju v Slovenski vojski (SV) v zadnjih letih. Do tega je prišlo z nižanjem finančnih sredstev, pa tudi z nepremišljenimi in slabo izvedenimi ukrepi na področju organizacije in doktrine. Po avtorjevem mnenju bi morala SV najprej zagotavljati obrambo države, šele nato se lahko udeleži v operacijah Nata in drugih mednarodnih operacijah. V zadnjih dneh pa se situacija dramatizira, po poročanju medijev SV dejansko razpada, iz nje odhajajo vojaki, novi pa ne prihajajo. Izgleda, da ostajajo le uslužbenci ministrstva in višji častniki (avtor govori o »večanju stopenj nadrejenosti«). Podrobneje bi bilo treba odgovoriti na naslednja vprašanja:

Kdo je najbolj odgovoren za razpad obrambnega podsistema? Ali bi bilo celo bolj smotno SV (začasno) razpustiti, namesto da umira na obroke? Tega, da bi sedaj pred volitvami aktualna ministrica odstopila, pa najbrž ni pričakovati. Bi pa morala vsaj prevzeti objektivno odgovornost.

Kakšno vlogo pri tem dogajanju igra oddelek za obramboslovje na FDV?

Ali so težave s SV povezane s pomanjkljivo državotvornostjo politike in strank?

Frane Adam

Spoštovani g. Adam,

vojsko je res težko »resetirati«. Oziroma je nemogoče. Kakorkoli bi že želeli spremeniti stanje na potrebni nivo.

Ko pravim, da je znanja dovolj, mislim na Slovenijo. Tudi v Slovenski vojski je veliko praktičnega znanja. Problemi so v naslednjem:

Osnovno je, da ne slovenska država ne Slovenska vojska nimata STRATEGIJE vojaške obrambe. Strategija bi morala podati odgovore, da (za to priložnost ne bom vsega elaboriral, le segmentalno):

- vojsko potrebujemo kot element državnosti (kot šolstvo, sodstvo, kulturo ...);*
- vojska mora biti sposobna, da izvaja obrambo države na celotni površini, na morju in v zračnem prostoru;*
- vojska mora biti sposobna pomagati prebivalstvu v primeru hujših nesreč (ujme, poplave, potresi ...);*
- vojska mora biti pripravljena sodelovati v okviru Zavezništva in vzdrževanja miru v svetu le v okviru svojih možnosti brez škode za prej navedene potrebe.*

(Vse to pomeni, da mora biti ustrezno oborožena in opremljena. Ni sprejemljivo razmišljanje: raje naredimo eno šolo, kot kupimo eno patrio. Torej mora biti denar za to.)

Strategija mora biti prelita v DOKTRINO, ki bo določila načine izvajanja zgoraj navedenih nalog/potreb.

Doktrina mora določiti STRUKTURO vojske, ki bo zagotavljala izvajanje nalog na doktrinarni način (vrste, oblike in način bojevanja, opremljenost, podpora, zavezniki ...).

Struktura vojske mora biti zaradi narave vojskovanja izvedena na način, ki bo zagotovil optimalno izvajanje nalog (velikost enot, oborožitev, tempo bojevanja ...). (Na primer, čisto strokovno: rod vojske je nosilec bojevanja, je v funkciji boja in ne le taktična podpora.)

Področje bojevanja je celotna površina in zračni prostor oziroma celotno območje suverenosti.

Velikost vojske mora biti opredeljena glede na vse prej navedene naloge/potrebe. Zavedanje, da profesionalni sestav ne zagotavlja obrambe države, pač pa je zadosten le za t. i. mirnodobne potrebe (usposabljanje, urjenje, pomoč prebivalstvu, sodelovanje v Zavezništvu). Za vojne potrebe mora biti zagotovljenih veliko dejavnikov (številčnost, vojna doktrina, spopolnjevanje, urjenje, oborožitev in oprema ...).

In sedaj, kot pravite, znanje in volja:

Ko pravim: znanja je dovolj, to drži v »šolskem« smislu. Problem je, ker ni dejavnika, ki bi znal in zmogel to znanje vgraditi v delo.

FDV tega ni sposobna, ne glede na »odlično« poznavanje vojaških in obrambnih zadev (pač, to je pokazala praksa). Ostali dejavniki pa še manj. Žal predsednik države tudi.

Vojaška znanja v Slovenski vojski so na eni strani strokovno dobra, na drugi strani pa strokovno »prilagojena«. Tu mislim na nekritično sprejemanje političnih zahtev (zaradi ambicij, všečnosti ...). Manjka pa tudi volje zaradi brezštevilnih prestrukturiranj, reorganizacij, raznih političnih pritiskov, karierizma, neurejenih statusnih zadev, socialnih problemov itd.

Seveda niti slučajno ni pomisliti, da bi nam kdo od zunaj postavljaj organizacijo Slovenske vojske.

Verjamem, da je »domet« naših razprav premajhen, da bi lahko prišlo do direktnega prispevanja k urejanju stanja v Slovenski vojski. Ker poznam zadeve, vem, da so odpori do vsakega »vtikanja« zunanjih dejavnikov, ki je sprejeto, »na nož«. Kar je po eni strani razumljivo, vendar Slovenska vojska ne obstaja zaradi sebe. Čeprav jo slovenska družba rine v to. In ostaja »peskovnik« za vsakokratne politične ambicije.

Ker se vsega tega zavedam, je brezplodno razmišljati na tem nivoju, kaj narediti in kako. Žal je preveč dejavnikov, ki ne želijo sprememb.

Jože Konda

Spoštovani g. Konda,

hvala za odziv in razmišljanje. Menim, da gre v pravi smeri. Bi pa pristavil, da z začasno razpustitvijo SV nisem mislil na ukinitev, temveč na »resetiranje«. Ali drugačna prispodoba: puško razstaviš in sestaviš (je ne vržeš v koruzo). Drugače si ne znam predstavljati, da bi bile možne nujne korekcije, zlasti v piramidi zaposlenih ter v pritegnitvi novih kadrov in strateški reorientaciji.

Zgleda, da je problem na vseh nivojih, tudi kar zadeva doktrino in strategijo. Do zdaj jo je določal oddelek za obramboslovje na FDV. Ta se ni izkazal (čeprav so tam verjetno različni ljudje). Vi pravite, da je znanja dovolj. Sam bi bil – kot neekspert in zunanji opazovalec – nekoliko skeptičen. Ali bi morda malo več povedali o tem, kako na novo osmisлити vlogo in poslanstvo SV? Seveda nas tu operativno-tehnične zadeve ne zanimajo, pač pa bolj splošne orientacije.

*Lep pozdrav,
Frane Adam*

Odgovor na komentar

Kaj storiti s Slovensko vojsko?

Od velikih besed ob uvedbi profesionalizacije (PROVOJ) Slovenske vojske (SV) leta 2003 in ukinitve naborniškega sistema (razen v vojnem stanju) je minilo komaj desetletje in pol. Vse v »nebo leteče« besede o številnih prihrankih, o navdušenosti (nezaposlenih) mladih za službo v Slovenski vojski (ob istočasnem zelo slabem odzivanju na služenje vojaškega roka), o majhni, a odlično izurjeni in dobro opremljeni Slovenski vojski, so izpuhtele kot jutranja rosa po avgustovski nevihti. O ministrovanju dr. Antona Grizolda na Ministrstvu za obrambo je treba, resnici na ljubo, reči, da se ni kaj dosti vtikal v pripravo PROVOJA, so pa na Generalštabu SV, ki ga je vodil generalmajor Ladislav Lipič, skočili v »prevelike škornje«. Tvorci zadeve, ki naj bi bila projekt, so gradili predvsem na temelju všečnosti politiki. Čeprav so se nekateri zavedali, da ne Slovenska vojska, še manj pa slovenska država nista pripravljeni za dolgoročno vzdržnost projekta. Projekta, ki bi dolgoročno predvidel pokrivanje z zakonom določenih obveznosti in nalog Slovenske vojske v obrambi države in določil okvir angažiranja Slovenske vojske v mednarodnem okolju tako, da ne bi zmanjševal izvajanja nalog doma, v Sloveniji. Zaradi nesistematičnega in nedoslednega pristopa načrtovalcev k pripravi projekta, deloma tudi zaradi pritiska, da se projekt izvede čimprej, da se »pohvalimo« pred NATOM, je bila zanemarjena predvsem nadgraditev **zakonodaje** (posodobitev Zakona o obrambi, odsotnost Zakona o službi v Slovenski vojski in Pravil službe v Slovenski vojski). Hitenje je bilo usmerjeno v čimprejšnjo formalno ukinitve služenja vojaškega roka, še pred formalnim sprejetjem v NATO. Grizoldovemu nasledniku Karlu Erjavcu je postalo ministrovanje všeč. Zaradi njegovega nepoznavanja vojaške problematike je dajal v NATU nerealne obljube (bataljonske skupine, oklepniki, roki izvedbe ...). Vojaški vrh pa je, namesto da bi ga prepričal o neizvedljivosti obljub, vsaj v prihodnjem desetletju, poskušal slediti njegovim zahtevam in posledično so nastali rahitični programi. Tudi zakon o obrambi ni bil pisan za profesionalno vojsko. Še več, bil je »uradniško« naravn, pripadniki

Slovenske vojske niso bili »vojaki«, pač pa delavci v državni upravi. To je povzročilo »razraščanje« odprtih vprašanj, vezanih na vojaško službo v Slovenski vojski. Dolgotrajno sprejemanje Zakona o službi v Slovenski vojski (2007) in Pravil službe v Slovenski vojski (2009) je povzročilo naraščanje problemov, povezanih z vojaško službo, predvsem s finančnimi spori. Več tisoč pripadnikov Slovenske vojske je iskalo pravico na sodišču, kar je obremenjevalo redno delo. Čas ekonomske krize in večji kontingenti pripadnikov Slovenske vojske v tujini so v nekem delu blažili napetosti. Z »oživitvijo« gospodarstva pa so prišle na dan vse pomanjkljivosti, ki so bile v Slovenski vojski in v Ministrstvu za obrambo »pometene pod preprogo«. Po vzhičenih najavah ob uvajanju projekta PROVOJ, češ, Slovenska vojska bo največji zaposlovalec v državi, graditi je potrebno nove vojašnice na Štajerskem, kjer bo velik priliv vojakov, ker ni delovnih mest, je nastopilo obdobje izrazite kadrovske krize v Slovenski vojski. Torej je treba vzrok za trenutno (februar 2018) razgaljenje problemov v Slovenski vojski iskati v nestrokovnih in površnih odločitvah v preteklem desetletju in pol. Tako v Ministrstvu za obrambo kot v Slovenski vojski! Odgovornost za tako stanje leži na vseh vodstvih ministrstva in Slovenske vojske v tem obdobju. Najhujši udarec je Slovenska vojska doživela v času gospodarske in finančne krize. Nekritično pristajanje ministrice Ljubice Jelušič na drastično **nesorazmerno zmanjšanje sredstev** za Slovensko vojsko je le-to pahnilo v letargijo. V končni fazi tudi v stanje, da v trenutku, ko se kaže večji priliv financ, ni programov za njihovo takojšnje črpanje. Seveda se to sliši zelo poenostavljeno, vendar k spremembi stanja ne bo prispevalo tehtanje odgovornosti posameznih vlad oziroma ministrov ali načelnikov Generalštaba Slovenske vojske. Čeprav je seveda potrebno vedeti, v katerem obdobju je bil drastično omrtvičen vojaški sistem. V vsakem mandatu so bile zahteve večje, kot je bila podpora. Slovenska vojska mora »živeti« le od tistega, kar dobi. Sama si ne more vzeti nič! Od množice narejenih strateških(!) pregledov obrambnega resorja (ob vsakem menjanju vlad), poleg množice programov srednjeročnega in dolgoročnega opremljanja Slovenske vojske, ima Slovenska vojska le zmedo: kaj trenutno velja, kaj se naj trenutno dela, s čim in s kom načrtovati z zakonom naložene obveznosti. Slovenska vojska je vpeta v mednarodno vojaško okolje, ki se ravna po vojaških zakonitostih, sama pa mora delovati v »uradniškem« sistemu.

Daljši uvod je bil potreben predvsem zaradi prikaza sistematičnih napak v snovanju in razvoju slovenskega vojaškega sistema oziroma Slovenske vojske. Najpomembnejši poduk iz minulih zgrešenih in napačnih pristopov bi morala biti usmeritev v takšno izgradnjo slovenskega vojaškega sistema, ki bo prvenstveno namenjen **vojaški obrambi slovenske države** in s tem slovenskega naroda. Ne glede na romantične predstave nekaterih, češ, kdo pa naj bi nas napadel. Tudi ne drži lahkotnost, češ, NATO nas bo branil. Kdo pa je NATO? Sedaj smo NATO tudi mi, Slovenija. S sprejetimi obveznostmi.

Seveda se upravičeno postavlja vprašanje: kaj pa oblikovalci slovenskega vojaškega sistema, ki izhajajo v največji meri iz **Fakultete za družbene vede**? Kakšen je njihov »prispevek« k poraznemu stanju? Sedanja resničnost kaže na usoden vpliv »civilistov« na vojaško organizacijo. Vse kaj drugega je »znoj in kri« v vsakdanjem vojaškem življenju, kot izza katedre ali na okroglih mizah in v dolgih debatah razpravljati o varnostni situaciji na Bližnjem vzhodu in v Aziji. Z vidika vojaka je razumljivo, da pričakuje tudi od nadrejenega politika, da bo razumel njegove vojaške potrebe. Končno je to obveznost država sprejela tudi s Kodeksom ravnanja v politično-vojaških vidikih varnosti Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi. Odgovornost FDV, ki se je neformalno proglasila za najvišjo inštanco na celotnem obrambnem področju, je seveda velika predvsem zaradi neustreznega razumevanja kolektivnega in hierarhičnega ustroja vojaške organizacije. Vojaštvo zahteva brezpogojno moranje, poslušnost v najtežjem trenutku. Zato pa mora dobiti neko zadovoljstvo, ki se kaže v plači, položaju in odlikovanjih.

Čeprav se vidi, kot da Slovenska vojska »umira na obroke« in se javljajo razmisleki celo o njeni ukinitvi, stanje ni tako enostavno. Res je, da je celo nekdanji načelnik Generalštaba Slovenske vojske Iztok Podbregar, ki je prišel na to funkcijo brez kakršnihkoli predhodnih vojaških izkušenj, po prenehanju funkcije fantaziral o ukinitvi Slovenske vojske kot take in vzpostaviti nekakšne gasilskopolicijske žandarmerije. Žal!

Vprašanje torej, kaj storiti s Slovensko vojsko, ni ustrezno. Mora se glasiti: Kaj mora politika, to je Vlada Republike Slovenije in Državni zbor, storiti, da bo Slovenska vojska imela jasne usmeritve in polno podporo za njihovo izvajanje? Prav tako je neumestno razmišljanje o (začasni) razpustitvi Slovenske vojske. **Vojska ni podjetje**, ki lahko ugasne ali se

prestrukturira. Vojska so ljudje, predvsem. Ljudje, ki se morajo za vojaško službo, to je za bojevanje, uriti leta in leta. Sodobno bojevanje ni le puška in spretno premikanje po bojišču. Sposobnost rokovanja s sodobnimi orožji zahteva njihovo odlično poznavanje in odlično izurjenost za učinkovito rabo. Na primer: operater na raketnem sistemu mora odlično poznati svoje in nasprotnikovo orožje in postopke. Za to so potrebni meseci in meseci angažiranja in urjenja v vseh možnih pogojih (vreme, teren, zavezniki ...), da bi vojaki v bojnem metazu izvršili bojno nalogo čim bolj uspešno in s čim manj žrtvami. Poleg popolne osebne izurjenosti mora biti vojaška organizacija prav tako izurjena, da vojakom na bojišču omogoča izvajanje nalog in jim po boju zagotovi ustrezno obnovitev. Seveda je tu še oprema, oborožitev, podpora, zavezniki in še veliko tega, kar mora vojska uporabljati in vzdrževati ter s tem zagotoviti učinkovito in uspešno uporabo.

Res pa je tudi »umiranje na obroke« klic, ki ga vlada in Državni zbor ne smeta preslišati. **Državni zbor, vlada in predsednik države** kot vrhovni poveljnik so dolžni izvajati vse potrebno, da bo Slovenska vojska zmožna in sposobna izvajati svojo z zakonom določeno nalogo obrambe države in sodelovanja v Zavezništvu v okviru svojih možnosti. Državni zbor, to je stranke oziroma poslanci, ki izkazujejo svojo državotvornost z besedami, morajo s svojimi dejanji podpirati ohranjanje oziroma obstoj države, s tem pa tudi Slovenske vojske. Noben trenutni »mirovniški« navdih (prodajmo tanke, letala, ladjo, razpustimo vojsko) ali pa agresivno nastopanje (pošljimo ladje v Piranski zaliv, vojsko na mejo) ne izkazuje zavedanja o poslanstvu vojske v demokratično urejeni družbi. »Demokratični nadzor« nad vojsko, ki ga je svoj čas izvajalo Ministrstvo za obrambo, češ mi, ker smo civili, imamo pravico in dolžnost nadzorovati (bolje reči: pritiskati) Slovensko vojsko, je gotovo prispeval k vzdrževanju določene napetosti, s tem pa tudi oteževal doseganje potrebnih ciljev.

Je pa tudi res, da je potrebno poiskati odgovornost za neustrezno stanje tudi v sami Slovenski vojski, oziroma njenem vrhu, **Generalštabu**. Dolgoletno tiho sprejemanje vseh pritiskov (tako zaradi ambicij posameznih ministric/ministrov kot tudi zaradi neupravičene ambicioznosti nekaterih vojaških vodij), ki so hromili strokovno argumentirane poskuse za razvoj Slovenske vojske v smeri, ki je že bila vzpostavljena v devetdesetih letih 20. stoletja.

In kaj zdaj? Prva naloga, ki bo najtežja, bo: razbiti oportunizem in izvesti selekcijo med najvišje postavljenimi vojaškimi kadri na podlagi konkretnih rezultatov. (Naj banaliziram: vzemi lopato v roke in izkoplji zaklonilnik po predpisih, ki si jih določil!) Oziroma, glede na položaj, čin oziroma rang, pripravi načrt in ga izvedi v praksi. Potrebni bo več mesecev za vzpostavitev konsenza: Kako naprej. Glavna ovira bo, če bodo pri gradnji sodelovali tisti, ki so sodelovali pri dosedanji desetletje in pol trajajoči »babilonski« gradnji Slovenske vojske. Znanja v Sloveniji je dovolj. Na novem načelniku Generalštaba je, ali ga bo znal zbrati in voditi.

Na politiki, političnih strankah, Državnem zboru, Vladi in predsedniku Republike pa je naloga, da morajo razumeti, zakaj »ima vojsko tudi Vatikan« in kaj pomeni biti član vojaške zveze. In ne pozabiti kaj, zakaj in kako se je zgodilo leta 1991!

Tomaž Zalaznik

Soočenje, spoprijem z realnostjo!

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

Avtor je mnenja, da pri nas ni vzpostavljen imunski sistem (zlasti pravna država in neodvisni mediji), ki bi preprečeval nastanek t. i. globoke države. V okviru te neformalne strukture odločanja pa glavno vlogo igrajo oligarhije in njim podrejene elite, ki so nastale po letu 1945 (str. 125). Šlo naj bi za neko verzijo Dilasovega »novega razreda«.

Po drugi strani pa naletimo na ugotovitev o vztrajnosti starih elit in oligarhij, avtor tu daje primer denacifikacije v Nemčiji, ki je trajala 60 let. Zato pravi, da bodo šele nove generacije, ki bodo vzniknile izven dometa starih oligarhij, zmožne narediti preboj in ukiniti njene monopole (str. 127). Nastati morajo nova zasebna podjetja, univerze, mediji, ki bi vzpostavili temelje za nove elite. Na avtorja lahko naslovimo naslednja vprašanja:

- 1. V kolikšni meri je perpetuiranje vpliva starih elit pogojeno z nesposobnostjo novih akterjev, da bi razumeli pojem avtonomije in demokratičnega odločanja? Avtor to nesposobnost ali nezmožnost omenja, bi pa bilo zanimivo o tem kaj več povedati.*
- 2. V kolikšni meri je Slovenija tu edinstvena oz. ali je situacija v drugih podobnih okoljih vzhodne in srednje Evrope drugačna?*
- 3. Kako na reprodukcijo elit vpliva članstvo v EU?*
- 4. Kot je znano, obstaja v Sloveniji kar precej novih podjetij (zlasti mikro in družinskih podjetij), osnovane so številne zasebne fakultete, inštituti in tudi nove univerze. Kaj to pomeni za nove podjetniške in intelektualne elite? Ali je moč med najmlajšo generacijo zaznati te težnje?*

Frane Adam

Odgovor na komentar

1. V kolikšni meri je perpetuiranje vpliva starih elit pogojeno z nesposobnostjo novih akterjev, da bi razumeli pojem avtonomije in demokratičnega odločanja? Avtor to nesposobnost ali nezmožnost omenja, bi pa bilo zanimivo o tem kaj več povedati.

Elite, ki so nastale v prejšnjem totalitarnem sistemu, *Novi razred* (Milovan Đilas), in ki so obvladovale vse sisteme in podsisteme države, so ostale ob prehodu v novo demokratično družbo nepoškodovane.

Iz spomina nam uhaja:

- da nekdanja totalitarna država Jugoslavija tudi na simbolni ravni ni nikoli sprejela *Deklaracije o človekovih pravicah*, ZN 1948;

- da v novem parlamentu nove države leta 1991 nismo sprejeli lustracije kot pravnega akta, ki bi omogočil zatrtje vpliva nekdanjih funkcionarjev režima;

- da parlamentarni komisiji, ki jo je v začetku devetdesetih vodil, s strani nekdanjega režima politično obsojeni in 7 let zaprti disident Jože Pučnik, ni uspelo doseči obsodbe nekdanjega režima, ki je izvajal zločine nad lastnim ljudstvom;

- da v parlamentu nismo sprejeli *Resolucije o potrebi po mednarodni obsodbi zločinov totalitarnih komunističnih režimov* (2006), ki jo je sprejela parlamentarna skupščina Sveta Evrope;

- da v parlamentu nismo sprejeli resolucije skupščine Evropskega parlamenta (2. 4. 2009) *O evropski zavesti in totalitarizmu*.

Prav zato se danes kot družba še vedno težko srečujemo z zločini nekdanje totalitarne oblasti in njenimi izvajalci. Tu ne mislim samo na revolucionarne medvojne in povojne poboje, ampak tudi na odvzeto in nacionalizirano

premoženje, na povojne izgone in na zapiranje posameznikov v taborišča, na kaznovanje in zapiranje posameznikov, ki bi lahko ogrožali revolucijo oziroma totalitarno državo na podlagi 133. člena ...

Izvajalci totalitarnega zločina so postali »demokrati«, ki uspešno na vseh ravneh in sistemih ter podsistemih obvladujejo tranzicijo. Lasten obračun teh elit z lastno preteklostjo je iluzija. Kdaj pa kdaj se sicer kakšen posameznik spokori za svoje zločine, a to je zgolj osebno dejanje, ki pa ni mogoče v vsej globini in širini slovenske družbe.

Jeseni 2018 je odnos do revolucionarnega zločina še vedno isti, čeprav je od leta 1945 minilo že 73 let, od ustanovitve demokratične Slovenije leta 1991 pa 27 let.

Načini mišljenja, ki so se skozi 45-letno totalitarno tradicijo zasidrali v zavesti posameznikov, se ob prehodu v demokracijo niso spremenili. Danes, po 27 letih tranzicije, vidimo, da je potrebno več časa, da se razbremenimo usidranih oblik mišljenja, ki nas še vedno omejujejo v sprejemanju drugačnosti in svobodi ustvarjanja. Tudi zato so monopoli državnih sistemov in podsistemov za te elite še vedno pomembni vzvodi za ohranjanje njihove politične ter s tem povezane kapitalne moči.

Prehod iz totalitarnega sistema v demokratično družbo v Sloveniji je v premajhni meri slonel na volji po uveljavljanju demokratičnih vrednot, ki so nam bile v totalitarnem sistemu odtujene. Bolj kot te vrednote so bile pomembne materialne dobrine, ki so bile v takratni Jugoslaviji mnogim nedosegljive. Zato je bila v marsikateri glavi demokracija bolj kot ne sredstvo za doseg le-teh. In prav zato so lahko stare elite koncept oblikovanja nove družbe podredile ponovni lastni uveljavitvi preko svojih obstoječih elit, tako na političnem, gospodarskem, znanstvenem, športnem kot tudi kulturnem področju.

Ob tem se ne sme spregledati tudi sposobnosti starih elit, ki so se zelo večje v vseh sistemih in podsistemih in s sodelovanjem v različnih *novih* političnih strankah s svojimi kadri pripravile na prehod iz totalitarnega sistema v navidezno demokracijo.

Vrednote demokracije so ostale zakrite v ozadju interesov moči in oblasti.

Posamezniki, ki so v vrednotah demokracije videli globlje pomene za razvoj družbe, so zato obstali v manjšini, na obrobju, z omejenim vplivom na širšo javnost in razpršeni v svojem političnem delovanju ter brez možnosti, da preko oblastnih struktur vplivajo na procese demokratizacije družbe.

Skozi prizmo 27 let lahko vidimo, da ostajajo pod vplivom starih elit demokratične vrednote še vedno podrejene njihovim interesom, ki se izkazujejo skozi oblastno moč in kapital. To trditev dokazuje še vedno visoka stopnja monopola državnih inštitucij in korupcija s političnim predznakom, ki ima vpliv na delitev državnih in tudi EU sredstev. Javno razkriti primeri korupcije kažejo na njeno razpršenost po vseh sistemih in subsistemih države in so samo vrh ledene gore.

- V zdravstvu jo je pred javnostjo razkrila v vsej večmilijonski škodi parlamentarna komisija, ki je preiskovala dobavitelje žilnih opornic, ki so samo en med 20.000 izdelki, ki jih potrebujejo v javnem zdravstvu.

- Poseben primer politične kriminalitete in korupcije je še vedno v celoti nepojasnjena bančna afera in pranje denarja iranskih nakazil preko NLB-ja. Še danes se ne ve, kdo vse je bil pri tem udeležen, kot tudi ne o provizijah, ki so pripadle udeležencem v teh rabotah.

- Prikrivanje ter pokrivanje grehov sanacije bank ostaja tudi po poročilu parlamentarne komisije kontrolirano nadzorovano v političnih omrežjih starih elit.

- Brez pravega kritičnega nadzora kot zadnja faza privatizacije državnega premoženja poteka delovanje DUBT-ja in SDH-ja preko SDH-ja.

- Izginuli milijoni v TEŠ 6 počasi izginjajo iz spomina in temu primerno se jih tudi išče.

- Politično podrejenost sistemov na svoj način predstavlja tudi zakonodaja, ki se še vedno ni odpovedala temeljnim pravnim aktom revolucije (AVNOJ), ki so nastali že med 2. sv. vojno, v obdobju 1943–45.

Če navedenemu dodamo še bodoče investicije države v nove infrastrukturne projekte, kot so ceste, železnice, energetika in sredstva, ki

jih bomo namenjali dobaviteljem v zdravstvu, potem je razumljiv interes za ohranitev političnega državnega monopola na teh področjih. Po nekaterih ocenah bo v prihodnjih desetih letih višina teh poslov znašala cca. 25 milijard EUR.

Tudi zato je še kako pomembna medijska podpora zanesljivih main stream medijev, ki vidijo plitko v globoko državo.

Gledano z današnje perspektive je omrežjem, ki so nastala v nekdanji totalitarni državi, prehod v nov sistem uspel tako na političnem kot tudi gospodarskem, visokošolskem, športnem in kulturnem področju.

Povprečni državljani Slovenije še vedno ne razume, npr. kaj pomeni opravljanje storitve javne službe in kaj vse so področja javne službe. V njegovi zavesti je usidrano mišljenje, da to storitev lahko izvaja samo državna institucija. Pomen konkurence in s tem onemogočanje monopolov je zoženo na razumevanje, da samo država s pogledom z vrha ve, kaj je dobro za posameznika.

2. V kolikšni meri je Slovenija tu edinstvena oz. ali je situacija v drugih podobnih okoljih vzhodne in srednje Evrope drugačno?

Ko se srečujem s kolegi in znanci iz nekdanjih totalitarnih držav, se po njihovem pripovedovanju pravzaprav povsod pojavljajo podobni vzorci mišljenja in delovanja oblasti. Tudi mehka lustracija na Češkem in Poljskem ni zmogla odpraviti vpliva teh elit, ki so se bile sposobne prilagajati novim časom in hkrati prevzemati pobude. Ukoreninjenost vzorcev je pregloboka, da bi se lahko soočili z drugačnostjo.

Prav zato je *globoka država* kot posledica vpliva starih političnih elit prejšnjih totalitarnih režimov in njihovih omrežij, ki se najbolj izraža skozi prikrito korupcijo, eden od glavnih problemov vzpostavljanja pravne države in demokracije, tako pri nas v Sloveniji – kakor tudi v vseh novih, nekdanjih komunističnih državah združene Evrope. Zadnji medijsko najbolj vidni primeri v samo letošnjem letu so: umor novinarja in njegovega dekleta, ki je raziskoval korupcijo na Slovaškem, in protesti zoper vlado, protesti proti korupciji v Bukarešti, govor nekdanjega agenta Babiša, sedanjega češkega premiera ob obletnici češke vstaje.

Skozi to zgodovinsko optiko moramo gledati tudi na poljsko srečevanje z lastno zgodovino, kot tudi na politiko Orbána na Madžarskem. Rusija z nekdanjim agentom KGB-ja, avtokratskim Putinom, in njegovim ohranjanjem in širjenjem vpliva po nekdanjih državah Sovjetske zveze pa postaja ponovno povezovalni člen držav, v katerih se demokracija poskuša uveljavljati kot način sobivanja.

Ob tem je prisoten še pojav, ki je obstoječ v vseh nekdanjih komunističnih državah in ki kaže na pomanjkanje kritičnih posameznikov, ki prav tako kot pri nas nimajo zaledij, da bi opozarjali na obstoječe deviantne sisteme moči in oblasti. Strah za lastno eksistenco še vedno hromi kritično misel.

3. Kako na reprodukcijo elit vpliva članstvo v EU?

Evropa je nekdanje totalitarne zločinske elite in njim pripadne oportuniste sprejela kot njej koristne uporabne »demokrate«, s katerimi lahko poslujejo, saj so prilagodljivi v svojem ohranjanju interesov. Kot akademiki in poslovneži tako sodelujejo v mednarodnem akademskem okolju ali sklepajo posle z mednarodnimi korporacijami in ob tem brezsravno razpredajo o demokratičnih vrednotah, etiki in morali, ki bodo Evropo nadgrajevale in povezoval. Hkrati pa ti isti, stran od oči Evrope, v domačem okolju s t. i. nacionalnim interesom in evroskepticizmom, branijo svoje lastne monopolne pozicije, pridobitve revolucije.

So člani evropskega parlamenta, funkcionarji raznih evropskih inštitucij, kamor jih delegira država, in preko državnih inštitucij upravljajo s sredstvi, ki jih dobi država od evropskih skladov za razvoj.

Tujim korporacijam in evropski politiki ni v interesu, da bi kakorkoli vplivale na demokratične procese v Sloveniji. Njihov interes je, da se njihove investicije primerno kapitalizirajo in da ostaja Slovenija kolikor toliko stabilna, tudi zaradi svojih tranzitnih poti. Politično gledano je Slovenija premajhna in premalo pomembna, da bi se v EU spuščali v naše politične tranzicijske zgodbe.

4. Kot je znano, obstaja v Sloveniji kar precej novih podjetij (zlasti mikro in družinskih podjetij), osnovane so številne zasebne fakultete, inštituti in tudi nove univerze. Kaj to pomeni za nove podjetniške in intelektualne elite? Ali je moč med najmlajšo generacijo zaznati te težnje?

Vsaka nova vzpostavitev gospodarske družbe ali akademske institucije ima svoj večletni ali celo desetletni začetni razvojni cikel, ki ga na začetku vedno bremeni predvsem pomanjkanje izkušenj in kapitala. Če se te institucije rojevajo v okoljih, ki jih nadzorujejo monopolne strukture starih omrežij, ki obvladujejo bančni sektor in državne institucije, pa je njihov razvoj še toliko bolj otežen.

Zato je pragmatičnost posameznikov, ki poskušajo vzpostavljati zasebni sektor, velikokrat odvisna od njihove sposobnosti, da se znotraj možnosti, ki jih nudi država s svojimi sistemi, primerno oportunistično vedejo in prilagajajo, da se politično ne diskreditirajo in opredeljujejo. Na ta način se jim morda lahko odpro kakšna vrata, za katerimi sedijo primerni vladni uradniki, ki delijo proračunska sredstva ali pripravljajo razpise za ta sredstva. Le majhen del je tistih, ki so s svojim znanjem sposobni uspeti mimo velikih državnih gospodarskih sistemov in državnih institucij, ki omogočajo pogoje za njihov razvoj.

Zato je razumljivo, da se ti zasebni gospodarski subjekti in akademske institucije zelo previdno in pragmatično vključujejo v politične diskusije in javno opredeljujejo do demokratičnih vrednot. Šele s pridobljeno stopnjo avtonomije, ki ne bo več odvisna od oblastnih političnih omrežij, bo njihov vpliv v družbi počasi pridobival tudi na političnem pomenu oblikovanja družbe. To se je jasno pokazalo v teh dnevih, septembra 2018, ko so predstavniki zasebnega gospodarstva s svojo peticijo, če me spomin ne vara, prvič tako odločno nastopili v bran svojih interesov, še vedno pa ne za razvoj demokratičnih vrednot, tudi ne ob volitvah ali ob formiranju nove vlade.

Njihov pomen bo zato postal pomemben šele tisti trenutek, ko bo njihova avtonomija dosegla točko preboja in ko bodo spoznali, da lahko vplivajo na politične odločitve, ne da bi bili zaradi tega ogroženi. Tega se zavedajo tako stare elite kot tudi politične stranke na oblasti. Zato je med njimi vedno obstajala in je še vedno prisotna pragmatična prilagodljivost, ki naj ne bi škodila interesom obeh strani.

Tudi zato se je njihov interes za oblikovanje demokratičnih vrednot vedno pragmatično prenašal na intelektualne kroge, katerim so bile te vrednote pomembnejše od kapitalnih interesov.

Značilna za zasebni sektor naše družbe (gospodarstvo, akademsko področje, zdravstvo) je tudi kultura nosilcev teh zasebnih dejavnosti. Tudi ta podlega naravnemu toku razvoja, ki se v prvi vrsti izraža skozi materialne oblike zadovoljevanja potreb, skozi pozicije javne prepoznavnosti in šele nato se oblikujejo tudi kulturne vrednote, ki presegajo osebno sebičnost.

Poseben problem naše družbe je tudi beg znanja več tisoč mladih srednje- in visokoizobraženih v zadnji letih, po začetku krize 2008, v razvitejša okolja. Izgubljammo svežo kri, ki nosi v sebi potenciale preboja. Ta generacija je več ali manj izgubljena za naš razvoj, bila bi pa izredno pomembna v naših domačih razvojnih perspektivah. Kako zadržati ta negativni trend ta trenutek pa ni prioriteta aktualne politične oblasti, saj ima od tega celo koristi. Z zaposlitvami le-teh v tujini se zmanjšuje stopnja nezaposlenosti v Sloveniji, prav tako pa se zaradi tega še težje formira kritična masa mladih, ki bi opozarjali na našo razvojno zaostalost.

V tem trenutku je nemogoče napovedovati, kdaj se bodo v zadostni meri formirale avtonomne zasebne pobude, ki bodo omogočile preboj in uveljavljanje demokratičnih vrednot, saj so pozicije oblasti in moči še vedno premočne, da bi lahko govorili o svobodni odprti družbi, ki je sposobna sama ugledati lastne ovire, ki jo omejujejo v njenem razvoju.

**PLURALIZEM,
DRUGAČNOST
IN DIALOG**

Aleš Maver

Nujnost vrnitve politične in družbene alternative

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

V sestavku obravnavate dve med seboj povezani vprašanji. Prvo je povezano z razvojem demokracije in modela družbenega razvoja, drugo se nanaša na razloge, ki botrujejo marginalizaciji opozicije/alternative. Vaša osrednja ugotovitev je, da politični prostor – pa tudi gospodarski in celo kulturni – zasedajo, celo monopolizirajo akterji, ki so povezani s staro elito. Kot veste, smo nekateri to imenovali retencijska elita. Pa ne samo v smislu kadrovske reprodukcije, temveč tudi simbolne. Govorite o neokrnjenem monopolu. Se da to dokazati? Še najbolj na področju privatizacije, vendar je privatizacija povsod povzročila anomalije (saj poznamo primer mariborske nadškofije, v kaj se je spustila). Stare elite so tu izjemno vztrajne (tudi v primerih drugih držav oz. tranzicij). Skoraj nemogoče je, da bi prevladala 100-odstotna reprodukcija elit. Menjave so se začele že v 80. letih. Drugo: Ali menite, da je ta (levi) blok monoliten? Ali pa so v njem razpoke, morda celo ostri konflikti?

Omenjate, da na simbolnem nivoju ni bilo nobenega distanciranja od starega sistema (Kako to, da ni nobene reakcije s strani EU?). Nekaj poizkusov je gotovo bilo. Razen tega: Tehnokratska struja levega bloka nikakor ni naklonjena socialističnim simbolom in oživljanju (Titovega) kulta osebnosti. Najbolj svež primer je gospodarski minister Počivavšek, ki v svojem twitu oznani, da je »Tito umrl 4. maja 1980« ter da se od populizma te vrste ne da živeti (zaslužiti). Omenim naj bankirja Voljča (v intervjuju pred 2–3 leti je jasno povedal, da je socializem mimo, da ni več na dnevnem redu). Sam bi dejal, da obstaja nek mimikrijski, implicitni, dvoumni odnos do Jugoslavije in socializma/komunizma (ki ga g. Kučan imenitno obvlada). Vendar se mora tudi on distancirati od bivše države, saj velja v delih te bivše države za razbijalca Juge. Sedaj so edini, ki eksplicitno zagovarjajo socializem, neomarksisti okoli Inštituta za delavske študije. Stari so od 30 do 40 let, večinoma z doktorati FF. Oni se zgodovinsko distancirajo tudi od Jugoslavije, Tita in Kučana (vse to je bilo za njih prevelik kompromis s kapitalizmom).

O deformacijah in neuravnoteženosti demokracije govorimo že 20 let. Vendar pa vi vključujete še en dejavnik, ki bi ga bilo treba bolj tematizirati. Gre za politične premike v Višegrajski skupini. Berem vaše komentarje v časnik. si in ste precej seznanjeni s situacijo na Češkem. Tam so izvedli lustracijo, zdaj pa je zmagala stranka (ANO), ki jo vodi tajkun A. Babiš z dvomljivo osebno biografijo (obtožen je tudi sodelovanja s KGB v starem sistemu). Nadalje, predsednik države je (spet) postal populist Zeman, ki se naslanja na Putina in Kitajsko. Kaj vse to pomeni? Paradoks ne more biti večji: Češka se odmika od EU in to dosti bolj kot Slovenija. Se strinjate?

Frane Adam

Odgovor na komentar

Družbena in politična alternativa po volitvah

Pred približno letom dni sem na podobnem mestu, kot je pričujoči zbornik, potožil, da je bila v zadnjem desetletju družbena in politična alternativa, ki je v slovenski družbi zastopala in zastopa v temelju drugačno vizijo Slovenije kot ves poosamosvojitveni čas prevladujoče sile, ki so vseskozi v bistvu stavile na nadaljevanje monopolov, vzpostavljenih v času socialistične, jugoslovanske Slovenije, odrinjena povsem na rob. Zato je tokrat prav, da si zastavim vprašanje, kaj, če sploh kaj, se je spremenilo z junijskimi parlamentarnimi volitvami.

Vendar se najprej spodobi in je pravično, da se tudi tokrat, podobno kot takrat, najprej ozrem na širši evropski kontekst. Vprašanja, povezana s kondicijo liberalne demokracije na stari celini in predvsem njenega konservativnega krila, so se vmes še zaostрила. Recepti, ki jih na eni strani ponuja madžarski premier Viktor Orbán, na drugi strani pa njegovi liberalni tožniki, so še bolj daleč vsaksebi. Veča se tudi delež »zafustriranih konservativcev« v zahodni Evropi, ki se ozirajo za »lažnimi prijatelji« v podobi populističnih poenostavitev. Priznam, že dolgo trajajoče opletanje z »orbanizmom« in »orbanizacijo« kot priložnostjo ali nevarnostjo za Slovenijo me sicer močno utruja. Ne rečem, da stvar nima določenega smisla, če pod tema pojmomoma razumemo sleherno obliko sodobnega avtoritarnega režima. A če razlikujemo med »orbanizmom« kot sistemom, ki je vendarle nekakšna deviacija od liberalne demokracije brez totalitarnih korenin, in sovjetoidnimi režimi, kot sta »putinizem« in »lukašenkizem«, ki se napajata neposredno iz komunističnega totalitarizma in praktično ne poznata demokratičnega ovinka, se relevantnost razprav o Viktorju Orbánu in njegovih podvigih radikalno zmanjša. Verjamem, da med obema navedenima modeloma težko ločijo v Bruslju, Stockholmu ali celo v Berlinu, toda razloček gotovo dobro poznajo v Pragi, Talinu in navsezadnje tudi v Mariboru.

Če torej obstaja med »orbanizmom« in »putinizmom« vsebinska razlika, je razpravljanje o možnostih prvega, tako kot nečesa pozitivnega kot nečesa negativnega, v Sloveniji podobno, kot da bi se prerekali o tem, ali bi bilo

koristno, da pšenico pri nas zamenja maniok. Vlogo »pšenice« ima lahko pri nas samo betonski sovjetoidni model Vladimirja Putina.

Ne glede na omenjeno se je o koketiranju evropskih konservativcev in tudi številnih kristjanov z avtoritarnimi ali vsaj neliberalnimi modeli, tako orbanističnega kot putinističnega predznaka, potrebno pogovarjati. Tu je seveda uničujoč »argument tridesetih let«. Tedaj je večina katoliške skupnosti v Evropi in tudi na Slovenskem, ko je naredila križ čez liberalno demokracijo, pokazala precej šibko zmožnost presoje. Omenjeno seveda ne velja samo za katoliško desnico, ki se je navduševala nad korporativizmi od konservativnega Salazarjevega do (pravzaprav prvega in najbolj vzorčnega) revolucionarnega Mussolinijevega. Liberalno demokracijo so odpisali tudi na katoliški levici, odzivi na špansko državljansko vojno pa so s svojo mešanico naivnosti in sprenevedanja tam napovedovali enako slabo presojanje revolucionarnih metod domačih komunistov v prihajajoči ujmi.

Res je, liberalna demokracija je obstala in obnovila Evropo, desni in levi totalitarni in avtoritarni eksperimenti pa so skupaj s svojimi katoliškimi in konservativnimi zagovorniki doživeli upravičeno zavrnitev.

Toda danes se je potrebno vprašati, ali ni predvsem med zahodnoevropsko liberalno demokracijo iz obdobja takoj po drugi svetovni vojni in današnje res nobenega razločka. Uspešnost modela zahodnoevropske liberalne demokracije je (bila) tako v veliki meri odvisna od tega, da je imela liberalna komponenta ustrezen konservativni, recimo mu kar krščanskodemokratski korektiv. V zadnjem desetletju je na zahodu omenjeni korektiv vse šibkejši. Zahodnoevropski krščanski demokrati in konservativci niso več zmožni ali voljni ponujati zares lastnih odgovorov na bistvena družbena vprašanja. Raje se nekritično oklepajo krila (socialnih) liberalcev, zaradi česar tem seveda ni potrebno pritisniti na nobeno zavoro in lahko po mili volji uveljavljajo celo zelo korenite zamisli o preobrazbi družbe. Če primerjamo stanje iz leta 2004, ko se je po presenetljivi volilni zmagi korenitega preoblikovanja španske družbe lotil socialistični premier Rodríguez Zapatero, z današnjim, ugotovimo, da je takrat njegov program še deloval nekako skrajno, danes pa bomo pravzaprav v večini zahodnoevropskih demokracij našli konservativca, ki se šteje h konservativnemu main streamu in bi si upal postaviti nekatere temeljne točke tega programa pod vprašaj. Omenim naj le vprašanje odnosa do istospolnih porok, zadržan odnos do

javnega poudarjanja evropske dediščine ali politično korektnost. Podobne pojave v času papeža Frančiška opažamo pri številnih zahodnoevropskih krajevnih cerkvah. Tudi v zahodnoevropsko cerkveno govorico vdira dominacija politične korektnosti, povezana z izogibanjem postavljanja pogledov main streama, ki ga diktira socialni liberalizem, pod vprašaj. V Nemčiji tako vsekakor ni več nemogoče, da se bo sčasoma odprl ali se že odpira prepad med katoliško elito, t. i. »poklicnimi katoličani«, ki jih najbolj pooseblja organ z za Evropejca z vzhoda neposrečenim imenom Centralni komite nemških katoličanov, in navadnimi plačniki cerkvenega davka. Ni treba posebej poudarjati, da si prvi seveda na moč in na vsakem koraku prizadevajo pokazati, kako so na tekočem z vsemi trendi v belem svetu in nimajo nič skupnega z nekdanjim zadrtem, čudaškim (nemškim) katolištvom, recimo s tistim iz Adenauerjevih časov.

Če torej ne krščanskodemokratska politika ne uradna Cerkev na zahodu Evrope nista zmožni (več) ponuditi kompleksnih, a lastnih odgovorov na zapletene izzive sodobnosti, je precej na dlani, da si ljudje iščejo bližnjice v preprostih, vulgarnih odgovorih populistov.

Ker pa smo začeli pri »višegrajcih«, naj omenim še en bistven dolg liberalne demokracije do njih. Po letu 1945 se je med zahodom in vzhodom Evrope pojavila ločnica. V veliki meri je bilo blagostanje na zahodu kupljeno z nesvobodo vzhodnjakov, ki so bili prepuščeni sovjetskemu imperiju. Vendar so zahodnoevropske liberalne demokracije svojo slabo vest zaradi tega praviloma utapljale tako, da so se odlikovale po nerazumevanju položaja v komunistični polovici. Slavno leto 1968 ne le ni bilo izjema, marveč so številni današnji evropski politiki, tudi konservativni, v tistem času, ko so sovjetski tanki pod seboj mleli praško pomlad, paradirali okrog z rdečimi knjižnicami Maove kulturne revolucije.

Seveda danes gotovo kdo izdaja knjige z naslovom »*V čem je imel Mussolini prav?*«. Toda dvomim, da lahko kaj takega izda pri uglednih založbah, kot so Laterza, Suhrkamp ali Herder. Za podobno problematičnega Lenina česa takega ni moč trditi, da ne govorimo o Trockem, ki si je odpustek itak prislužil s cepinom v svoji glavi. Toda kot upoštevanja in posnemanja vreden politični mislec ni Mussolini, ne bi smela biti niti navedena dva. Pa se v zahodnih liberalnih demokracijah zlasti ob obletnicah ruske revolucije trudijo delati, da ni tako.

Vse omenjeno liberalni demokraciji niža ceno in ustvarja, kot že zgoraj rečeno, plodna tla za bližnjice, ki jih za mnoge predstavlja ravno Viktor Orbán. Rešitev seveda ni v njih, temveč v obnovi pristnega konservativnega korektiva, predvsem ob upoštevanju izkušenj srednje in vzhodne Evrope.

Kar zadeva Slovenijo po volitvah, se samo po sebi in v grobih potezah ni spremenilo nič. Zastopniki družbene alternative so še vedno v defenzivi, v katero jih je pahnilo predvsem dogajanje po letu 2012. Kar se je spremenilo, je predvsem dejstvo, da je na parlamentarnih volitvah vsaj delni neuspeh doživela v zadnjem desetletju vselej uspešna strategija zabrisovanja kontinuitete oblasti vladajoče opcije z ustvarjanjem vedno novih instantnih političnih projektov. Lista Marjana Šarca je kot tak projekt sicer osvojila drugo mesto, vendar je s komaj osmino glasov bistveno zaostala za dosežki socialnih demokratov iz leta 2008, Liste Zorana Jankovića iz leta 2011 in Stranke Mira Cerarja iz leta 2014, ki je bila doslej najuspešnejša, saj je »iz nič« dosegla kar 36 od 90 sedežev v Državnem zboru. Prepričljiva relativna zmaga Slovenske demokratske stranke tokrat vsaj deloma torej pomeni prekinitev trenda, čeprav je po drugi strani izjemna fragmentiranost doslej vladajočega bloka vsaj do neke mere prikrila razmerje med zagovorniki nadaljevanja starega in privrženci korenitih sprememb. Omenjeno fragmentiranost lahko razumemo tudi kot odraz pretirane samozavesti vladajočih, saj je vse do zadnjih tednov predvolilne kampanje kazalo, da se bo računica izšla in da bo blok statusa quo že na zunaj zmagal prepričljivo.

Iz njegovega simbolnega poraza izvira seveda nekaj pomembnih posledic. Prva je, da je bilo moč SDS kot osrednjo simbolno točko politične alternative zaobiti samo z vključitvijo vseh strank, ki se trenutno drenjajo na položajih doslej vladajoče opcije. To pomeni, da bo v nekem smislu naslednji parlamentarni mandat transparentnejši kot vsi po letu 2008, saj bo popolnoma jasno, da vlada postkomunistični blok, ki je vladal že doslej. Naslednjič bo torej strategija »stare vsebine v novem paketu« še toliko manj lahko pot k uspehu. Druga posledica trenutno je, da se je v javni diskurz, tudi ali celo v prvi vrsti dominantnih medijev, vrnil pojem sredine, ki je bil nekaj časa precej v ozadju. Nenadoma pa se je zazdelo potrebno poudarjati razločevanje med »levo« in »sredinsko« komponento doslej vladajoče opcije, pri čemer je težišče trenutno na sredini. Nekaj težav izvira kajpak iz dejstva, da je sočasno potrebno poudarjati uspeh bloka kot celote, saj bo lahko le-ta kot celota (pa še ta ne brez skrajno na levo pomaknjene

Levice) oblikoval parlamentarno večino. Le domnevno jasno izražena volja volivcev, da mu še naprej zaupajo večino kot celoti, pa lahko morda vsaj za silo opraviči sicer dokaj neprepričljivo utemeljeno izključitev relativno najmočnejše stranke celo iz pogajanj kot takih.

Toda z iznajdbo »sredinskosti« so se pojavile nove težave za vladajočo opcijo. Po oblikovanju vlade je od te sredinskosti namreč ostalo bore malo. Namesto tega se je potrdila ena osrednjih podmen mojega prejšnjega teksta, češ da deluje postkomunistični blok v precejšnji meri kot monolit, v katerem nimajo posamezne stranke kot v nekakšni novodobni SZDL nobene lastne teže in so se pripravljene blokovski disciplini podrejeni vse do samouničenja, kot se je zgodilo, denimo, z LDS, Zaresom in Jankovićevo stranko. Njihovo osnovno poslanstvo je pri tem skrbno varovanje »oblasti« nad kanonizirano podobo polpreteklosti, ki bi utegnili sicer biti za nosilce vladajoče opcije neprijetna, in morda še bolj nad nakopičenimi gospodarskimi monopoli, zaviti v vato varovanja t. i. »nacionalnega interesa«. Da gre pri t. i. »sredinskem trojčku« res za nekaj sredinskega, je hudo postavila pod vprašaj že postrojitev za neprepričljivim drugouvrščenim novincem s parlamentarnih volitev, ki ne govori v prid velike stopnje avtonomnosti posameznih strank. Raje bi rekli, da se je povsem potrdila podmena o odločilnem vplivu voditeljev »bloka«.

Določeno težavo za vladajočo opcijo predstavlja tudi uspeh Levice, ki je poleg SDS verjetno dosegla največji preboj. Pri njej bo zanimivo videti, v kolikšni meri bo uspela integracija v vladajoči main stream. Drznil bi si namreč reči, da je večina dosedanjih strankinih volivk in volivcev vendarle predstavljala razmeroma redke ptice na levi. Po eni strani je bil seveda nespregledljiv njihov marksistični dogmatizem in skrajna stališča v zunanji in gospodarski politiki, vse to cepljeno še z značilnim kulturnomarksističnim odnosom do družbenih vprašanj. Toda po drugi strani se je dalo med njimi, tudi med strankinimi poslanci, zaznati določeno mero pristnega idealizma, ki jih je seveda postavljala v morda nehoteno nasprotje z oblasti vajenimi deli t. i. leve sredine. Na junijskih volitvah pa je stranko okrepilo ogromno novih volivcev, ki prihajajo prav iz vrst privilegirane politične, intelektualne in uradniške elite. Po svoje gre med njimi glede na oblastni monopol levice v zadnjih desetletjih samoumevno za najkonservativnejši del slovenske družbe, ki ga najbolj zanima podaljševanje statusa quo. Omenjeno osnovno težnjo samo

skromno prikriva fasada, na kateri z jedrom Levice delijo poglede na polpreteklost in (v svojem primeru) salonski marksizem, ki je v zadnjih letih pospešeno zamenjeval prej, zlasti v devetdesetih, modni socialni liberalizem, ki se mu je glavnina levo usmerjene elite v Sloveniji odrekla zlasti zaradi njegove nekompatibilnosti z apologijo komunističnega režima, kakor je nakazala prelomna knjiga Tomaža Mastnaka, v kateri sta bila v isto vrsto postavljena liberalizem in fašizem. Na ta način je Levica sedaj v podobnem položaju kot njena nemška soimenjakinja, saj njeno volilno telo sestavljajo na eni strani pretežno mladi idealisti, na drugi strani pripadniki privilegiranega družbenega establišmenta brez vsakih resničnih idealov. Zanimivo bo videti, ali bo to bivanje pod isto streho končno le privedlo do razkola med obema skupinama, ki imata razen papirnate ideologije pravzaprav izjemno malo skupnega, in kdo bo v tem konfliktu potegnil daljši konec. Bo Levica ob koncu pristala v brezobličnem bloku ali jo bo protisistemska kritika privedla do resničnega nasprotja z dolgodesetletno vladavino nominalne levice?

Končno pa še nekaj besed ob dilemi, izpostavljeni v prejšnjem prispevku, ki izvira iz trenutnih evropskih protislovij. Kot sem tam nakazal, se nosilci politične in družbene alternative pri nas znajdejo pri tem v precepu med liberalnodemokratskim modelom, ki je v Zahodni Evropi v krizi, in med njegovim srednjeevropskim tekmečem s populističnimi in avtoritarnimi prvinami, ki pa bolje odgovarja na zapletena vprašanja o ohranjanju evropske identitete. Če sodimo po letošnjih volilnih izidih, je volilno telo Slovenske demokratske stranke tudi v primerjavi s tistim iz leta 2004 zdaj precej bližje drugi alternativni. Od dveh pglavitnih skupin prebivalstva, o katerih sem v prejšnjem prispevku zapisal, da bi ju morala nagovoriti, ji je nekaj preboja uspelo doseči predvsem med volivkami in volivci z vzhoda Slovenije, ki sodijo med poraženke in poražence tranzicije. Zanimivo je, da ji je v ptujski in novomeški volilni enoti v relativnih številkah uspelo praktično ponoviti dosežek izpred štirinajstih let. Res je sicer, da gre njen nadpovprečen rezultat tam predvsem na rovaš slabšega izpleta SLS in tudi NSI. Po drugi strani ni znakov o pomembnejšem prodoru med mlade, relativno velik pa je v primerjavi z letom 2004 padec v urbanih okoljih, zlasti v Ljubljani in okolici, pa tudi v Mariboru. Kajpak gre deloma za rezultat dolgega odtujevanja v prvi vrsti ljubljanskega elektorata od SDS, ki se je začelo verjetno že z

izvolitvijo Zorana Jankovića za ljubljanskega župana leta 2006. Zaradi obeh navedenih trendov lahko zapišem, da se »ljudska« komponenta v volilnem telesu demokratov izrazito krepi na račun »liberalne« (nekoliko priostreno lahko rečemo tudi »trumpovska« na račun »merklovske«), kar je kratkoročno morda celo pot do spremembe oblasti, dolgoročno pa ni brez resnih pasti. S tem v zvezi je zanimiva še primerjava s prvim krogom predsedniških volitev leta 2017, kjer se je kandidatka SDS Romana Tomc najbolj približala dosežkom stranke na parlamentarnih volitvah ravno v Ljubljani. Tam so zanjo ponekod volile tri četrtine poznejših strankinih volivcev, ponekod na vzhodu pa krepko manj kot polovica. Sploh se zdi, da bo nasprotje v volilnih izbirah med vzhodom in zahodom ter osrednjim delom države pomembno še v prihodnje, kot je bilo izrazito že leta 2008 in 2011. Na kratko povedano je struktura volivcev SDS trenutno precej bolj »trumpovska« kot »bushevska«. Narašča njen delež med manj premožnimi volivci, medtem ko se ji premožnejši in urbani sloji volivcev vse bolj odmikajo. Sicer ni nemogoče, da bi se trend pridobivanja podpore med deprivilegiranimi skupinami prebivalstva še krepil in se z vzhoda razširil še na druge dele države, pri čemer bi figura voditelja SDS Janeza Janše kot najprepoznavnejšega obraza »protisistemskega odpora« lahko še igrala pomembno vlogo. Toda po drugi strani bo pretirano naslanjanje na te skupine volivcev oteževalo liberalne reforme, nezdržljive z njihovimi etatističnimi predstavami, ki pa lahko edine res spremenijo strahotno družbeno neravnovesje v Sloveniji.

Opozoriti je končno treba še na nekaj. Volilni izid je med številnimi, tudi politično manj ostro opredeljenimi volivci, vseeno sprožil pričakovanje sprememb. Tudi apriorna izločitev relativnega zmagovalca iz vladnih kombinacij je še ravno »šla skozi«, najbrž pa med navadnimi ljudmi ni povsod naletela na razumevanje. Zelo jasno se je pri nekaterih izrisalo nadalje spoznanje, da sprememb od recikliranega kabineta ne kaže pričakovati. Odziv nekaterih gospodarstvenikov na oblikovanje koalicijske pogodbe lahko sicer označimo kot *too little, too late*, toda s tem se je vendarle vzpostavilo potencialno jedro zagovornikov predružačenja razmer v Sloveniji, ki presega običajne blokovske delitve. Verjetno bi se morala desnosredinska opozicija v prihodnjih letih usmeriti predvsem nanj. S tega vidika je škoda, da Janša ni vsaj formalno odigral aduta, ki ga je imel med sestavljanjem vlade na voljo, in predlagal drugega

mandatarskega kandidata ali kandidatke. Skoraj gotovo to ne bi spremenilo razpleta drame z oblikovanjem vlade, saj bi še vedno triumfirala železna blokovska disciplina, toda povečala bi se verodostojnost SDS in Janše osebno. Kar bi bilo dobro izhodišče za naprej.

Frane Adam

Komunikacijska blokada in kultura intelektualne diskusije

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

Pravzaprav ob tvojem prispevku v zborniku izkoriščam priložnost, da te povprašam v zvezi z nečim, kar sva že pred časom registrirala kot precejšen problem, ko govorimo o aplikacijah raziskovalnih rezultatov na področju družboslovja in humanistike. Vprašanje je, koliko dejanskega vpliva in sploh recepcije so te raziskave deležne v različnih sferah družbenega odločanja (vlada, predsedstvo republike, vladne službe, strankarski strokovni sveti, državne komisije, državne inštitucije, ki skrbijo za načrtovanje družbenega razvoja, mediji, seznam bi bilo seveda potrebno načelno dopolniti, kar ni preprosta naloga ...). Posebno mesto zavzemajo študije, ki so povezane z mednarodnim prostorom in so v strateškem interesu države. Nič manj seveda tiste, ki zadevajo znotrajslovenske vidike. Večina teh raziskav je neposredno ali posredno financiranih z državnimi sredstvi in bi bil interes pristojnih organov zanje že iz tega razloga samoumeven. Pa nikakor ni. Prej narobe.

Moja domneva je, da te raziskave iz »neznanih razlogov« obtičijo v predalu. Mislim, da ima to negativne posledice v več smereh – ne le da ne prihaja do pravih, se pravi za državljane pomembnih odločitev, predvsem ko gre za strateške razvojne projekte. Menim, da to omogoča »dirigiranje« in »delegiranje« pod taktirko političnih moči in oblasti. Indikativno je prevzemanje in zasedanje mest, ki imajo moč upravljanja in ki pogosto oziroma večinoma sploh ni so vezana na kompetence, marveč na povezave z nosilci moči. To opredeljuje tudi funkcioniranje dotičnih raziskovalnih in izobraževalnih inštitucij, njihovo avtonomijo in vpetost v družbeno diskusijo v najširšem smislu. Menim, da je tudi mahinacija glede zasebnega in javnega v omenjenih sektorjih, da ne omenjam nadvse nenavadne opredelitve »nevladnih organizacij«, na liniji distribucije (para)politične moči. Pokazalo se je oblastno omejevanje vsakršnih avtonomnih kulturnih, izobraževalnih in medijskih pobud, najprikladnejše za to pa so različne agencije, ki bi morale služiti javnemu oziroma državljanskemu interesu, ga pa prej ko ne ignorirajo.

Dean Komel

Odgovor na komentar

Komunikacijska blokada in kultura intelektualne diskusije – recepcija in vpliv raziskav v humanistiki in družboslovju

Glavno vprašanje, ki je implicirano v zgornjem komentarju, se nanaša na uporabnost spoznanj, ki se generirajo preko raziskovanja v družboslovju in humanistiki. Za to, da ostaja aplikabilnost teh spoznanj majhna ter da na splošno pojema vpliv obeh ved v širši javni zavesti, je odgovornih več dejavnikov. Po mojem mnenju je treba preveriti (hipo)tezo, da so humanistične in družboslovne discipline slabo pripravljene na soočenje z izzivi družbenega, političnega in ekonomskega okolja. So enostavno preveč razdrobljene, ne sodelujejo med seboj, zato so njihovi predlogi parcialni, večkrat tudi ideološko pristranski. Manjka timsko delo. Zato bom rekel naslednje: odgovor, zakaj so te vede premalo odzivne in premalo »uporabne«, je treba iskati prvenstveno v njih samih. Predlagam torej, da se lotimo te vaje iz samorefleksije. Bom pa v glavnem navajal primere iz sociologije, družboslovne discipline, ki jo najbolj poznam.

Prva stopnja uporabnosti: da te berejo in citirajo

Kot vemo, se vplivnost in odmevnost znanstvenega dela meri – predvsem, ne pa izključno – s številom citatov na posamezno objavo ali s skupnim številom citatov v citatni bazi, kot je Web of Science ali Scopus. To lahko za vsakega raziskovalca, raziskovalno skupino ali institucijo spremljamo v domači bazi Sicris, ki povzema iz prvih dveh omenjenih mednarodnih baz. Ti podatki so dostopni na zelo enostaven način, vprašanje pa je, kako se jih obravnava in upošteva v analizi znanstvene uspešnosti (o tem pišem v zadnji publikaciji *Raziskovalna politika in dileme evalvacije v znanosti*, IRSA, 2015). Citatov ne smemo absolutizirati, toda jih tudi ne moremo relativizirati. V vseh znanstvenih vedah (zlasti v naravoslovju) so priznani kot odločilni kazalnik znanstvene uspešnosti. V družboslovju je treba te

revialne citate nadgraditi z upoštevanjem citatov, ki izhajajo iz monografij. V tej zvezi naj povem, da je inštitut, kjer delujem (IRSA), na svoji spletni strani že pred leti uvedel citatno bazo na podlagi spremljanja citiranosti mojih del v mednarodnih monografijah. Večkrat sem to omenjal, toda nihče od pristojnih institucij (ARRS ali akademske institucije) se za to ne zanima. Ta nizkocenovna baza pa deluje in bo še naprej.

Če objaviš v slovenščini ali v domači reviji (čeprav je indeksirana), moraš računati, da članka nobeden ne bo citiral. Morda ga tudi prebral ne bo nobeden ali le nekaj ljudi. Če podoben članek oz. članek s podobno vsebino objaviš v mednarodni reviji, je velika verjetnost, da bo vsaj nekaj citatov. Za veliko tematik (ne pa za vse) smo preprosto premajhni in premalo tematsko diverzificirani oziroma ne dosežemo »kritične mase« na mnogih področjih. Internacionalizacija družboslovja je zato nujna. Prav tako moramo upoštevati mednarodno priznane kriterije in kazalnike znanstvene uspešnosti. Seveda – *cum grano salis*. Poznati je treba te bibliometrične kazalnike, vključno z njihovimi pomanjkljivostmi ter omejitvami. In ravno tega manjka: ali si fanatično prepričan, da WoS ali Scopus baza vse izmeri objektivno, ali pa fanatično zavračaš vse možnosti, da bi se uporabljala ta merila znanstvene uspešnosti. Ta nihanja in prehajanje iz ekstrema v ekstrem so pri nas tudi na drugih področjih, deluje pa tak način obnašanja destruktivno ...

Prenos in aplikabilnost socioloških spoznanj

O vplivu socioloških raziskav na politične odločitve ali poslovne odločitve v podjetjih je težko oziroma čedalje težje govoriti. Vemo, da je sociologija v zadnjih petnajstih letih na robu družbenega in medijskega zanimanja. Seveda izjeme obstajajo. Lahko rečemo, da je zelo malo priložnosti, da bi kot sociolog vplival, neposredno sploh ne, morda posredno, vendar koga pa zanimajo kritične observacije in predlogi, ki ne upoštevajo časovnega in interesnega okvira, v katerem razmišlja politika ali poslovne elite. Ena izmed takih priložnosti je bila moje (pa tudi drugih kolegov in kolegic) sodelovanje v okviru oblikovanja projekta/dokumenta *Strategija Republike Slovenije (SRS) v letih 2003–2005*, vendar sta ta študija in politični dokument zelo kmalu izgubila relevantnost in aktualnost.

Tudi ekonomska veda je v fazi dezintegracije ter izgube pomena in vloge, ki jo je imela v prejšnjih desetletjih. Družboslovje se mora na novo definirati in artikulirati svoje spoznavne možnosti/omejitve. Sam menim, da je vztrajanje pri »čisti« sociologiji neproduktivno; sociologi bi morali aktivno sodelovati v interdisciplinarnih projektih in diskusijah. Celo več, morali bi inicirati take projekte in diskusije.

Tudi v medijskem prostoru je sociologija šibko prisotna. Večji uspeh imajo tisti družboslovci oz. akademiki, ki se prelevijo v politike ali strankarske funkcionarje ali so angažirani kot kolumnisti ali komentatorji. Vendar pa je vprašanje, ali jih vodijo politični/nazorsko-ideološki ali strokovni interesi. Politizacija družboslovja je dosegla izjemen obseg. To bi nas moralo skrbeti. Problem slovenske družbe je v enostranski medijski usmeritvi. Brez dvoma obstajajo elementi internega pluralizma, toda eksterni pluralizem je šibek. Zanimivo je, da dobijo največ prostora družboslovci, ki zastopajo dokaj radikalne in ortodoksno zaostrene pozicije. Za tiste, ki bi radi razpravljali s stališča argumentov za in proti, ki zastopajo neke vrste heterodoksne pozicije, pa ni posebnega zanimanja.

Problem uporabnosti je viden tudi v EU

V zvezi z mednarodnimi odzivi bi morda tu omenil svojo monografijo (knjižico), ki je izšla pri mednarodni založbi Springer na podlagi večletnih raziskav. V njej se ukvarjam s kritiko merjenja inovacijske uspešnosti v EU, kot to prakticira študija *Innovation Union Scoreboard* oz. sedaj *European Innovation Scoreboard*.¹ Poudaril bi, da je ta študija (ki izide vsako leto) glavno izhodišče za ukrepe in priporočila Evropske komisije na področju raziskovalno-razvojne in inovacijske dejavnosti. Je »policy« relevantna študija, ki vpliva na odločitve političnih in strokovnih gremijev EU. V omenjeni knjižici so podani predlogi, kako preoblikovati indikatorje in kako bolj upoštevati kontekstualne dejavnike, ki v vsaki državi na poseben način vplivajo

¹ Gre za že omenjeno knjižico: Adam, F. (2014), *Measuring National Innovation Performance*. Springer, Heidelberg.

na inovativnost. Moja raziskava oz. ekspertiza, strnjena v tej knjižici, bi zahtevala spremembe v statističnem zajemanju podatkov ter bolj postpozitivistični pristop k oblikovanju indikatorjev.

Vendar je odziv (do zdaj) majhen, se pa povečuje, če ta odziv (uporabnost) merim s številom citatov. Kot rečeno, najprej mora ustrezno število ljudi prebrati neko študijo, šele potem je moč računati, da se sprožijo postopki, ki bi to študijo upoštevali kot podlago za izboljšave in spremembe. Je pa treba računati s tem, da je proces recepcije/diseminacije novih idej in kognitivnih strategij lahko precej dolgotrajen – kljub vsem informacijskim tehnologijam in kljub temu, da se nam čas hitro vrti. Sicer o tem, kako tudi EU podoptimalno izkorišča družboslovno znanje, govorim v publikaciji *Raziskovalna politika in dileme evalvacije v znanosti* (IRSA, 2015).

Birokratizacija znanosti

Živimo v času silovite birokratizacije (tega si niti Max Weber ni predstavljal); vsebina nikogar več ne zanima, razen redkih recenzentov. Naročnike (naj bo to Komisija EU ali Javna agencija za raziskovalno dejavnost – ARRS) zanimajo časovnice, kvantitativni rezultati in točke ter drugi formalistični postopki, ne pa, kaj novega je bilo odkritega, kaj je relevantno in kaj ni, v povezavi z razvojem družbe ali reševanjem akutnih družbenih anomalij in patologij. Drugi problem pa je komercializacija, potrženje, ki večkrat zahteva kratkoročne rešitve, ne pa integralnega, dolgoročnega pristopa. To velja za celotno znanstveno dejavnost.

Razvidno je v tem, da nimamo pravih meril, da ne znamo ločiti med teoretsko in empirično utemeljenimi študijami ter površnimi paberkovanji. Tu se je uresničila napoved teoretikov postmodernizma izpred tridesetih let o fragmentaciji, skrajnem individualizmu ter patološkem narcisizmu in relativiziranju vseh kriterijev (anything goes). Enostavno ni prave podlage in volje za diskusijo in polemiko v okviru pluralistične atmosfere.

Ideologizacija ali napačno razumljena »politična korektnost«

Na stičišču znanosti in institucij imamo opravka z ideologizacijo, ki temelji na prehitrem vnašanju vrednotenja in zavzemanju za poenostavljene in enostranske rešitve družbenih problemov. To se dogaja povsod, toda pri nas sta ideologizacija in politizacija znanosti dobili razsežnosti, ki so že moteče in ustvarjajo kup anomalij. Ali ni paradoksalno, da se v toliko opevani družbi znanja opredeljujemo na podlagi emocij in zelo pomanjkljivih informacij?

Kot bi rekel Max Weber, v ospredju je etika prepričanja in ne etika odgovornosti. To se vidi v razpravah o ključnih problemih sodobne družbe. Iz kar precej teh razprav izhaja, da je za vse kriv kapitalizem ali neoliberalizem. Kaj je konsekvence? Ko bo konec kapitalizma, bo konec vseh težav? Smo res tako naivni, da nam nič ne pomagajo niti zgodovinske lekcije niti sociološko znanje o kompleksnosti družbenih sistemov? Ali pa, recimo, glede aktualne begunske oziroma migrantske krize. Ali si za begunce ali pa proti.

Ta politična delitev, ki popolnoma obvladuje tudi družboslovni diskurz, pušča ob strani zapletena vprašanja integracije oziroma integracijske sposobnosti posameznih držav v EU. Ali pa na to odgovarja brez empirične oz. znanstvene podlage. Kot da ni v EU na tisoče družboslovcev, ki se ukvarjajo s temi tematikami in imajo empirične podatke o izkušnjah v zvezi z demografskimi trendi, integracijo imigrantov ali etničnih manjšin, vlogo socialne države ali karitativnih (civilnodružbenih) podpornih organizacij ali vključenostjo na trg dela. Kolegi iz Nemčije so mi pripovedovali, da je bilo pri njih v letu 2016 oz. v času velikega begunskega vala enostavno predpostavljeno, da se tega ne problematizira, veljala je neke vrste politična korektnost (ta velja še vedno).

Kompleksnosti modernega sveta le ne moremo tako poenostaviti in iskati poenostavljenih rešitev na bazi pravičniške retorike in neke vrste »advokature«, v katero se spreminja del družboslovja (o tem je že pred

časom pisal Peter Berger).²

Pozitivizem

Po drugi strani znotraj sociologije in družboslovja še vedno perzistira pozitivistični pristop, ki ne upošteva kontekstualnih dejavnikov in ki ni sposoben dojeti zapletenega odnosa med empirijo in interpretacijo. Pa ne gre za enostavno kritiko ali celo zavračanje statističnih podatkov ali izsledkov kvantitativnih raziskav. Sploh ne! Le postaviti jih moramo v širši okvir preverjanja kakovosti vhodnih podatkov oz. zajemanja podatkov, upoštevanja tudi kvalitativnih izsledkov (triangulacija) ter vztrajanja pri uporabi in primerjavi različnih (vsebinsko kompatibilnih) virov podatkov (metaanaliza).

Namesto sklepa

V sociologiji in družboslovju se je akumuliralo veliko znanja in empiričnega gradiva. Na žalost pa ta fond vednosti ostaja vse prevečkrat neizkoriščen in razdrobljen potencial, ki ga ne znamo aktualizirati, integrirati in predstaviti v kontekstu družbenih problemov in izzivov, ki nas čakajo v bližnji prihodnosti. Imamo pripravljene metode, kot je triangulacija, metaanaliza ali rudarjenje s podatki, imamo izkušnje z interdisciplinarnim delom. Preseči bi bilo treba ozko specializiranost, ideološko oz. doktrinarno ortodoksijo in površni pozitivizem. Potrebno je spodbujati avtonomni prostor diskusije in refleksije na nacionalni in

2 O krizi sociologije sem pisal že pred leti, in sicer skupaj z M. Tomšičem, v drugi izdaji zbornika *Kompendij socioloških teorij* (Skripta-ŠOU, 2004). Tu je citiran tudi P. Berger in še drugi avtorji, ki so izpostavljali negativne težnje v sociologiji (Horowitz), pa tudi taki, ki so stanje in trende opisovali bolj optimistično (kot A. Giddens). Omenjeni zbornik je plod sodelovanja mnogih kolegov/kolegic, pa tudi prevajalcev. Po mojem mnenju je še zdaj aktualen kot premišljeno didaktično orodje za vstop v zgodovino oz. razvoj sociološke misli. Kljub temu se malo uporablja. Koga pa danes zanima teorija in filozofija družboslovja in znanosti?

evropski oz. mednarodni ravni. Toda raziskovalna politika teh tendenc in nastavkov ne podpira niti na nacionalni ravni niti na ravni EU. Tu bi moralo priti do preboja. Zelo pomemben element je timsko delo. Tu se moramo učiti od naravoslovja. Vidimo, kakšno dinamiko odkritij lahko opazujemo v mnogih naravoslovnih disciplinah, pa drugi strani pa prihaja do prenosa v prakso. Družboslovje in humanistika sta čedalje bolj v ozadju, tako kar zadeva zanimanje javnosti kot tudi v pogledu financiranja. Tu moramo vedeti, da obe vedi potrebujeta svobodno diskusijo in intenzivno komunikacijo. Kompleksnosti sistema (tako na globalni ravni kot na ravni majhnih življenjskih svetov) ne moramo biti kos z individualističnim, monološkim in monodisciplinarnim pristopom. Težiti je treba k timskemu delu, izmenjavi mnenj, interdisciplinarnosti. V javnem diskurzu se šele oblikujejo predpostavke za preverjanje (ali falsifikacijo, kot pravi Popper) hipotez, za oblikovanje teoretično utemeljenih in obenem praktičnih in uporabnih predlogov za družbene reforme in korekcije sistemskih disfunkcionalnosti.

Igor Kovač

Slovenski realizem

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

Avtor na kratko analizira pomen različnih teoretskih pristopov pri proučevanju mednarodnih odnosov. Izpostavlja institucionalizem, idealizem, konstruktivizem in realizem. Po njegovem mnenju slednji (ki ima sicer več podvrsti) še najustrezneje tematizira vlogo nacionalnih držav v okviru mednarodnih razmerij in zunanjepolitičnih strategij. Izhaja iz podmene, da je mednarodno sodelovanje anarhično in negotovo, zato se države ne morejo zanašati na dolgoročne koristi, ki jih dosegajo v mednarodnem sodelovanju. V tej luči se odpirajo naslednja vprašanja:

- 1. Ali realizem utemeljuje potrebo po definiranju nacionalnega interesa?*
- 2. Kaj teza o nezanesljivosti mednarodnih odnosov pomeni za članstvo v EU?*
- 3. Narejena je primerjava med Slovenijo in Francijo, češ da pri obeh niso možne reforme. Toda obe državi sta precej neprimerljivi; po velikosti, po zgodovini, po vlogi v mednarodni skupnosti ...*
- 4. Ali ni Slovenija primerljiva z drugimi majhnimi državami tudi glede zunanje politike in priporočil, ki jih na koncu teksta ponuja avtor?*

Frane Adam

Odgovor na komentar

Slovenski realizem 2

V svojem odgovoru želim najprej dodatno pojasniti svoj esej – razložiti vzročne mehanizme. S tem bom dodatno osvetlil svoje predloge za reformo slovenske zunanje politike in postavil temelje svojih odgovorov na zgornja vprašanja, katerim bo posvečen drugi del eseja.

Vzročni mehanizmi

Razgrniti želim vzročno sklepanje, ki me je iz izhodišč realizma vodilo v priporočila. Če povzamem, v grobem ločimo med klasičnim, strukturnim, in neoklasičnim realizmom, ki imajo štiri skupne karakteristike: anarhični mednarodni sistem, negotovost glede motivov drugih, nasprotovanje idealnemu tipu in prepletanje materije z idealiteto. Moji predlogi za reformiranje slovenske zunanje politike so:

1. vzpostavitev več manjših ambasad,
2. povečana vloga analitskih kapacitet,
3. prepuščanje ocenjevanja gospodarske diplomacije podjetnikom.

Čeprav so vsa štiri počela mojih treh predlogov neodvisna drugo od drugega, se njihove kavzalne poti prepletajo. V nadaljevanju bom na kratko predstavil kavzalno logiko, ki me je pripeljala od vsakega izhodišča posebej do posameznega predloga.

Ad 1. Anarhični mednarodni sistem pomeni, da višje instance, kot je država, ni. Torej EU, OZN ali mednarodno pravo ne predstavljajo analognih vzvodov policiji, gasilec ali pravnemu sistemu znotraj držav, na katere se ljudje obrnemo v težavah. Mednarodni odnosi se uravnavajo

na podlagi moči. Ker je Slovenija po moči majhna država tudi v evropskem kontekstu, smo izjemno izpostavljeni takšni naravi mednarodnega sistema. Zato je toliko bolj pomembna anticipacija dogodkov, saj jih sami ne (z)moremo kreirati. Prav tako ne moremo vplivati na strukturo mednarodne skupnosti, na njene izzive lahko zgolj bolj ali manj uspešno odgovarjamo. Za anticipacijo je potrebna dobra obveščenost in analiza, česar brez povečane angažiranosti, prisotnosti in aktivnosti v mednarodnem prostoru ni. Torej potrebujemo več ambasad. Ker pa ima Slovenija omejene resurse, morajo biti ambasade majhne, da zagotovimo pogoje za uveljavitev takšnega predloga. Za Slovenijo je bolj pomembno imeti več ambasad z manj diplomati kot pa manj večjih ambasad.

Negotovost v mednarodni skupnosti pomeni, da se na motive in dejanja drugih nikoli ne moremo zanesti. Tudi znotraj zavezništva mora biti Slovenija vedno znova previdna in mora preprečevati t. i. zapustitev (*abandonment*), ko večje države v zavezništvu ne priskočijo na pomoč manjši državi zaradi svojih interesov. Slovenija mora razumeti in sprejeti to zakonitost mednarodnih odnosov, ki jo je tako slikovito opisal Palmerston: Velika Britanija nima prijateljev, ima samo interese. Da Slovenija uveljavi svoje interese, predstavi svoje motive, razloži dejanja in tako prepreči potencialne zapustitve zaveznikov ter si zagotovi preventivna opozorila o slednjih, je potrebna večja diplomatska prisotnost – večje število ambasad. Slednjih nimamo niti v vseh EU in NATO državah članicah. Le-to pa lahko brez večjih birokratskih zapletov doma zagotovimo z uravnavanjem njihovih velikosti.

»Kako bi moralo biti« je za realiste manj pomembno vprašanje. Idealnega tipa nikoli ne moremo doseči, zato je bolj pomembno reševanje težav. Izmed glavnih treh problemov slovenske zunanje politike – nekonsistentnost, nekredibilnost in omejena prodornost – je v razumnem in doglednem času možno rešiti zgolj slednjega. Prvi dve težavi sta seveda problematični, težje rešljivi zavoljo slovenske antireformne mentalitete. Zato je boljše začeti z majhnimi koraki tam, kjer slovenski birokratski sistem ne bo preveč razburjen: prestrukturiranje ambasad, ki naj jih bo več z manj diplomati – z enako količino denarja naj bodo prisotni v več državah.

Prepletanje materije z idealiteto pomeni, da se realizem zaveda strateške dimenzije vojaških, ekonomskih in tudi kulturnih odnosov. Današnja strateška interakcija poteka v vseh domenah. To pomeni, da lahko na

vitalne nacionalne interese nasprotnikov in na vire njihove moči vplivamo ne samo z zasedbo teritorija in z vojno, temveč tudi z uporabo ekonomskih, političnih, kibernetских in pravnih sredstev. Zato je potrebno povečati angažma slovenske zunanje politike. S povečanjem števila ambasad se bo namreč povečalo tudi število vojaških, ekonomskih in kulturnih atašejev.

Ad 2. Anarhičnost mednarodnega sistema zahteva anticipacijo, angažiranost in dobro analizo dogodkov. Drugi predlagani ukrep je zato povečana vloga analitičnih in obveščevalnih služb na vseh ministrstvih, ne samo na Mladiki. Brez dobrih in aktualnih informacij ter konstantnega premisleka o dogodkih v mednarodni skupnosti ne moremo zagotoviti uspešne implementacije slovenske zunanje politike, kaj šele dosegov naših interesov. V tej luči predlagam obvezna dnevna poročila analitskih in obveščevalnih sektorjev. Z malo proceduralno-birokratskega napora bi takšen ukrep prisilil v interakcijo politični, analitični in obveščevalni podsistem. S tem bi dosegli, da analitične in obveščevalne sektorje ministri in drugi visoki uradniki sami izkoristijo v njihovem največjem možnem potencialu s postavljanjem relevantnih vprašanj in z zadajanjem konkretnih nalog.

Ker se Slovenija ne more zanesti na nikogar, tudi ne na mednarodno pravo, kot smo se do sedaj, moramo to negotovost nadomestiti z odkrivanjem motivov trenutnih partnerjev in nasprotnikov. Za tovrstno dejavnost pa je potrebno vedeti, kaj se v mednarodnih odnosih dogaja, in to tudi ustrezno analizirati – postaviti v kontekst Slovenije. Ker velikih analitičnih in obveščevalnih virov nimamo – zlasti ne HUMINT (*human intelligence*) in SIGINT (*signals intelligence*) –, nam preostane osredotočanje na OSINT (*open-source intelligence*). Več kot 90 % vseh informacij na svetu je prosto dostopnih, potrebno jih je le poiskati. Analitski sektorji se morajo torej osredotočiti na dnevno prečiščevanje in iskanje različnih poročil in analiz svetovnih think tank-ov, nevladnih organizacij, akademskih raziskav, zasebnih obveščevalnih podjetij, mednarodnih korporacij in medijev. Dnevno poročanje ministrom, kaj svet meni o dogodkih, je predlog, ki bi Sloveniji omogočal, da pravočasno pripravi odgovore na izzive v mednarodni skupnosti.

V idealnem svetu »rožnatih samorogov« je mednarodno pravo uravnilovka in v njem ne prihaja do politizacije analitskih služb in

obveščevalne dejavnosti. V realnosti ni tako, zato je potrebno analizo stanja pravočasno predstaviti glavnim političnim odločevalcem. Ker je skušnjava politizacije večja ob združevanju funkcij zbiranja informacij in njihove analize, moj predlog predvideva dve ločeni poročili od dveh ločenih organov – obveščevalnega in analitskega. S tem bi zagotovili dvojno preverjanje, zmanjšali možnost napak ter pristranskosti. Hkrati bi zmanjšali možnost politizacije, saj je težje manipulirati z dvema institucijama, ki sta ločeni.

Predanost materiji in idealiteti sili analize in zbiranje informacij v holističnost in interdisciplinarnost, kar je v 21. stoletju, ki ga označuje povezanost in soodvisnost, ključnega pomena. Upoštevati moramo vse razsežnosti mednarodnih odnosov – vojaško, ekonomsko, politično in kulturno –, tako pri analizi kot tudi pri odločitvah, katera sredstva uporabiti za doseg specifičnega cilja. Dnevno seznanjanje z vsemi političnimi možnostmi in njihovimi možnimi rezultati je tako predpogoj za optimalno odločitev o zunanjepolitičnih aktivnostih Slovenije.

Ad 3. Po koncu hladne vojne je (finančna) ekonomija postala pogoj drugih oblik moči. Skrb za ekonomijo je postalo glavno vodilo držav in hkrati glavna skrb v anarhičnem mednarodnem sistemu. Pojma, kot sta geoekonomija in ekonomska obveščevalna dejavnost, sta bila kreirana šele po padcu berlinskega zidu. Oba koncepta odsevata današnjo realnost: kar je bilo še pred 30 leti možno storiti samo z vojaško močjo, lahko danes dosežemo z drugimi sredstvi – ekonomijo, kibernetскими napadi, normami in kulturo ter tudi pravom (*lawfare*). Uspeh v takšnem anarhičnem okolju, kjer se je strateški prostor povečal in spremenil, saj je možno s prenekaterimi sredstvi vplivati na vitalne vire moči drugih držav ter s tem na njihove vitalne nacionalne interese, zahteva novo obliko partnerstva med državnimi institucijami, posameznikom in podjetji. Ti trije akterji morajo najti nov *modus vivendi*. Prav temu sledi moj predlog o ocenjevanju gospodarske diplomacije, ki bi jo prepustili gospodarstvenikom. Gospodarska diplomacija je v službi povečanja ekonomske moči države. Ta pa je v primatu zasebnih podjetij. Država in podjetje imata torej skupni interes, da je gospodarska diplomacija uspešna. In ker je uspeh posameznih podjetij v večji meri odvisen od podjetnikov, je logično, da morajo imeti glavno besedo tudi pri ocenjevanju gospodarske diplomacije.

Država ne more vedeti in določati, kakšno pomoč potrebujejo podjetja v tujini. Prav tako ne pozna poslovnih procesov, kot so na primer globalne vrednostne verige. Negotovost v tem primeru nima le mednarodnega vidika – ne moremo biti v celoti prepričani, da naši trgovinski partnerji ne bodo dvignili kvot ali tarif na produkte, ki jih izvažamo, ali dvignili cen produktom, ki jih uvažamo –, temveč tudi notranjepolitičnega. Za uspešno mednarodno poslovanje in uspešno zunanjo politiko je potrebno sodelovanje med državo in podjetji. To partnerstvo pa se začne pri razumevanju domen in potreb enega in drugega akterja, ki mu sledi moj predlog.

Predlog ocenjevanja uspešnosti gospodarske diplomacije s strani podjetnikov ne sledi eni ali drugi političnoekonomski teoriji, pač pa je pragmatičen odgovor na potrebe, ki izhajajo iz strukture mednarodnih odnosov. Realno stanje narave strateškega prostora in mednarodnega sistema je tako, da daje prednost koordinaciji med tremi akterji: državo, podjetji in posameznikom. Moj predlog operacionalizira to potrebo.

Kulturne raznolikosti so izziv mednarodnega poslovanja, včasih celo večji kot varnostne težave. Materija in idealiteta sta torej zaobjeti v želji po ekonomskem uspehu. Gospodarska diplomacija se mora tega zavedati. Podjetniki pa so tisti, ki prvi občutijo težave in nevarnosti tega ali onega tipa na lastni koži. Zato lahko tudi ustrezneje usmerjajo aktivnosti ekonomske diplomacije. V kolikor njihovim potrebam in željam država ne sledi, s tem škodi svojemu lastnemu nacionalnemu interesu. Če torej podjetja ocenjujejo kvaliteto gospodarske diplomacije, to predstavlja nekakšen korektivni mehanizem, ki vodi v večji uspeh države in s tem k povečanju njene moči.

Kaj pa odgovori na zastavljena vprašanja?

Posameznih komentarjev se bom lotil po vrsti, kot so bili predstavljeni v uvodu. Pri tem bom odgovora na tretje in četrto vprašanje združil, saj zahtevata isti metodološki premislek.

Glede potrebe po definiranju nacionalnega interesa: Vse paradigme mednarodnih odnosov se dotikajo nacionalnega interesa, saj se tudi vse dotikajo držav kot (glavnih) akterjev v mednarodni družbi. Nobena

paradigma si ne more lastiti tega koncepta, kot tudi ne moči in strukture. Moč in nacionalni interes ne moremo istovetiti z realizmom. Vendar pa so paradigme mednarodnih odnosov manj primerne za razpravo o nacionalnem interesu. Koncept je namreč znotraj samih paradigem razumljen zelo različno, tako da so si glede tega določene teorije različnih paradigem bližje kot pa teorije, ki pripadajo isti paradigmi. Znotraj realizma in idealizma lahko najdemo teorije, ki prisegajo na racionalnost držav in nacionalnega interesa, prav tako pa v teh istih paradigmah najdemo teorije, ki temu nasprotujejo in odločitve držav povezujejo z iracionalnimi procesi. Če sem še bolj konkreten, znotraj realizma teorija Kennetha Waltza ne predpostavlja racionalnosti, medtem ko teorija Johna Mearsheimerja pač. Da lahko teoretično povemo kaj več o nacionalnem interesu, se moramo zato spustiti z najbolj abstraktnega teoretskega nivoja t. i. velikih teorij (najbolj splošne teorije, ki odkrivajo zakonitosti, ki so neodvisne od časa in prostora) na nivo teorij srednjega dosega (bolj konkretne teorije, ki jih je možno empirično preveriti) ter na nivo testiranja hipotez (najbolj konkretne teorije, ki so hkrati tudi najmanj splošne, saj veljajo samo v danem primeru in v danih pogojih). To pomeni, da teoretično parsimoničnost in splošnost postopoma nadomeščata kompleksnost in konkretnost. Namesto o vplivu anarhičnega mednarodnega sistema na nacionalni interes držav moramo govoriti o specifičnih pogojih, relevantnih za posamezno skupino držav (geografska bližina Rusije vodi države vzhodne Evrope v posebno percepcijo nevarnosti in s tem tudi posebno definicijo nacionalnega interesa), ter o natančnih razmerah, v katerih je določena država (šibki sosedi in obdanost z morjem igrajo ključno vlogo pri določanju nacionalnega interesa ZDA). Ko analiziramo nacionalni interes, se *a priori* narava teorije izgublja, povečuje pa se njena empiričnost.

Vendar pa zastavljeno vprašanje predvideva nekaj drugega. In sicer, da Slovenija nima definirane nacionalnega interesa ter kaj o tem pravi realizem. Vprašanje je torej perskriptivno: Kaj realizem svetuje politiki? Slednje pa je šele četrti korak vsake teorije: deskripcija, razlaga, predikcija, perskripcija in normativna ocena. Vprašanje se torej nanaša na predmet, ki je v domeni posameznih realističnih teorij srednjega dosega in ne realizma kot paradigme. Navkljub temu neskladju bom poizkušal identificirati, kaj o nacionalnem interesu pravi realizem kot paradigma; ali obstajajo skupne točke vsem realističnim teorijam?

Po zgoraj opisanih definicijah pojmov bi te skupne točke morale izhajati iz štirih skupnih elementov realizma (anarhični mednarodni sistem, negotovost glede motivov drugih, nasprotovanje idealnemu tipu in prepletanje materije in idealitete). Hkrati bi se morale te skupne točke nahajati nekje na vzročnih poteh od štirih temeljnih elementov realizma do mojih konkretnih predlogov. Mislim, da lahko identificiram tri takšna priporočila glede definiranja nacionalnega interesa: preudarnost, neideološkost in zadržanost do javnega mnenja.

Vse realistične teorije, ne glede na specifično obravnavanje nacionalnega interesa, zagovarjajo in poudarjajo pomen poznavanja in razumevanja mednarodnih odnosov pri oblikovanju in implementaciji zunanje politike. V današnjem mednarodnem okolju je za Slovenijo preudarno, da poveča število ambasad, poveča vlogo analitskih in obveščevalnih služb ter prepusti ocenjevanje gospodarske diplomacije podjetnikom. Seveda bi bilo najbolj preudarno, da se vzpostavi tudi mehanizem kreiranja strategije zunanje politike, ki bi bila periodično revidirana; prav tako bi bilo preudarno determinirati vzvode in merilnike ocenjevanja uspeha implementacije tovrstne strategije. Vendar pa vse to sodi v domeno teorij, ki izhajajo iz idealnega tipa. Slovenska zunanja politika in slovenska družba pa nista zreli za korenite reforme. Realizem se osredotoča na tisto, kar je dosegljivo. Torej, preudarno je tisto, kar je dosegljivo. Menim, da moja priporočila zadostujejo temu kriteriju.

Realizem je raznolika družina. V njem se najdejo konservativci, kot je Kissinger, liberalci, kot je Walt, ter marksisti, kot je Carr. Realizem tako presega politične ideologije. Človek je lahko realist ne glede na svoj svetovni nazor. Slednjega ne moremo trditi za druge paradigme v mednarodnih odnosih. Realistična zunanja politika torej ni zaprisežena neki ideologiji. Tako so realisti nasprotovali vojni v Vietnamu (Morgenthau in Waltz) ter tudi, v velikem številu, vojni v Iraku 2003 (izjema je bil le Kissinger). Zaradi svoje odprtosti gre morda bolj za metodo obnašanja v mednarodni skupnosti kot pa za konkretizacijo poti pri doseganju ciljev. Že pred drugo svetovno vojno je Carr zapisal, da je vsaka rešitev problema, vsaka politična sprememba zasidrana v kompromisu med moralnostjo in močjo. Kompromis pa je umetnost možnega. Moja priporočila – povečanje števila ambasad, povečanje vloge analitskih in obveščevalnih služb ter prepustitev ocenjevanja gospodarske diplomacije podjetnikom – odsevajo

takšno neideološkost, saj je njihova kavzalna utemeljitev predstavljena brez indoktriniranih preskokov in predpostavk.

Politiki lahko hitro postanejo žrtve javnega mnenja, ki jih namesto v zunanjepolitično optimizacijo vodi v inadekvatne odgovore na izzive. Metodološko lahko izpostavljeni problem obravnavamo enako kot ideologijo, vendar pa gre za vsebinsko različnost, ki jo je vredno izpostaviti. Seveda tudi politika soustvarja javno mnenje, ki se tiče zunanje politike, a tu gre za drugo vprašanje. Ali naj politiki zavoljo priljubljenosti in celo zmage na volitvah zastopajo določena stališča, ki jih javnost lažje in bolje sprejema, kot pa stališča, ki so manj priljubljena, a v dani situaciji ustrežnejša? Priporočilo realizma govori v prid zadržanosti glede upoštevanja javnega mnenja. Tako se moje kavzalne poti niso naslanjale na javno mnenje, saj je država sebi lastna entiteta, ki ni zgolj skupek interesov državljanov ali njihov najmanjši skupni imenovalec, pač pa ima sebi lastne interese. Javno mnenje se lahko hitro obrne, država pa s številnimi spremembami stališč izgubi kredibilnost in konsistentnost. Zunanja politika je konstantni proces, ki obrodi sadove samo na dolgi rok. Kratkoročnega oportunitizma ne gre enačiti s pragmatizmom. Pragmatičnost v mednarodnih odnosih pomeni zavedanje svojih zmožnosti in možnosti ter s tem utemeljuje določene poteze. Medtem ko oportunitizem pomeni sledenje trenutnim vzgibom. Brezciljni oportunitizem oz. oportunitizem zavoljo samega sebe se v zgodovini nikoli ni izkazal za uspešnega. Še vedno se je potencirano maščeval, saj brezglavost in brezciljnost ultimativno ni preudarno početje in je torej v nasprotju s priporočili realizma.

Glede nezanesljivosti in članstva v EU: mednarodne organizacije, tudi EU, so inštrument v mednarodni igri držav. V mednarodnih odnosih je država ultimativna suverena enota. Mednarodni režimi so lahko uspešni samo v primeru, če je takšna volja držav. Kakor se države ne morejo v celoti zanesti na druge države, tako se tudi ne morejo zanesti na delovanje mednarodnih institucij, ki so zgolj orodje odnosov med državami. Posledično je naivno razumeti delovanje mednarodnega prava in režimov kot izvzetih iz stvarnega sveta odnosov moči. Tega dejstva ne spreminja niti EU.

Navkljub odpiranju neizmernih ekonomskih in družbenih potencialov EU ni nadomestilo ali zagotovilo za udejanjanje vitalnega nacionalnega interesa držav članic. Gre zgolj za okvir, znotraj katerega odnosi moči

potekajo na nevojaških domenah. Zanimivo, v kolikor gre verjeti določenim poročilom, največje število kibernetске ekonomske obveščevalne dejavnosti znotraj EU prihaja iz EU same.

Vendar to ne pomeni, da je bolje, da Slovenija iz EU izstopi. Prav nasprotno. Razumeti moramo kompleksnost mednarodnih odnosov znotraj EU. Izrabiti moramo vse ponujene možnosti in priložnosti za razvoj in udejanjanje slovenskih interesov ter se obenem zavedati ranljivosti in pasti našega okolja. To ne pomeni, da je naša zunanja politika zreducirana na zgolj tehnično branje okolja, v katerem se nahajamo. Da smo v takšnem okolju konstantne večdimenzionalne interakcije uspešni, moramo biti permanentno aktivni, integrirati moramo celotni državni sistem v zunanjepolitično dejavnost (saj ni slovenske politike, ki bi bila neodvisna od EU) in slediti realizmu, saj ostale paradigme vidijo EU kot idealno območje, kjer obstajajo samo dobre države in moč igra zgolj postransko vlogo. Žal pa temu ni tako, in mednarodna politika bo ostala tudi v prihodnje brezobzirna, nemilostna in nevarna. Moja priporočila so bila predstavljena z namenom opremiti Slovenijo za takšno okolje v 21. stoletju.

Glede primerjav s Francijo in/ali z drugimi državami: moja primerjava s Francijo je na mestu, saj orisuje, kako različne države lahko pridejo do enakih rezultatov. Primerjava je torej tipični primer Millove primerjalne metodologije, kjer lahko opazujemo dva zelo podobna akterja z različnima rezultatom ali pa dve zelo različni entiteti z enakim rezultatom. Slednje sem uporabil pri risanju vzporednic s Francijo. Slovenija in Francija sta si v mnogočem različni – velikost, kultura in politična ureditev. Vendar pa obe označuje nezmožnost opravljanja resnih reform. Vzročni mehanizmi za slednje so različni pri obeh, a za mojo argumentacijo to ni pomembno, saj je dejstvo o družbenem odporu do sprememb samo intervencijska spremenljivka in tako neposredno ni del vzročne logike. Zato tudi razlaga razlik med Francijo in Slovenijo nisem posvečal veliko pozornosti, saj je pomembna enakost v antireformni mentaliteti.

Vsekakor bi veljalo uporabiti tudi prvi tip Millove primerjalne metode ter analizirati Sloveniji podobne države z drugačnim pristopom v zunanji politiki. Za Slovenijo bi bilo to verjetno bolj koristno kot primerjava s Francijo, ki je služila zgolj kot del teoretične argumentacije mojih priporočil. Tako sem izbral štiri države, katerih primerjava s Slovenijo bi

dodatno okrepila moje predloge.

Izrael: vodilo njegove zunanje politike je anticipacija in preprečevanje presenečenj. Singapur: karakterizira ga izjemno vitka, meritokratska, uspešna in dobro plačana diplomacija. Estonija: konsistentna in jasna zunanjepolitična stališča. Kazahstan: njegova multivektorska diplomacija temelji na interesu in ne na ideologiji.

»*Nihče ne mara realistične razlage*«, je leta 2011 parafraziral besede Roberta Gilpina William Wohlforth. Vsaka razlaga mora razgrniti svoj kavzalni zemljevid. Po tej analogiji je realizem atlas, ki ponuja več alternativ, vendar je vsaka veliko boljša kot turistični zemljevidi drugih paradigem.

Andrej Fink

Braniti pluralizem s pravo vsebino

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

V prispevku ugotavljate, da v letih po osamosvojitvi oz. v tranziciji ni prišlo do prave razločitve in razmejitve z bivšim socialističnim/komunističnim sistemom. Pravite, da so »najvišji voditelji« ostali na svojih položajih, gospodarska moč pa je koncentrirana v združbah pod taktirko teh voditeljev. Prav tako pogrešate pluralizem in politično kulturo, zgrajeno na njem. Tem sklepom je težko nasprotovati, toda težko jih je – v takšni decidirani obliki – tudi utemeljiti in dokazovati. Verjetno so bili neki premiki doseženi, sicer bi si bilo težko zamisliti, da je Slovenija članica EU in NATA.

Tu bi nam koristil vaš premislek oz. primerjava z Argentino. Ta država je po drugi svetovni vojni doživela celo vrsto političnih in ekonomskih pretresov in turbulenc. Kot vemo, je gospodarsko sedaj v slabšem položaju, kot je bila pred drugo svetovno vojno. Vemo za vojno z Veliko Britanijo zaradi Falklandskih otokov in za poraz, ki je pripeljal do tega, da se je vojaška hunta morala posloviti (podobno kot v primeru vojaške hunte v Grčiji, ki je sprožila vojno s Turčijo zaradi Cipra). Pred nekaj tedni smo lahko brali o sojenju skupini visokih mornariških častnikov v Buenos Airesu, ki so bili obtoženi kršenja človekovih pravic, zločinov in mučenja v proslulem mornariškem oporišču. Politična obračunavanja (skupaj z mestno gverilo) so zahtevala na tisoče življenj, med njimi so bili žrtve tudi civilisti in ljudje, ki hunte niso priznavali za legitimno obliko oblasti. Vprašanje, kako je sedaj s temi napetostmi; ali je prišlo do pomiritve v družbi?

Drugo vprašanje zadeva Katalonijo in Španijo. Vi namreč trdite, da bi morali že na začetku zavreči staro slovensko-jugoslovansko ustavo, ki je na nek način predvidevala možnost odcepitve konstitutivnih narodov bivše federacije. Španska ustava je čisto drugačna v tem pogledu. Kaj bi lahko povedali o težnji Kataloncev po osamosvojitvi? Ali so kakšne vzporednice s Slovenijo?

Frane Adam

Odgovor na komentar

V svojem prispevku sem natresel nekaj bistvenih ugotovitev kot poskus diagnoze današnje situacije. Brez diagnoze nima smisla razpravljati o ničemer, najmanj pa o nekem nezdravem stanju. V tej fazi se očitno še nahajamo, sicer se ne bi toliko spraševali, kako in zakaj. Komentator mojega prvotnega prispevka pravi, da je mojim ugotovitvam težko nasprotovati, toda da jih je težko utemeljiti in dokazovati. Menim, da je v tem neko protislovje. Če se nekim ugotovitvam ne more nasprotovati, je to zato, ker so dovolj utemeljene in zato očitne. Dokazane so pa z dejstvi, ki jih imamo okoli sebe in ki se še sedaj dogajajo skoraj vsak dan. Kdo je bil prvi predsednik Republike po demokratizaciji in osamosvojitvi? Človek, ki je bil nekdaj glavni v totalitarnem in enostrankarskem sistemu, je bil izvoljen v demokratičnem. Bravo! Od tam dol ni veliko razlik. Oblika mojega izražanja, ki naj bi bila preveč *»decidirana«*, menim, stvari ne more škodovati, raje nasprotno. Izraz poznam iz drugih jezikov, a bi osebno raje uporabil slovensko besedo *»odločna«*. Če nekim ugotovitvam ne moremo nasprotovati, jih lahko osvojimo in branimo odločno. »Neki premiki« so res bili doseženi, a na koncu svojega prispevka ugotavljam, da se *»demokracija, kot sistem sožitja, lahko izprazni in izvotli«*, če v njej niso v zadostni meri navzoče vrednote in osebne ter skupinske kreposti. Postali smo člani EU in NATA. Res. In kaj sedaj? Desetletje po vstopu v te organizacije se danes še vedno sprašujemo, kako in zakaj. Tisti prvotni »premiki« očitno niso bili v zadostni meri in dosledno nadaljevani. Zelo verjetno niso bili dovolj *»decidirani«*, zato smo še vedno v kaši. Spremembe, katerih smer smo Slovenci dovolj jasno nakazali na volitvah aprila 1990 in na plebiscitu z 90 % večino, so ostale na pol poti. Te spremembe je treba danes dovršiti.

Leta 1991 smo se namreč spoprijemali z dvema procesoma: z osamosvojitvenim in demokratizacijskim. Veliko govorimo o osamosvojitvi. Vedno rečemo »po osamosvojitvi«. Zakaj ne rečemo »po demokratizaciji«? Ali je bila ta manj važna? Osamosvojitev nam je uspela. Uspela nam je zato,

in svet nas je priznal, ker smo istočasno stopili na pot demokratizacije. Prvi proces, ki ni zahteval preveč časa, je bil vsaj politično kmalu zaključen, drugi, ki zahteva zrelostni razvoj, pa v jedru še daleč ni dokončan. Kaže, da se v Sloveniji mnogi državljani varajo. Menijo, da je demokracija dovršena s položitvijo lističa v volilno skrinjo vsake toliko let, a še to v najboljšem primeru, če se volitev udeležijo. Vse drugo pa naj bi v glavnem ostalo tako, kot je bilo, »saj nam v socializmu le ni šlo tako slabo«.

Proces demokratizacije pri nas pa boleha tudi na nečem drugem. Gre namreč za pomanjkanje zgodovinskega občutka. Tega pa ni zaradi polstoletnega totalitarnega zavajanja, začeni že od šolskih učbenikov. Kaj se je pri nas zgodilo maja 1945? Takrat je bila končana prva faza revolucionarnega procesa, ki se je začel že med vojno. Nova revolucionarna oblast je od tedaj naprej za 180° začela obračati vse, kar ni bilo v njenem interesu in v skladu z njeno ideologijo. O tej revoluciji je v Sloveniji ostalo še vse polno spomenikov, ki jo opevajo in pričajo, da je res šlo za to, za revolucijo in ne za kaj drugega. V tem živimo še danes. Če smo z revolucijo, z njenimi »vrednotami«, z enournim sistemom, ki nam je predolgo vladal, z njegovim državnim gospodarstvom, ki ga je tudi sedaj še preveč, z nekdanjo brezpravno državo brez človekovih pravic in svoboščin, ki je še nismo obsodili, skratka s prejšnjim režimom, še vedno zadovoljni, potem smo lahko še naprej prizanesljivi do vseh mnogih ostankov evfemistično imenovane polpretekle dobe. Tako se nam ne bo pisalo bolje. Če pa z vsem tem nismo zadovoljni, potem je nujno, da spet postavimo na zdrave temelje vse, kar je bilo prevrnjeno. Za to je pa treba narediti obrat, pa naj ga imenujemo tako ali drugače. Nujno je treba narediti prelom s prejšnjim sistemom in to jasno povedati, brez kakršnega koli slepomišljenja ali ovinkarjenja. Morda se to lahko neprijetno sliši, a če tega ne storimo, podpiramo kontinuiteto z vsem prejšnjim in sami sebi in državi s tem ne delamo nobene usluge. Ta prelom je pa treba doseči najprej v vrednostnem sistemu, torej v jedru, v vsebini, o čemer sem govoril v prvotnem prispevku.

Komentator neprecizno omenja, da je naša prejšnja ustava *»/.../ na nek način predvidevala odcepitev /.../«*. Kaj pomeni ta *»nek način«*? Na pravico do odcepitve se naslanjajo tisti, ki hočejo uveljavljati kontinuiteto, češ, današnja samostojna Republika Slovenija, članica EU, je naravna naslednica Socialistične republike Slovenije, članice SFRJ. V prvotnem prispevku sem jasno povedal, kako je bilo s tem. Da pravica do odcepitve ni bila mišljena

zares, temveč »za blef«, je dokazano s tem, da nas je JLA napadla, zato ker smo hoteli izvršiti to svojo (domnevno) pravico, če bi jo kdo hotel jemati resno. JLA nas je hotela kaznovati in na silo obdržati v federaciji. V Sloveniji je pa slovenska, federaciji odgovarjajoča elita že nekaj časa prej razorožila Teritorialno obrambo oz. to dopustila, zato da se Slovenija na noben način ne bi mogla osamosvojiti. Kje je torej in kaj je tedaj in za nekatere še danes pomenila tako kikirikana pravica do odcepitve? Napisana je seveda bila, resnično mišljena pa ni bila nikoli. Zato o tej pravici resno ne moremo govoriti. Slovenci smo se osamosvojili, ker je tako hotela 90 % izražena volja naroda, ne zaradi besedila v prejšnji ustavi.

Primerjava z Argentino je lahko koristna le do neke mere. Lahko rečem, da sem dober poznavalec obeh primerov. Ogromno je razlik. Toliko jih je, da bi se najraje komentatorjevemu izzivu izognil. Vendar lahko omenim nekaj zadev, ki bi za Slovenijo danes utegnile biti koristne.

1. V Argentini nikoli ni bilo totalitarnega sistema. To pomeni, da od osamosvojitve pred dvesto leti do danes nikoli ni bilo revolucije, ki bi sprevrgla občeveljavni prejšnji sistem vrednot. Bile so avtoritarne vlade, ki so, ene bolj, druge manj, posegale v nekatere človekove pravice (v politične sploh). Vendar so skoraj vse trdile da spoštujejo prejšnjo ustavo (glede na poznejše dogodke, ene manj, druge bolj prepričljivo). V nekatere panoge javnega življenja se niso vtikale. Bile so občasne in nekaj let trajajoče vojaške diktature (od leta 1930 do 1983 jih je bilo šest), ki so se zaradi lastne politične nesposobnosti in nelegitimnosti vedno izpele in so vrnile oblast civilnim vladam. Ljudstvo je tako še pod vojaško diktaturo lahko šlo na volitve in izvolilo civilno oblast, ki je spet vzpostavila prejšnjo ustavo in od tedaj naprej vladala demokratično. Na ta način nikoli ni bilo revolucionarnega preloma v globini.

2. Leta 1983 je izvoljena civilna vlada izvedla sodne postopke proti nekaterim častnikom oboroženih sil, ki so kršili človekove pravice. Te kršitve so bile storjene v nenavadnem spopadu v času delovanja močne mestne marksistične gverile, v katerem so se znašli krivi in nekrivi, bojujoči se in nebojujoči se. V tem spopadu so ne samo gverila, temveč tudi nekateri častniki na različne načine kršili občeveljavna pravila bojevanja. Sojeni so bili pa samo vojaki. Tako so bili tisti generali in višji oficirji, ki so bili vpleteni v protipravno represijo, obsojeni na dosmrtno ječo in nekateri so v njej že umrli.

Od tedaj je minilo 35 let. V tej dobi je bila že nekoč proglašena amnestija za vse, tako za grozodejstva in umore, ki jih je povzročila levičarska gverila, kot za represijo vojakov. V zadnjih petnajstih letih so pa amnestijo razveljavili in ponovno začeli s sojenji častnikom. Pomiritve v družbi pa žal še ni. Toliko na kratko o Argentini, ker je komentatorja to zanimalo.

V Sloveniji je očitno bilo vse drugače. Tukaj je revolucija maja 1945 marksističnim gverilcem, imenovanim partizani, vodenim od Komunistične partije, uspela zaradi mednarodnega spleta dogodkov. Povzpeli so se takrat na oblast in totalitarno vladali do leta 1991. Tega menda ni treba posebej dokazovati. V skoraj pol stoletju tovrstne vladavine so bile sistematično in »hudo« kršene človekove pravice, kot pravi sama *Temeljna ustavna listina*, ki pravi tudi, da prejšnja država »ni delovala kot pravno urejena država«. Od leta 1945 do 1991 je torej oblast bila nelegitimna, tako kot oblast argentinske hunte. Kršitelji človekovih pravic v Argentini so bili in so še pred demokratičnimi sodišči strogo obsojeni, mnogi na dosmrtno ječo, in so še danes medijsko po celem svetu označeni kot dinozavri. Kaj pa v Sloveniji, kjer še odkrivamo nova grobišča? Krivci so že vsi pomrli, zato jih roka pravice ne more več doseči. A tudi od genocidnega totalitarnega režima se še nismo niti distancirali, kaj šele da bi ga obsodili! Tudi tu se kaže (nevidna) roka totalitarne garniture, katere obstoj in delovanje je tudi tukaj dovolj dokazano. Ali je potem čudno, če trdim »*decidirano*«, da je treba razločiti in razmejiti oz. prelomiti z vsem, kar bi ohranjalo prejšnje stanje?

Primerjava s Katalonijo. Menda smo vsi, vsekakor pa jaz osebno, popolnoma za to, da tako kot Slovenija tudi Katalonija in njen narod samoodločbo doseže. Prepričan sem, da bo nekoč tako. Od tu naprej so pa med Slovenijo in Katalonijo same razlike. Ni vzporednic. Edino, kar je skupno, je pravica do samoodločbe, ki jo imajo vsi narodi na svetu. To pravico do samoodločbe je pa treba uveljavljati tako in takrat, ko vsak narod uvidi in spozna, da je za to nastopil pravi čas oz. njegov *kairos* (starogrški ugodni trenutek). Poglejmo razlike:

1. Jugoslavija in v njej Slovenija sta bili totalitarni, medtem ko danes Španija in v njej Katalonija živita v polnoveljavnem demokratičnem pravnem redu.

2. Jugoslavija je bila relativno kratkotrajna in zelo nestabilna država, s sedemdesetimi leti nešteti medsebojnih težav. Komunistična, druga Jugoslavija jih je »rešila« samo s totalitarno prisilo, a komaj je ta izgubila vajeti iz rok, so nesoglasja spet krvavo bruhnila na dan. Španija je pa živela enotna okoli 500 let, resda z vsemi znanimi težavami, celo notranjimi vojnami. A vendar je prišla do danes z ne prevelikimi notranjimi prekucijami, kar tudi nekaj pomeni. Naj povem, da sem na podiplomskem študiju živel pet let v Španiji v prehodni postfrankistični dobi, a v tistih odločilnih trenutkih Katalonci niti z eno besedo niso omenili osamosvojitve, temveč so soglašali z avtonomijo v sedanji ustavi.

3. Po ustavi Španija ni niti unitarna niti federalna država, temveč je nekaj vmesnega. Njene notranje regije so avtonomne, niso pa federirane države (*Estado de las autonomias*). Katalonija se (žal) danes upira demokratičnemu španskemu ustavnemu redu. Slovenija se je uprla totalitarnemu. Nobena federacija ne predvideva razpustitve (pomislmo na ZDA, ZR Nemčijo, Brazilijo, Argentino ...). To bi se lahko zgodilo samo mimo obstoječega pravnega reda ob zelo veliki in totalni politični krizi, kar bi bilo enako razpadu države. Taka kriza je bila tedaj v celi Jugoslaviji (Kosovo, Hrvaška ...) in ni zadevala samo Slovenije. Enostranski odhod iz skupne države, kot je katalonski, je svojevrsten upor. Demokratično in pravno urejeno bi se Katalonija osamosvojila le, če bi ostali deli Španije na to pristali. Ker to ni tako, samo Katalonija ustvarja politično dejanje in prelamlja demokratično skupno ustavo v pravni državi. Nisem prepričan, če je upor revolucionarne narave, vendar po nekaterih izgledih diši po tem, predvsem če upoštevamo precedense iz španske civilne vojne (1936–39), ki ne vem, koliko so v glavah osamosvojitvenih voditeljev navzoči.

4. Dalje. Slovenija se je osamosvojila na podlagi plebiscitarne 90 % večine. V Kataloniji se lahko debatira, kakšna večina se je za to izrazila, glede na preprečitev plebiscita v Madridu. Vendar, upoštevajoč druge izraze katalonskega ljudstva v smislu ohranitve španske skupnosti, kot tudi selitev katalonskih velikih podjetij in bank v druge regije, lahko zaključujemo, da gotovo tam 90 % večina še daleč ni bila dosežena.

5. Končno. Mednarodni kontekst je bil Sloveniji naklonjen. Berlinski zid je padel in svetovni red se je spreminjal. V novem redu je prostora za samostojno Slovenijo bilo dovolj, ker je na svoj način garantirala mir na

njenem ozemlju. Nasprotno je danes v Evropi trenutno vse stabilno, le katalonska odcepitev tej stabilnosti škoduje in lahko vzpostavlja nevarne precedense za podobne tendence (Škotska, Flamska, Bretonija, Baskija, Korzika in druge). Z vsemi simpatijami do Kataloncev bi jim ob sedanjem neugodnem političnem trenutku zaželel večjo stopnjo avtonomije, osamosvojitveni proces bo pa gotovo vsestransko dozorel malo kasneje.

ZNANJE IN RAZVOJ

Darka Podmenik

Anomija (slovenskega) univerzitetnega izobraževanja

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

Avtorica opozarja na negativne posledice ekspanzije univerzitetnega študija, hiperprodukcijo določenih poklicnih profilov, za katere na trgu dela ni povpraševanja. Tudi sintagma »družba znanja« nima več bleska, kot ga je imela pred desetletji. Zanimive so observacije o drseči normalnosti, plazeči se krizi, preizobraženosti, nenormalnih oblikah zaposlitev. V tej zvezi bi bilo zaželeno, da avtorica nekoliko konkretnije obrazloži naslednja vprašanja:

1. V zadnjih 10 letih je poleg novih programov na javnih visokošolskih zavodih nastalo na desetine zasebnih izobraževalnih institucij, posebej na področju družboslovja (pravo, menedžment in poslovne vede, v manjši meri sociologija ...). Prav pred kratkim je bila ustanovljena, in od države priznana, nova (šesta po vrsti) univerza v Novem mestu (ki združuje pretežno družboslovne usmeritve). Kako bi ocenili ta trend? Nekatere od teh institucij imajo/prikazujejo skorajda neverjetno visoka vlaganja s strani gospodarskih družb. Njihovi diplomanti pa naj ne bi imeli problemov z zaposlitvijo.

2. Ali so te nove izobraževalne institucije prispevale k pluralizaciji slovenske družbe in akademske sfere?

3. Ali lahko v 21. stoletju še govorimo o normalni in nenormalni zaposlitvi?

4. Slovenija ima nadpovprečni delež populacije s terciarno izobrazbo. Na (evropskem in svetovnem) vrhu pa je po številu ljudi z doktoratom (in po številu doktorandov). Posebej po 2014 se beleži izjemno visoka rast oseb, ki imajo drugo do četrto stopnjo izobrazbe (po bolonjskem sistemu). Ali je moč ugotoviti – na podlagi podatkov SURS (študija o osebah z doktoratom znanosti), Zavoda za zaposlovanje in drugih baz –, kakšna je njihova usoda/kariera na trgu dela in pozneje na delovnem mestu?

Frane Adam

Odgovor na komentar

(Pod)sistemske disfunkcije slovenske družbe

Za interdisciplinarno in med-področno razpravo

Ta prispevek bom nadaljevala z zaključkom prejšnjega¹ in izhajala iz trditve, da navkljub občasnim kazalnikom ekonomskega okrevanja družbena kriza vztraja ali pa se celo pogloblja. Če sem v prejšnjem prispevku na primeru porasta trendov množičnega univerzitetnega izobraževanja, neustreznosti (relativno visokega deleža) njegovih »produktov«, nezaposlenosti in/ali neustrezne zaposlenosti mladih diplomantov ter upada signalne funkcije (mladinskih) trgov dela izpostavila nujnost vpeljave mednivojskega (mikro, mezo in makro) pogleda na krizna razmerja in razmere v Sloveniji, se v tem prispevku osredotočam na pomembnost med-resorskega in inter-disciplinarnega pristopa h kriznim pojavom. Kot sociologinja želim preusmeriti znanstveno in strokovno pozornost, ki se skoraj izključno suče okoli gospodarsko-ekonomskega (pod)sistema, na družbo kot kompleksnejšo entiteto. Pri tem si bom pomagala s terminološkim orodjem sistemske teorije,² delno zato, ker menim, da je med obstoječim sociološkim razlagalno-analitičnim »arzenalom« najbližje kolegom in kolegicam iz drugih disciplin, delno pa tudi zaradi njene opredelitve razmerij med družbenimi podentitetami, vključno z gospodarstvom, politiko, sodstvom,

1 Podmenik, D. (2017), *Anomija (slovenskega) univerzitetnega izobraževanja*. V: Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, ur.: Komel D. in Zalaznik T., Inštitut Nove revije, Ljubljana. Str.: 159–165.

2 Ne le sociologiji, ampak velikemu delu družboslovja se pogosto očita ideološko pristranskost. Delno smo za to krivi družboslovci sami, ker v svojih delih izrecno ne izpostavljamo razlik med znanstveno uporabo izbranih paradigmatskih pristopov in med njihovo uporabo v takšni ali drugačni vrednotno-ideološki konotaciji. Tak zdrs je pri naravoslovcih manj verjeten v fazi analize, hipoteze in eksperimenta, bolj verjeten, tako kot pri družboslovcih, pa je v fazi lansiranja rezultatov. Sicer pa je izbira tega ali onega teoretskega in/ali empiričnega modela v družboslovju, enako kot v naravoslovju, odvisna od ustreznosti njegovega teoretsko-eksplanatornega in analitično-empiričnega potenciala za reševanje konkretnega problema.

zdravstvom, znanostjo, izobraževanjem in ne nazadnje posameznikom kot dejavnim subjektom. O kriznih pojavih oziroma aktualnih disfunkcijah na teh področjih je že bil govor v predhodnem zborniku *Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji* kot tudi v diskusijah, ki so mu sledile. Izhajam iz predpostavke, da premestitev pozornosti z ekonomskega na družbeni sistem omogoča opredelitev nekaterih imenovalcev oziroma kazalcev, ki so skupni različnim področjem slovenske družbe oziroma različnim podsistemom, obravnavanim že v predhodnem zborniku.

Ekonomska kriza vs. družbena kriza

Poglejmo kazalnike ekonomske in družbene krize; za prvo se upoštevajo: BDP; javna, strukturna in poslovna zadolženost; mednarodna menjava; stopnja brezposelnosti in revščine, pri čemer sta zadnja dva tudi kazalnika družbene krize. Poleg njiju pa družbeno krizo določajo še: stopnje povprečne izobraženosti, razslojevanja, rodnosti, sreče, državne in socialne pripadnosti, zaupanja družbenim strukturam, zadovoljstva (od zadovoljstva z državo in politiko do zadovoljstva v družinski skupnosti) in stopnje razpolaganja z različnimi dobrinami (od IT do pralnega stroja). V sistemski paradigmi je družba opredeljena kot avtonomen sistem z generaliziranimi adaptivnimi zmožnostmi, primerljivimi z biološkimi organizmi. Z drugimi besedami: družbeni sistem je odprt in prilagodljiv na spremembe v okolju in na notranje spremembe ter usmerjen v doseganje dinamičnega, časovno sicer omejenega, ravnotežja. Sestavljen je iz strukturnih in časovno bolj stabilnih elementov, kot so institucije in podsistemi, ter iz dinamičnih, kot so funkcije in aktivnosti oziroma dejavnosti. Tako kot je odprt družbeni sistem odziven in prilagodljiv na spremembe v okolju, naj bi tudi podsistemi (ekonomski, politični, pravnozakonodajni, socialni idr.) delovali interaktivno in funkcionalno v smeri doseganja skupnih ciljev. Takšno, sicer dinamično, a »sozvočno« oziroma sinergetično funkcioniranje posameznih delov naj bi omogočalo vzdrževanje internega in zunanjega ravnovesja znotraj kompleksno strukturiranega družbenega sistema.³ Posamezniki kot aktivne

3 Parsons, T. (1977), *Social System and Evolution of Action Theory*. Free Press, New York, London.

entitete so povezani v družbene skupnosti, in sicer z določeno vrsto in stopnjo medsebojne solidarnosti. Solidarnost skupnosti je stopnja, do katere se pričakuje, da bodo v interakcijah med posamezniki prevladali t. i. kolektivni nad individualnimi interesi.⁴ Kolektivni interesi so v učinkovitih (funkcionalnih v smislu doseganja skupnih ciljev) in relativno stabilnih družbenih sistemih legitimno pripoznani in legalizirani, njihove kršitve pa moralno in/ali kazensko sankcionirane. Kot ugotavlja Merton, je idealizirana predstava, da bodo družbeni sistemi delovali maksimalno funkcionalno in to izkazovali s »čistim saldonom« funkcionalnih posledic tako za celotno družbo kot za njene podenote. Delno preči ta razkorak z uvedbo (»izposojajo od Freuda«) pojma manifestnih in latentnih funkcij; prve se nanašajo na pričakovane in namerne posledice ravnanj v določenem (pod)sistemu. Druge pa so tiste nenamerne in pogosto neprepoznane. Družboslovcem svetuje, da se ukvarjamo predvsem z razkrivanjem in razlago teh, drugih.⁵

Razsežnosti družbene krize so lahko različne, od krize posameznega družbenega podsistema ali področja do krize celotnega družbenega sistema ali celo globalne krize. V teh okvirih se razloge za družbeno krizo interpretira z ravnanjem članov družbe, skupin in drugih družbenih entitet (kriza je »man-made«) in posledično je izhod iz krize možen s spremembo »kriznih ravnanj«. Kriza sicer potencira nevarnost in strah, hkrati pa tudi predstavlja možnost za uvajanje pozitivnih sprememb, kot pravijo optimisti, npr. Stranks.⁶ Večina avtorjev trdi, da gre najpogosteje za kombinacijo različnih povodov. Kakšni bodo obseg, trajanje in posledice družbene krize, je odvisno od sposobnosti družbenega sistema za aktiviranje urgentnih podsistemov. Le-ti delujejo na več načinov: bodisi blažijo porast različnih socialnih deprivacij bodisi delujejo v smeri prestrukturiranja delov ali celotnega sistema, lahko pa tudi omogočajo uvajanje proti-kriznih inovacij, kot so npr. organizacijske inovacije, inovativne oblike komuniciranja, inovativni načini uporabe obstoječih tehnologij ipd. V primeru, da družbeni sistem nima urgentnega potenciala, lahko pride do katastrofičnih družbenih situacij. Z vidika članov družbe je družbena kriza stresno kolektivno stanje, do katerega

4 Durkheim. V: Parsons, prav tam.

5 Merton, Robert, K. (1967), *On Theoretical Sociology*. The Free Press, New York.

6 Stranks, J. W. (1994), *Management System for Safety*. Financial Times, Prentice Hall.

privedejo množično neuresničena pričakovanja posameznikov.⁷ Ker gre za pričakovanja o bistvenih življenjskih razmerah, je kolektivni stres pogojen bodisi z odtegnitvijo v preteklosti stabilnih strukturnih razmer, ki so bile podlaga poteka življenja, bodisi z naglim povečanjem pričakovani velikega števila posameznikov.

V evropskih državah je vse pogostejši govor o družbeni anomiji – pretrganih vezeh med posameznikom in skupnostjo, o zastaranju dolgoročno veljavnih družbenih pravil in umanjkanju novih, o t. i. sodobni krizi vrednot, nizki legitimnosti institucij in nezaupanju vanje.⁸ V kolikor so te ugotovitve legitimne, zmanjšujejo verjetnost zgoraj omenjenih »optimističnih« možnosti izhodov iz družbene krize, nakazanih v okviru sistemske teorije.

Če se vrnem k ekonomski krizi; le-ta je le ena od možnih in je konceptualno omejena na ekonomski podsistem, lahko pa odzvanja tudi v drugih, ker, kot je bilo že omenjeno, podsistemi funkcionirajo interaktivno. Velja tudi obratno, da je kateri od ostalih podsistemov v krizi, ki se razširi na ekonomskega. Upala bi si trditi, da je bila v Sloveniji ekonomska kriza razglašena v vsakem od zadnjih pet desetletij. Pa tudi, da je le ekonomska krizi v 80. letih sledila družbena in politična pre-strukturacija, vključno z inovativnimi spremembami v delovanju družbenih entitet v začetku 90. let, kmalu zatem pa spet ekonomska kriza, formalno potrjena leta 2008. Ob tem se postavlja vrsta vprašanj, eno od njih je, ali je tekom novejši zgodovine slovenska družba v permanentni krizi. Drugo, ali se je, in/ali kako se je, delovanje institucionalne strukture spremenilo v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Zanimivo bi bilo tudi vedeti, kakšen je vpliv dolgotrajne ekonomske nestabilnosti na razmere in razmerja v Sloveniji. Pa tudi obratno, ali morda tako strukture kot delovanje posameznih družbenih podsistemov latentno perpetuirajo gospodarsko nestabilnost. Takšno navezo poznamo iz določenih obdobj avtorsko vodenega prejšnjega političnega sistema. Ali lahko govorimo o njem kot samoupravnem socialističnem sistemu s funkcionalno napako

7 Barton, A. H. (1969), *Communities in Disaster: A Sociological Analysis of Collective Stress Situation*. Garden City, Anchor Books Edition, New York.

8 Durkheim, E. (1992), *Samomor. Prepoved incesta in njeni izviri*. Studia humanitatis, Ljubljana.

in negativnimi kolateralnimi posledicami, vključno s tragičnim razpadom? In, ali imamo po osamosvojitvi opraviti s kapitalizmom »z napako«, katere posledice postajajo vse bolj očitne, vključno z odhajanjem mladih v tujino, nizko nataliteto in staranjem družbe?

Kriza v slovenskih družbenih podsistemi

Razglasitev ekonomskega okrevanja je nemudoma sprožila vrsto družbenih konfliktov, izraženih z bolj ali manj ostrimi zahtevami s strani vrste akterjev po povečanju plač in drugih internih finančnih prilivov iz državnih sredstev. To je očiten pokazatelj, da povečanje BDP-ja in znižanje stopnje strukturne zadolženosti še nista znaka konca gospodarske krize, saj v ekonomskem podsistemu ni niti približnega konsenza med neposrednimi deležniki o cilju njegovega delovanja, kaj šele med posrednimi akterji iz drugih podsistemov, kot so politični, izobraževalni, zdravstveni idr. V tem kontekstu se povečanje BDP-ja kaže le kot »trofeja« pri izpolnjevanju evropskih kriterijev, ne pa kot »presežek«, s katerim bi se lahko aktivirali protikrizni urgentni podsistemi. Predpostaviti je mogoče, da so razmere in razmerja v slovenski družbi neuglašena in da kot celota delujejo disfunkcionalno.⁹ Od razglasitve gospodarske krize leta 2008 ne obstajajo evidence o sprožitvi kakšnih urgentnih blažilnih podsistemov; sprejetih je bilo nekaj zakonskih aktov ter administrativnih ukrepov, ki pa niso bistveno vplivali na krizne trende. Tudi ni prišlo do krizo zavirajočih prestrukturacij, bodisi znotraj posamičnih podsistemov bodisi v interakcijah med njimi. Visokemu povečanju pričakovanj posameznikov, skupin in drugih družbenih akterjev v 90. letih je v novem stoletju sledilo bolj ali manj postopno upadanje in vzporedno porast stopnje kolektivnega stresa.

Primer je lahko trend mladinske brezposelnosti, preizobraženosti in disfunkcionalnost (visokošolskega) izobraževalnega sistema. Da je mladinska brezposelnost strukturalna že od 90. let prejšnjega stoletja,

⁹ Družbeni sistem (celotna struktura s celoto ravnanj) in njegovi podsistemi delujejo funkcionalno oziroma notranje konsistentno, ko ne generirajo nerešljivih konfliktov (Merton, 1967).

je znano za Slovenijo kot tudi za večino novih članic in južnih držav EU.¹⁰ Tudi brezposelnost mladih z najvišjimi stopnjami izobrazbe se povečuje po letu 2004 in če se ta trend ne obrne v nekaj letih, bo tudi ta skupina strukturno brezposelna. Kot odgovor na vprašanje urednika Franeta Adama o trendu »bega možganov« iz Slovenije lahko zapišem, da je stopnjevano odhajanje mladih Slovencev in Slovenk, tudi tistih z najvišjimi stopnjami izobrazbe, v države z boljšimi zaposlitvenimi možnostmi pričakovan indikator družbene krize. Trend odhajanja se bo stopnjeval, dokler ne bo prišlo do prestrukturacije tistih podsistemov, ki ga že dalj časa latentno »producirajo« in pospešujejo.¹¹ Kajti manifestne in družbeno legalne cilje izobraževanja mladih za ustrezno in normalno zaposlitev so postopno spodrivali latentni, parcialni cilji, kot so: ohraniti in povečati obstoječe izobraževalne institucije; pridobiti čim več državnih in drugih sredstev preko političnega in finančnega lobiranja; podrejanje nadzoru in kriterijem državne administracije; nadomeščanje akademske organizacijske kulture z birokratsko idr. S spodrivanjem manifestnih z latentnimi funkcijami so se spreminjali tudi cilji in namere udeleženih akterjev in prišlo je do, »milo rečeno«, čudnih digresij, npr: študij na VŠ institucijah v izogib brezposelnosti; vpisovanje na VŠ zaradi ohranitve beneficijev iz študentskega statusa in možnosti zaposlitve preko študentskih servisov; nekontrolirano razmnoževanje in bogatenje študentskih servisov; zaposlovanje odrasle delovne sile preko študentskih napotnic itd.

V tem kontekstu je mogoče odgovoriti na preostali vprašanji iz komentarja: nove (predvsem družboslovne) institucije so prispevale k strukturni diverzifikaciji visokega šolstva, a hkrati tudi k njenim nefunkcionalnim rezultatom. Kazalci nadpovprečne visokošolske in doktorske izobrazbe Slovencev niso nekaj pozitivnega, če ne korelirajo s kazalci o nadpovprečni stopnji ustrezne in normalne zaposlitve te populacije, o njenem nadpovprečnem življenjskem standardu, zadovoljstvu z delom in ne nazadnje s kazalci uspešnosti njenih znanjskih vlaganj v različne družbene podsisteme.

10 Podmenik, D. (2013), *Diplomanti v času družbene krize. Kako do ustrezne zaposlitve?* Inštitut za razvojne in strateške analize, Ljubljana.

11 Iz podatkov SURS, ZZRS in drugih baz ni mogoče slediti kariernim potem visoko izobraženih Slovencev niti doma niti v tujini.

O podobnih digresijah, omenjenih zgoraj, je že bil govor v prispevkih iz prejšnjega zbornika; na primer o razkoraku med izobraževalnim in raziskovalnim sistemom ter potrebami slovenskega gospodarstva, v prispevku o znanosti.¹² Avtor izpostavlja nefunkcionalno ločitev inštitutskega raziskovanja od visokošolskega izobraževanja, ki korenini v samih začetkih socializma na Slovenskem in ima več negativnih posledic, predvsem za mlade, tako za raziskovalce in pedagoške delavce kot za študente. Zaradi ločitve raziskovalnih inštitutov od univerz so mladi pedagogi preobremenjeni s pedagoških delom s študenti in brez resursov za raziskave, mladi inštitutski raziskovalci pa tekočih dognanj ne morejo posredovati študentom.¹³ Nastanku tega ločevanja, ki ga avtor opisuje, je mogoče pripisati latentni funkciji parcializacije slovenske znanosti in inteligence, zanimivo bi jo bilo redefinirati v okvirih današnjega sistema. O ciljih izobraževalnega in raziskovalnega podsistema ni konsenza pri nobenem od koristnikov, ali, kot pravi avtor: »/.../ slovenska industrija in proizvodna podjetja v veliki večini niso v stanju definirati svojih dolgoročnih usmeritev in raziskovalnih ciljev ter jih ustrezno plačati. Ker tega ni sposobna narediti niti država, da bi se industrija v predlagano strategijo usmerila, je pravzaprav tako razpuščena ‚znanstvena politika‘ še najbolj smiselna.«¹⁴ Avtor meni, da v takih razmerah finančna sredstva niti niso problem, pač pa so nujne spremembe v strukturi in organizaciji znanstveno-raziskovalnega ter visokošolskega sistema, ki bi jih naj izvedla vlada, pa tudi v delovni in davčni zakonodaji. Nujnost strukturalnih sprememb in relacij med izobraževalno-raziskovalnim ter gospodarskim podsistemom izpostavlja tudi Vižintin,¹⁵ ko pravi, da je treba »v celoti odpraviti vplivne lobije, prenoviti šolski sistem ter spremeniti gospodarsko, finančno in davčno politiko« z

12 Zupan, J. (2017), *Razmerje med znanostjo in njeno tehnološko uporabnostjo*. V: Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, ur.: Komel D. in Zalaznik T., Inštitut Nove revije, Ljubljana. Str.: 165–173.

13 Prav tam, str. 167.

14 Prav tam, str. 168.

15 Vižintin, J. (2017), *Zakaj nismo napredovali v pogledu inovativnega razvoja, predvsem ko gre za povezovanje raziskovalnih in gospodarskih dejavnosti?* V: Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, ur.: Komel D. in Zalaznik T., Inštitut Nove revije, Ljubljana. Str.: 173–207.

namenom vzpostavitve sinergije med znanostjo in gospodarstvom.¹⁶ Avtor se naslanja na *Raziskovalno in inovacijsko strategijo 2011–2020* in podrobneje obravnava razloge, zaradi katerih se ni uresničila, čeprav je bila sprejeta s strani vlad(e). To dejstvo kaže na inertnost latentnih disfunkcij v konkretnem, znanstvenoraziskovalnem podsistemu in omogoča sklepanje, da je tako tudi v ostalih.

Za diskusijo: Korupcija kot (latentna) funkcija slovenskega družbenega sistema

V smeri omenjenega Mertonovega napotka, da naj bomo pri razlagi družbenih problemov posebej pozorni na latentne funkcije, je bil storjen korak že v predhodnem zborniku. Morda ga nismo dovolj reflektirali na predstavitvi zbornika in s tem preskočili enega od plodnih izhodišč za nadaljnje razprave, saj se je, kot že omenjeno, več avtorjev iz različnih disciplin nanašalo na podobne ali celo enake digresije institucionalnih struktur. Večina socioloških teorij, vključno s sistemsko, se strinja, da se ponavljajoči se vzorci oziroma mehanizmi delovanja v enem od družbenih okolij oziroma podsistemov širijo na ostale. To velja tudi za korupcijo, za katero se lahko vprašamo, ali je še latentna ali glede na porast javnih obravnav in objavljenih dokumentov postaja manifestna. Z drugimi besedami, ali gre pri slovenski korupciji za nenamerno in pretežno neprepoznano delovanje ali pa za že ustaljeno prakso s pričakovanimi in namernimi posledicami.

Da bi markirali smer razprave, lahko prestavimo zgoraj opisani primer mladinske brezposelnosti, preizobraženosti in disfunkcionalnost (visokošolskega) izobraževalnega sistema v kontekst terminologije, uveljavljene v strokovnih obravnavah slovenske korupcije.¹⁷ Upošteva

¹⁶ Prav tam, str. 176, 177.

¹⁷ »Korupcija je vsaka kršitev dolžnega ravnanja (po zakonskih, podzakonskih, poslovnih, poklicnih idr. predpisih) uradnih oseb (od funkcionarjev, javnih uslužbencev, do poslovnih oseb in članov najrazličnejših organov upravljanja, vodenja itd. v javnem in privatnem sektorju) z namenom pridobiti korist zase ali za koga drugega (koristi so lahko vseh možnih oblik).« Zakon o integriteti in preprečevanju korupcije. Ur. List, št. 43, 2011.

spodnjo definicijo je mogoče predpostaviti, da bi lahko bil govor o mikro, institucionalni, sistemski in makro korupciji.¹⁸ Kot potencialne primere osebne oziroma majhne korupcije bi lahko označili prodajo študentskih napotnic, okoriščanje visokošolskih kadrov z neupravičenimi dodatki, »navidezno« vpisovanje študentov z namenom zadostitve kvot za ohranitev izobraževalnih programov, prekarno zaposlovanje odraslih študentov s študentskimi napotnicami idr. Ti primeri se po definiciji prekrivajo z institucionalno in zakonsko korupcijo, kajti do njih ne bi prišlo brez podpore posameznih institucij, visokošolskih in drugih, študentskih servisov, podjetij in drugih zaposlovalcev ter brez »zakonskih lukenj«. O potencialni institucionalni korupciji je mogoče govoriti ob inertnosti izobraževalnih struktur in programov brez »uporabnih« dosežkov, tj. znanjsko in zaposlitveno primerno »opremljenih« izobraževancih, pri netransparentnem medinstitucionalnem lobiranju za razporeditev finančno-materialnih sredstev, pa tudi politične in zakonske podpore in kadrov. Šolanje mladih iz sekundarnih namenov, kot so izhod iz brezposelnosti, ohranjanje pravic iz študentskega statusa, večje možnosti prekarne zaposlovanja, nižanje stroškov delodajalcev za delovno silo, so možni primeri tako institucionalne kot sistemske korupcije. Po omenjenih definicijah korupcija niso le dejanja v »*lastno korist z namenom oškodovanja drugih*«, pač pa tudi neizvrševanje dejanj in predpisov, za katera so posamezniki in institucije pooblaščen ali legalno zadolženi. Zato je korupcija lahko tudi neizpolnjevanje obligatornih in manifestnih ciljev, ki je izpostavljeno v zgornjem primeru, ali pa neizvajanje profesionalnih zadolžitvev ter etike. Neizpolnjevanje pooblastil je večinoma spregledana oblika korupcije. Kot potencialno makro korupcijo je mogoče obravnavati nekatere izide izobraževalnih programov, tudi tistih, ki so bili uvedeni na osnovi mednarodnih priporočil, npr. nekatere aplikacije bolonjske reforme v slovenski visokošolski sistem in na posamezne visokošolske institucije.

V okvirih sistemske teorije ima lahko korupcija kot eden od delujočih sistemskih mehanizmov različne posledice. V koncept znane Parsonsove

18 »Makro korupcija je kompleksna prepletenost političnih, finančnih in gospodarskih interesov v korist skupnega finančnega okoriščanja.« Ackerman, 1999. V: Ana Gajić (2014), Sistemska korupcija v Sloveniji, mag. delo, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru. Str. 11.

AGIL sheme jo je mogoče, po moji oceni, vstaviti brez pomembno negativnih posledic za funkcionalnost in učinkovitost samega sistema. Če predpostavimo, da gre za nacionalni družbeni sistem in globalno, svetovno, družbeno okolje, je mogoče naslednje sklepanje: *gospodarski sistem* (A), katerega naloga je adaptacija na okolje, bo v interakcijah s koruptivnim okoljem funkcioniral učinkovito in uspešno le, če se bo tudi sam skorumpiral; enako velja za *politični sistem* (G), ki naj bi zagotavljal realizacijo generalnih družbenih ciljev. Ker sta *socializacijski* (L) in *institucionalni sistem* (I) pomembno odvisna od gospodarskega in političnega, je mogoče predpostaviti, da bo način njunega delovanja prilagojen načinu delovanja prvih dveh. Po Parsonsovi AGIL shemi so namreč družbeni (pod)sistemi v odnosu t. i. *kibernetske hierarhije*. V takšni shemi in ob premisi o možnosti homeostatičnega preživetja (pod) sistemov le v pogojih perpetuiranega medsebojnega (samo)prilagajanja ima lahko korupcija vlogo pomembnega veziva, ki omogoča prilagajanje in vzdrževanje »dinamičnega ravnovesja«. Na vrh *kibernetske hierarhije* Parsons postavlja t. i. kulturni sistem, ker ima ta sistem največjo zalogo informacij, vključno z družbenimi vrednotami in normami. Ob predpostavki, da je tudi ta povezan z ostalimi sistemi preko koruptivnih vezi, se postavlja »srhljivo« vprašanje: Ali lahko postane korupcija družbena vrednota in kot taka tudi legalizirano družbeno pravilo oziroma družbena norma?¹⁹

Ob vprašanjih, ali je korupcija v slovenski družbi latentna ali manifestna, pretežno mikro/institucionalna, sistemska ali makro/globalna, funkcionalna in učinkovita, je smiselno tudi vprašanje: Ali je legitimna in/ali legalna? To vprašanje utemeljuje dejstvo, da hitrost in obseg javno dostopnega gradiva, poročil in dokumentov o potencialno koruptivnih ravnanjih presega hitrost in obseg pravnega in kazenskega sankcioniranja teh ravnanj. Dolgoročna medijska povodenj informacij brez iztekov lahko bodisi zaduši zanimanje občinstva bodisi korupcijo legitimizira oziroma občinstvo prepriča, da gre za nekaj vsakdanjega in sprejemljivega. Sledeč Webbru²⁰ je razkorak med legalnostjo in

19 Sistemska teorija nikakor ne podpira korupcije; Parsonsova AGIL shema je uporabljena, kot že rečeno, kot razlagalni koncept.

20 Weber Max, *The Three Types of Legitimate Rule*, Economy and Society, 1968.

legitimnostjo, tj. med zakonskopravno reguliranim in splošno privzetim ter sprejetim, mogoče razlagati z odsotnostjo »legalno-racionalne« (idealno-tipske) politične oblasti. Takšni razlagi v prid govori dejstvo, da zaenkrat še nismo bili seznanjeni z uspešno preprečenim ali sankcioniranim primerom sistemske korupcije.

Jure Zupan

Razmerje med znanostjo in njeno tehnološko uporabnostjo

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

Prispevek se ukvarja z vprašanjem, kako optimizirati interakcijo med znanstveno sfero in gospodarstvom. Avtor je mnenja, da je potrebno najprej urediti odnose znotraj akademske oz. raziskovalne sfere v smislu ukinitve velikih, v glavnem naravoslovno-tehničnih inštitutov (JRO) oz. njihove pripojitve k univerzam. V tej zvezi takole povzema svoje ugotovitve in predloge: »Dokler niso urejene formalne zakonske možnosti za to, da podjetja sama usmerjajo denar za investicije v raziskave, ki jih zanimajo (in ne nujno potrebujejo), in v kadre, ki jih potrebujejo, toliko časa iz državnega proračuna sredstev za raziskave ni potrebno večati. Lahko, in celo potrebno, pa je večati sredstva za raziskovalno opremo na univerzah, za združitev univerz in inštitutov oz. za pretvorbo inštitutov v univerze in za usmerjanje mlade populacije v perspektivne poklice« (str. 171).

Tu se odpira več vprašanj in dilem, naj jih naštejemo:

Omenjena sta ameriški in nemški model sodelovanja med univerzitetno-raziskovalno sfero ter gospodarstvom. Pri nas naj ne bi noben inštitut prejemal več kot 10 % iz obeh virov (torej iz naslova donacij ali direktnega pogodbenega sodelovanja med podjetji in raziskovalnimi skupinami). Nekoliko nejasna je omemba, češ da podjetja sama ne morejo usmerjati denarja v raziskave, ki jih zanimajo ali potrebujejo. Kaj je s tem mišljeno, če pa vemo, da podjetja vendarle financirajo določene segmente RRD v akademski sferi (sicer v zelo majhnem obsegu). Zakaj podjetja ne morejo po lastni izbiri naročati raziskav oz. razvojnih ekspertiz?

Strinjam se z idejo oblikovanja tehnične univerze, v katero bi se vključil del JRO, vendar ta ideja nima večinske podpore ne med predstavniki vlade ne v JRO ne na univerzah. Nekoliko vprašljiva pa je zamisel, da bi vsi raziskovalci, ki opravljajo le raziskovalno delo, morali postati predavatelji, in to na vseh treh stopnjah. Mar ni na mestu neka druga ideja, ki pravi, da bi morali na

univerzah ločiti med predavatelji (lecturers) in raziskovalnimi profesorji. Namreč, pri nas imamo na univerzah obrnjeno piramido: največ je zdaj rednih profesorjev, najmanj pa docentov. Zanimivo: enako kot v Slovenski vojski (J. Konda).

Glede nato, da te in podobne ideje in predlogi nimajo podpore, kaj bi se vseeno dalo narediti? Ali kje obstaja soglasje za vsaj minimalne korekture znotraj znanstvenega podsistema in raziskovalne politike?

Frane Adam

Odgovor na komentar

Nekaj misli na komentar prof. Adama k mojemu prispevku o razmerju med znanostjo in univerzo

Očitno v svojem prispevku nisem bil dovolj jasen, oz. sem svoje zamisli povedal preveč zavito. V diskusiji jih bom poskusil oblikovati nekoliko jasneje. Pri pojasnilih bom citiral pripombe 1, 2 in 3, ki jih je navedel prof. Adam.

Osnovna teza, ki sem jo želel izpostaviti, ni količina financiranja znanosti ali visokošolskega študija v Sloveniji, ampak REORGANIZACIJA premis slovenske politike o financiranju raziskovalnega dela in visokošolskega izobraževanja. V jedru te reorganizacije (za katero prof. Adam pravilno ugotavlja v točki 2, da *»/.../ ta ideja nima večinske podpore ne med predstavniki vlade ne v JRO ne na univerzah«*, je v tem, da dokler slovenska politika ne bo vsaj približno enotna pri določitvi namena in smeri, v katero naj vodi in financira slovensko visoko šolstvo (in seveda šolstvo nasploh), je brezpredmetno govoriti o tem, da je vzrok težav financiranje. Dokler cilji in usmeritve univerz (in predhodno srednjega šolstva) in raziskovalnih inštitutov niso jasno postavljeni in vsaj teoretično sprejeti z neko minimalno večino, je parcialno »popravljanje« visokošolsko-raziskovalnega prostora samo ohranjanje *statusa quo* in večnih zahtev po višjem financiranju. »Pravilne« ali »zadostne« višine financiranja brez jasnih ciljev in namenov ter definiranih kvantitativnih kazalnikov za doseg teh ciljev so brez smisla. Osnovni finančni razrez proračuna je naloga politike, ne stroke. Predhodno pa morajo biti zakonodaja in financiranje javnih dejavnosti urejeni in usklajeni, tako da sta osnovno financiranje javnih institucij (infrastruktura, plače in vzdrževanje) v proračunu LOČENI od investicij v javnem sektorju. Toliko o sistemu financiranja znanosti in visokega šolstva kot celote.

V svojem prispevku morda nisem jasno povedal, da je edini splošni in za vse sprejemljiv OSNOVNI cilj obeh tipov javnih ustanov (univerz in raziskovalnih inštitutov) izobraževanje. Raziskovanje je samo obvezna

dopolnilna dejavnost in neobhodno potreben pogoj za ohranjanje uspešnega poučevanja na visokošolski stopnji. To preprosto pomeni, da morajo vsi visokošolski učitelji raziskovati, ni pa nujno, da vsi raziskovalci tudi poučujejo. Da pa bi nekdo lahko samo raziskoval, *ne da bi bil* v izobraževalnem sistemu, je brez zunanje javno določenih ali podjetniško izraženih (a v obeh primerih ustrezno ekonomsko plačanih) usmeritev in ciljev početje, ki ga je javnosti težko upravičiti.

Če Slovenija kot država in podjetja, ki v Sloveniji delujejo, nimajo specifikiranih svojih dolgoročnih razvojnih ciljev,¹ ki jih financirajo raziskovalnim inštitucijam, je težko govoriti o kakršnem koli dolgoročnem podpiranju znanosti zunaj univerze. Slovenija ima v svojih resolucijah večinoma le zelo splošno zastavljene cilje, brez merljivih pokazateljev ali razumljivo razloženih dolgoročnih raziskovalnih dosežkov, višina financiranja pa je opredeljena le z željami po doseganju določenega odstotka BDP-ja (ki ga navadno nikoli ne doseže). Zaradi tega niso določeni niti cilji na nobenem širšem področju znanosti (naravoslovje, znanosti o življenju, sociološke znanosti in humanistika).²

Podobno je s slovenskimi podjetji. Bistvo tega dobro pojasni zadnji del pripombe prof. Adama v točki 1 (*»/.../ če pa vemo, da podjetja vendarle financirajo določene segmente RRD v akademski sferi, sicer v zelo majhnem znesku /.../«*). Zneski, ki so jih podjetja pripravljena vlagati v znanost, nikakor niso v višini 2–10 % njihovega prometa, kar bi pomenilo resno namero financiranja dolgoročnih raziskav, ampak so cca. 100-krat manjši. To potrjuje njihovo praktično naravnost v reševanje obstoječih problemov, ki bi jih morala reševati podjetja sama v svojih laboratorijih in s svojimi raziskovalci. Reševanje njihovih drobnih problemov na inštitutih

1 Če gre za raziskovalne cilje, ki niso v sklopu visokošolskega izobraževanja, morajo biti ti razumljivo postavljeni, ekonomsko široko zastavljeni, vendar pa opremljeni z dobro postavljenimi mejniki in kvantificiranimi pokazatelji, da se lahko spremlja njihovo uresničevanje.

2 Morda je pri tem humanistika še v najboljšem položaju, saj je študij, ohranjanje in raziskave na vseh področjih slovenskega jezika prav gotovo sprejemljiv cilj za vse politične strukture. Pa še tu sta v vidnem sporu dva različna vidika: računalniško podprt in klasičen. Ker je vsakomur jasno, da sta potrebna oba načina, bi bil kompromis med obema z nekaj politične spretnosti verjetno možen.

je v bistvu podpiranje dumpinga in nedovoljena konkurenca, saj podjetja niti zdaleč ne plačajo realnih cen raziskovalcev in opreme. Še zlasti ne pri nas, kjer velika podjetja, ki bi si to privoščila, lahko preštujemo na prste. Za mala in srednja podjetja je to zaradi (pre)drage visokokvalificirane delovne sile in drage večje raziskovalne opreme finančno nevzdržno. Za večino srednjih in manjših podjetij so majhne raziskave v okviru diplomskih, malo širše v okviru magistrskih del in intenzivne nekajletne raziskave v okviru doktorskih del najpripravnejši mehanizem za sodelovanje univerz in industrije. To kažejo tudi izkušnje s celega sveta. Sodelovanje univerz s podjetji je tudi najboljše zagotovilo za prehod mladih kadrov z univerz v podjetja. Tudi s stališča zaposlitvene strukture podjetij je najbolje, da inštituti postanejo univerze.³

Iz povedanega jasno sledi, da za obstoj inštitutov, ki samo raziskujejo, ni prav nobene javne potrebe. To potrjuje tudi dejstvo, da je približno ena tretjina do polovica raziskovalcev na inštitutih (tudi družboslovnih in humanističnih) dodatno zaposlena še na univerzah in drugih visokošolskih ustanovah. Pri tem ne gre samo za finančno plat (čeprav ta nedvomno prevladuje), ampak tudi za nujno izmenjavo idej med mladimi in starejšimi raziskovalci. Prav projekt *Mladi raziskovalci* iz devetdesetih let prejšnjega stoletja je pokazal, da brez *stalnega* dotoka mladih predvsem na inštitute za te ustanove ni perspektive! Ker morajo mladi raziskovalci v treh letih dokončati študij (doktorirati), je neoviran pretok mladih raziskovalcev vprašanje eksistence inštitutov.⁴

3 Zakaj se delajo po ovinkih (na inštitutih mimo univerz) samo doktorati? Pri večini doktoratov sta danes dva ali trije mentorji in somentorji. Zakaj? Ker univerza ne pusti raziskovalcem z inštitutov samostojno v celoti (tj. do diplome) voditi dela na doktoratih. Je to ekonomično in smiselno?

4 Samo kratek izlet v zgodovino: po letu 1999, ko je Univerza v Ljubljani prenehala biti ustanovni član Kemijskega inštituta v Ljubljani, je v njegovem *Statutu* prav potihoma izginila vsa dejavnost izobraževanja, ki jo je prej imel. S tem je bila tudi formalno preprečena možnost njegovih raziskovalcev, da neodvisno in samostojno sodelujejo v visokošolskem izobraževalnem procesu. Leta 2006 je bila Inštitutu ta dejavnost visokošolskega izobraževanja vrnjena, vendar je bila škoda že storjena, saj je habilitacijski proces raziskovalcev z Inštituta skoraj v celoti zamrl.

Za obstoj samostojnih javnih raziskovalnih inštitutov je v strateškem interesu Slovenije bistven odgovor na vprašanje: *Kaj lahko samostojni raziskovalni inštituti nudijo Sloveniji, česar univerze NE morejo?*

Če na to vprašanje lahko odgovorimo s konkretnim ciljem, je obstoj inštitutov zagotovljen, če ne moremo, pa za obstoj raziskovalnih inštitutov, ki niso visokošolski zavod, ni prav nobenega razloga. To še ne pomeni, da se *ne smejo* imenovati inštitut ali da se *morajo* imenovati univerza. Pomembno je, da morajo delovati kot visokošolski zavod (nisem rekel univerza!).

Osebnostno menim, da bi Slovenija z instrumenti davčne, plačne in druge gospodarske politike lahko podprla podjetja pri ustanavljanju manjših raziskovalnih enot (ki naj bi delovale predvsem pri razvoju srednje- in dolgoročnih ciljev podjetij in imele hkrati tesne stike z raziskavami na univerzah) in bi s tem storila veliko več kot s financiranjem velikih javnih raziskovalnih institucij. Univerze bi bile po združitvi z javnimi raziskovalnimi institucijami povsem sposobne sprejeti celo vrsto kratkoročnih in tudi srednjeročnih raziskav na vseh področjih, ne da bi pri tem usmerjeno raziskovalno delo ogrozilo osnovno poslanstvo, tj. izobraževanje na najvišjem nivoju. Pri vseh omenjenih združitvah in/ali preobrazbah bi bila temeljita strokovna prevetritev vseh raziskovalcev in visokošolskih učiteljev še posebej zaželena. Rezultati »izobraževanja« (diplome, magisteriji, doktorati, seminarske študije ...) pa bistveno bolj upoštevani pri kriterijih za financiranje. Če bi oba tipa organizacij počela isto, bi bile tudi primerjave veliko boljše in tekmovanje uspešnejše.

Prav napačno zastavljena organizacija izvajanja osnovnega poslanstva visokošolskih zavodov (kar je imelo za posledico ustanovitve javnih raziskovalnih inštitutov) je še danes dodatni in hkrati temeljni vzrok dihotomije našega visokošolsko-raziskovalnega prostora. Glavna posledica osnovnega nesporazuma je katastrofalno slaba organizacija celotnega univerzitetnega dejanja in nehanja v Sloveniji.

Pri težavah lahko začnemo z odstotkom mlade populacije med 19. in 25. letom (pri nas do 30.), ki je vpisana v visoko- in višješolske programe. Če je morda število študentov, ki jih sprejme posamezna univerza ali fakulteta, še lahko stvar akademske svobode, pa je *financiranje* za državo primerneга števila študentov na visokih šolah prav gotovo stvar politike in ne univerz. Država mora zagotoviti ustrezen nadzor nad prelivanjem javnega denarja

med plačljivim študijem in študijem iz javnega denarja. Lahko se strinjamo s tezo, da je cilj visokega šolstva omogočiti 50 % populacije od 19. do 22. let vpis na prvo bolonjsko stopnjo. V nobenem primeru pa se ne morem strinjati s tem, da se na 2. in 3. stopnjo vpišejo vsi (ali vsaj velika večina tistih, ki konča 1. stopnjo). S stališča potreb Slovenije (delovna mesta), kakor tudi stanja zmožnosti za končanje ustreznega kvalitetnega visokega šolstva na 2. in 3. stopnji, bi vpis na 2. in 3. stopnjo moral biti usklajen (financiran) s strani države na približno 20–25 % populacije za 2. stopnjo in do 10 % za vpis na 3. bolonjsko stopnjo. Ena glavnih slabosti slovenskih visokošolskih institucij je ravno v tem, da NE vršijo selekcije glede na kvaliteto študentov oz. njihovih s študijem pridobljenih poklicnih kompetenc, ampak glede na socialne kriterije in glede na njihovo vztrajnost pri vpisovanju v različne programe in izkoriščanje študentskih bonitet. Univerza deluje v veliko primerih bolj kot socialna in ne kot izobraževalna institucija.

Nadzor kvalitete visokošolskih programov bi moral vršiti NAKVIS (Nacionalna agencija za kvaliteto visokega šolstva). NAKVIS bi moral zagotoviti spremljanje primerljivosti ustreznih programov in stalno nadzorovati tako njihovo kvaliteto kot tudi primerljivost z drugimi domačimi in tujimi programi. Eden mojih glavnih očitkov je, da NAKVIS ni izpolnil nobenega od pričakovanj in je v celoti ovira (tako po kadrovske sestavi kot tudi po zastavljeni in vodeni politiki nadzora kvalitete), ne pa vzpodbuda razvoju slovenskega visokega šolstva.

Tudi t. i. obrnjena piramida (opomba 2) kadrov na univerzah je posledica enormnega vpisa študentov in posledično preobremenjenosti pedagoškega kadra visokošolskih institucij. Z radikalnim zmanjšanjem financiranja števila študentov 2. in 3. bolonjske stopnje ob istočasni *ohranitvi celotnih* sredstev (in zaposlenih), bi se nujno pojavila težnja k institucionalnemu spajanju visokošolskih in raziskovalnih institucij, saj bi morale univerze ponuditi študentom 1. stopnje bistveno boljše pogoje (veliko več mentorjev, veliko več projektnega dela in eksperimentalnih vaj). Vse to je možno samo, če združitve zajamejo ves pedagoški in raziskovalni program, ki je na voljo, torej univerze IN inštitute. Nihče ne trdi, da bi *morali* vsi raziskovalci postati predavatelji in predavati na vseh treh stopnjah. Jasno je, da je vsako tako spremembo treba delati s ščepcem soli in da tega ne gre jemati povsem dobesedno. Predvsem pa je treba pričeti z meritokratsko selekcijo kadrov na OBEH tipih institucij.

Ostaja pa dejstvo, da morajo, če želimo izboljšati naše univerze, imeti visokošolski učitelji čim širši razpon znanja. Izbirati moramo najboljše. Gre torej za kriterije pri imenovanjih in vključevanjih raziskovalcev v učni proces na univerzi. Smiselno in nujno je, da na prvih dveh stopnjah predavajo ljudje z najširšim obzorjem in predvsem tudi s pedagoškimi sposobnostmi.

Z vključitvijo raziskovalcev z inštitutov bi imeli veliko več mentorjev in posamezni mentorji manj študentov, ki bi se jim lahko povsem posvetili. Razmerje študent : mentor bi se toliko zmanjšalo, da bi končno lahko opustili stari način predavanj *ex-cathedra* in pričeli uvajati projektne načine predavanj in seminarjev. Prav zaradi večjega števila manjših skupin študentov bi potrebovali več mentorjev in predavateljev. S tem bi dosegli boljšo pripravo na delo v manjših timih, ki je značilna za raziskovalno delo v podjetjih, in še zlasti v industriji.

Dejanska razporeditev števila profesorjev, izrednih profesorjev in docentov (obrnjena piramida) je v bistvu kritična samo toliko časa, dokler imamo uzakonjen »institut nosilca predmeta«. Nosilstvo predmeta je v bistvu legaliziran monopol posameznika nad določeno materijo visokošolskega študija. Taka ureditev je s stališča avtonomije pedagoškega in tudi raziskovalnega dela nesprejemljiva. Kot sledi iz zgornjega odstavka, bi moral biti na vsaki katedri vsak predavatelj v nazivu docent in višje sposoben predavati vsak jedrni ali splošen predmet, za katerega je katedra zadolžena. Šele na 3. in deloma na 2. bolonjski stopnji naj bi se v programe vključevali predmeti, ki imajo specifično določene nosilce. Nihče od predavateljev pa si ne sme lastiti »nosilstva predmeta« kot »monopolne« ali celo »dedne« lastnine. Borba za »nosilstvo« predmetov je pri vpeljavi bolonjske reforme povzročila, da se je število visokošolskih programov v nekaj letih povečalo za 100 %, s tem pa seveda tudi število imenovanj v višje nazive.

»Obrnjena piramida« je v določenem smislu neprimerna, vendar je sama na sebi neškodljiva, če katedre in fakultete izvajajo pouk ustrezno in kvalitetno. Seveda pa je v slovenskem primeru taka piramida velika cokla v razvoju pedagoškega in tudi raziskovalnega dela univerze. Če bi bil vsak predavatelj na posamezni katedri DOLŽAN (in seveda sposoben) predavati vse (ali vsaj večino) osnovne in jedrne predmete, bi zanimanje za

višje nazive zelo hitro ponehalo. Posebej, če bi morali predavatelji z višjimi nazivi predavati nekoliko več – mlajši bi namreč morali biti več odsotni glede na nujnost sobotnih let in pisanja učbenikov! Glede na opombo (opomba pod točko 3), da obrnjena piramida obstaja tudi v Slovenski vojski, je tam vzrok verjetno malo drugačen kot na univerzah. V vojski, ki je načeloma hierarhična s pravilno obrnjeno piramido, je odstopanje od take strukture zelo močen dokaz, da je obrnjena struktura organizirana zato, da se odgovornost razprši na čim več nosilcev enakega ranga tudi na zelo visokih nivojih. Jasno izražena piramidna struktura poudarja in lajša iskanje odgovornosti za napake. Na univerzi se iskanje odgovornosti in odgovornost za vse napake skriva pod oznako »avtonomija univerze«. K sreči »avtonomije vojske« zaenkrat še nimamo.

K točki 3: *»/.../ podobne ideje in predlogi nimajo podpore, kaj bi se vseeno dalo narediti? Ali kje obstaja soglasje za vsaj minimalne korekture znotraj znanstvenega podsistema in raziskovalne politike?«* Kot sem omenil, se mi zdi delno popravljanje zavoženega sistema samo ohranjanje stanja. Minimalna korektura pa bi lahko bila: *zakonska omejitev števila vpisa študentov v 1., 2. in 3. bolonjsko stopnjo (50, 25 in 10 % populacije na teh stopnjah) ob nespremenjenih celotnih sredstvih.*

Jože Vižintin

Zakaj nismo napredovali v pogledu inovativnega razvoja ...

Objavljeno v zborniku Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji, november 2017

Komentar

V vašem, morda kar preobsežnem, članku se lotevate vprašanja tehnološkega in gospodarskega razvoja na temelju znanja in inovacij. Tu ugotavljate določene probleme in predstavite predloge za izboljšanje raznih politik (izobraževalno-raziskovalne). Govorite tudi o ukinitvi JRO oz. njihovi pridružitvi univerzam. Vaša teza je, da Slovenija ne more doseči širšega tehnološkega preboja in statusa vodilne inovatorke, lahko pa se izkaže pri »obvladovanju tržnih niš za končne inovativne proizvode pod lastno blagovno znamko« (str. 178). S tem se da strinjati.

V nadaljevanju navajate cel kup raznih mednarodnih primerjav in raziskav. S tem se sicer strinjam, vendar bi opozoril na nekaj pomanjkljivosti. Navajate tudi družboslovne raziskave (ankete), nekatere niso zanesljive, kot bi želeli. Omenjate visoko kakovost življenja pri nas (iz Human Development Index in drugih). Mimogrede bi omenil osebo, ki se je v Slovenijo preselila iz (hiperurbanega dela) ZDA. To je pisatelj Noah Charney in je med drugim napisal knjigo, kjer razglablja o tem, da je Slovenija najbolj socialna in humana država na svetu (torej pred Švico ali Švedsko). Sicer pa se da psihološko razumeti, zakaj je Američan z dobrim zaslužkom svobodnjaka in slovensko družino pod Kamniškimi Alpami tako navdušen. Mi smo malo manj. Tudi o tem lahko debatiramo.

Prav tako navajate inovacijski semafor oz. IUS, zdaj EIS. Po novem se Slovenija uvršča v skupino, ki se ne imenuje sledilci, temveč »strong inovators«, skupaj z Izraelom, Irsko, Avstrijo, Francijo etc. Tudi tu smo na nivoju, ki ga je težko preseči. Seveda: če menimo, da gre za kredibilno merjenje inovacijske in RRD-uspešnosti. In tu je zagata. Navedena lestvica ni ravno vzorno metodološko izpeljan projekt (o tem sem napisal publikacijo pri mednarodni založbi).

Menim tudi, da bi morali preveriti nekatere podatke, recimo o vlaganjih v RRD kot deležu od BDP. V 2016 je ta delež 2 % (vi navajate veliko višje

deležje). Potem so tu podatki o STEM -poklicih (inženirji in naravoslovci). Teh nam namreč ne manjka, zlasti z doktorati (kjer smo tudi na svetovnem vrhu). Ne vemo pa, kaj to pomeni. Je pa res, da je pri diplomantih še vedno preveč družboslovcev (ki ne dobijo prave službe).

Omenil bi še eno zadevo, in sicer v zvezi z oceno bivšega sistema oz. stanja tehnologije in gospodarstva v bivši Jugoslaviji. Na str. 176–177 večkrat poudarite prednosti bivše države, tudi pravite, da smo takrat imeli več lastnih proizvodov oz. blagovnih znamk, inženirji pa da so bili cenjeni. To je zanimiv pogled z zornega kota, ki ga nekateri manj poznamo. Sem pa mnenja, da je takrat bila drugačna konstelacija in da je bilo lažje razvijati nove izdelke na zaščitenem trgu in na osnovi licenc (vi sicer menite, da smo imeli velika tehnološko napredna podjetja, ki so jih osamosvojitelji zakockali oz. so propadla). Sam imam o tem drugačno zgodbo. Oziroma se da o tem govoriti v zvezi s privatizacijo, kdaj se je začela. Z Markovičevim zakonom o podjetjih l. 1988. Pa pustimo to oz. se lahko nadaljuje. Seveda je vaše mnenje/izkušnja dragocena ...

Frane Adam

Odgovor na komentar

V vašem, morda kar preobsežnem, članku se lotevate vprašanja tehnološkega in gospodarskega razvoja na temelju znanja in inovacij. Tu ugotavljate določene probleme in predstavite predloge za izboljšanje raznih politik (izobraževalno-raziskovalne). Govorite tudi o ukinitvi JRO oz. njihovi pridružitvi univerzam. Vaša teza je, da Slovenija ne more doseči širšega tehnološkega preboja in statusa vodilne inovatorke, lahko pa se izkaže pri »obvladovanju tržnih niš za končne inovativne proizvode pod lastno blagovno znamko« (str. 178). S tem se da strinjati.

Odgovor: Prepričan sem, da to zmoremo, če bomo le našli toliko modrosti, da bomo brez zadržkov ali političnih računov uvedli davčne olajšave za inovacije, ponovno uvedli v podjetja razvojne oddelke, ustanovili Agencijo za razvoj in inovacije ter uredili financiranje razvoja z ustanovitvijo Sklada rizičnega kapitala.

V nadaljevanju navajate cel kup raznih mednarodnih primerjav in raziskav. To je sicer v redu, vendar bi opozoril na nekaj pomanjkljivosti. Navajate tudi družboslovne raziskave (ankete), nekatere niso zanesljive, kot bi želeli. Omenjate visoko kakovost življenja pri nas (iz Human Development Index in drugih). Mimogrede bi omenil osebo, ki se je v Slovenijo preselila iz (hiperurbanega dela) ZDA. To je pisatelj Noah Charney in je med drugim napisal knjigo, kjer razglablja o tem, da je Slovenija najbolj socialna in humana država na svetu (torej pred Švico ali Švedsko). Sicer pa se da psihološko razumeti, zakaj je Američan z dobrim zaslužkom svobodnjaka in slovensko družino pod Kamniškimi Alpami tako navdušen. Mi smo malo manj. Tudi o tem lahko debatiramo.

Odgovor: Moje mnenje je, da res lepo in udobno živimo, a se tega zaradi vsakdanjih problemov večkrat ne zavedam. Mislim pa, da zanesljivost anket ni toliko pomembna, če gledamo rezultate le teh v primerjavi z drugimi državami.

Prav tako navajate inovacijski semafor oz. IUS, zdaj EIS. Po novem se Slovenija uvršča v skupino, ki se ne imenuje sledilci, temveč »strong inovators«,

skupaj z Izraelom, Irsko, Avstrijo, Francijo etc. Tudi tu smo na nivoju, ki ga je težko preseči. Seveda: če menimo, da gre za kredibilno merjenje inovacijske in RRD uspešnosti. In tu je zagata. Navedena lestvica ni ravno vzorno metodološko izpeljan projekt (o tem sem napisal publikacijo pri mednarodni založbi).

Odgovor: Ne glede na rezultate IUS-ja, ker poznam našo industrijo, lahko zatrdim, da je večinoma dodelavna, torej spada med sledilce razvoja. Seveda imamo tudi nekaj inovativnih podjetij, ki sem jih tudi navedel, a govorimo o večini, in tudi semafor je po mojem mnenju to tako zaznal. Mene bolj skrbi, kako se bodo, če se sploh bodo, razvijala mala (mikro) in srednje velika podjetja, če država ne bo sprejela določenih ukrepov. O tem mislim napisati nekaj, če se bomo odločili nadaljevati to diskusijo.

Menim tudi, da bi morali preveriti nekatere podatke, recimo o vlaganjih v RRD kot deležu od BDP. V 2016 je ta delež 2 % (vi navajate veliko višje deleže). Potem so tu podatki o STEM-poklicih (inženirji in naravoslovci). Teh nam namreč ne manjka, zlasti z doktorati (kjer smo tudi na svetovnem vrhu). Ne vemo pa, kaj to pomeni. Je pa res, da je pri diplomantih še vedno preveč družboslovcev (ki ne dobijo prave službe).

Odgovor: Ob vseh teh podatkih me najbolj moti miselnost in splošna klima v Sloveniji, da bi povečanje denarja rešilo vse zagate, v katerih smo se znašli. Vprašajmo se, kaj bi bilo drugače, če bi ob taki miselnosti in organiziranosti povečali denar za R&D za 1000 %. Meni, da nič. Denar bi počasi porabili in stvari bi ostale take, kot so. Mislim, da imamo vsi skupaj premalo motivacije, volje in še nekaj drugi težav, ki nas ovirajo pri spreminjanju stanja v družbi kot celoti. To bi morali raziskati.

Omenil bi še eno zadevo, in sicer v zvezi z oceno bivšega sistema oz. stanja tehnologije in gospodarstva v bivši Jugoslaviji. Na str. 176–177 večkrat poudarite prednosti bivše države, tudi pravite, da smo takrat imeli več lastnih proizvodov oz. blagovnih znamk, inženirji pa da so bili cenjeni. To je zanimiv pogled z zornega kota, ki ga nekateri manj poznamo. Sem pa mnenja, da je takrat bila drugačna konstelacija in da je bilo lažje razvijati nove izdelke na zaščitenem trgu in na osnovi licenc (vi sicer menite, da smo imeli velika tehnološko napredna podjetja, ki so jih osamosvojitelji zakockali oz. so propadla). Sam imam o tem drugačno zgodbo. Oziroma se da o tem govoriti v zvezi s privatizacijo, kdaj se je začela. Z Markovičevim zakonom o podjetjih l. 1988. Pa pustimo to oz. se lahko nadaljuje. Seveda je vaše mnenje/izkušnja dragocena ...

Odgovor: Poglejmo nekatere rezultate. Litostroj je imel najboljše vodne turbine, dvigala in podvodne črpalke v Evropi, Tomos najboljše cestne motorje majhnih moči, Iskra je bila evropska multinacionalka, TAM svoja cestna in vojaška vozila, Metalna je zgradila prvo kabinsko žičnico na Pohorju (inženirji iz firme POMAGALSKI so se učili delati žičnice v Metalni) ... To vse, in še več bi lahko našteval, je bilo domače znanje. Res pa je, da smo bili vsi skupaj bolj motivirani za razvoj in tudi delo, ker smo izhajali iz poveljnega stanja.

Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji 1.1

Programski odbor

Miha Brejc, Stane Granda, Dean Komel, Tomaž Zalaznik, Jure Zupan

Uredniki

Frane Adam, Dean Komel, Tomaž Zalaznik

Lektura

Nina Grafenauer Hafner, Eva Horvat

Oblikovanje in prelom

Žiga Stopar

Izdal

Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko

Tisk

Primitus, grafična delavnica

Cena: 15 €

Ljubljana, 2018

Zbornik *Spoprijem z razmerami in razmerji v Sloveniji 1.1* je izšel v sodelovanju z Inštitutom Karantanija, Ljubljana.

Publikacija je izdana v sklopu dejavnosti raziskovalnega programa *Humanistika in smisel humanosti v vidikih zgodovinskosti in sodobnosti*, P6-0341, raziskovalnega projekta *Kontemporalnost razumevanjskega konteksta ter izražanje osebne in družbene svobode*, J7-8283, raziskovalnega projekta *Kultura spominjanja gradnikov slovenskega naroda in države*, J6-9354 in infrastrukturnega programa Centra za promocijo humanistike, I0-0036.

Eden osnovnih problemov slovenske javnosti in delovanja demokracije je *umanjkanje družbene diskusije*. Namesto nje nastopa izključevalnost, ignoranca, nenačelnost, celo pozivi k pregonu tistih, ki so drugačni ali razmišljajo drugače, ter nestrpnost do ustvarjalnosti. Brez kritične diskusije o aktualni družbeni situaciji postane vprašljiv tudi *pozitiven demokratični razvoj*, ki naj bi prispeval k blagostanju vseh državljanov in državljanek.

Pričujoči zbornik z gledišča konceptualne kritike navezuje na prispevke, posvečene *Spoprijemu z razmerami in razmerji v Sloveniji* (2017), z namenom, da tako dodatno spodbudimo kritični premislek med udeleženi v razpravi. Na tej podlagi se tudi izčistijo predpostavke pristopanja k aktualni družbeni situaciji, ki terja delovanje in sodelovanje, refleksijo in dialog.

Dean Komel

